

**TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE  
XIX. YY. ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY  
KAZASININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU  
(1844-1845)  
SEVCAN ASLAN  
(Yüksek Lisans Tezi)  
Eskişehir, 2015**

**TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE XIX. YY.  
ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY KAZASININ  
SOSYO-EKONOMİK DURUMU  
(1844-1845)**

**Sevcan ASLAN**

**T.C.**

**ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TARİH ANABİLİM DALI**

**YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir - 2015**

**T.C.**  
**ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

**Sevcan ASLAN tarafından hazırlanan TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE XIX. YY. ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY KAZASININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1844-1845) başlıklı bu çalışma 11.12.2015 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bölümü Dahında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.**

**Başkan .....**

**Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı**

**Üye .....**

**Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı**

**(Danışman)**

**Üye .....**

**Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı**

**Üye .....**

**Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı**

**Üye .....**

**Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı**

**ONAY**

**.../ .../ 20....**

**(İmza)**

**(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)**

**Enstitü Müdürü**

11/12/2015

## **ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ**

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Öğrenci Adı Soyadı

İmzası

## ÖZET

### TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE XIX. YY. ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY KAZASININ SOSYO-EKONOMİK DURUMU

(1844-1845)

ASLAN, Sevcan

Yüksek Lisans-2015

Tarih Anabilim Dalı

**Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Emine Gümüşsoy

Tanzimat ilan edildikten sonra Osmanlı İmparatorluğu birçok alanda olduğu gibi ekonomi ve vergi alanında da yeni düzenlemeler yapmıştır. Bunun için temettuat tahrirleri denilen ve daha önce yapılmayan bir uygulamayla herkesin kazancına göre vergi vermesi usulünü benimsemiştir.

Bu çalışma, H. 1260/61, M. 1844/45 yıllarında Amasya'nın Gümüşhacıköy kazasına bağlı Balıklı karyesi, Bademli karyesi, Kutluca karyesi, Ereli karyesi, Çebni karyesi, Saray-ı Müslimîn mahallesi, Artukabad mahallesi ve Hacı İsa mahallesinin temettuat defterlerinin incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. H. 1260/61, M. 1844/45 yıllarına ait Gümüşhacıköy kazasının toplam sekiz temettuat defteri bulunmaktadır. Bunlar, *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğu Osmanlı Arşivi'nin, Maliyeden Müdevver Defterler Kamil Kepeci* tasnifleri içinde yer alan; "12916, 13566, 13567, 13568, 13569, 13570, 13572 ve 13573" numaralı defterleridir.

Çalışmada öncelikle söz konusu defterler Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğu Osmanlı Arşivi'nden temin edilmiştir. Daha sonra bu defterlerin transkripsiyonu yapılmış, elde edilen veriler tablo ve grafikler eşliğinde değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde, Gümüşhacıköy kazasının sosyal yapısı ele alınmış olup hane reislerinin adları, unvan ve lakapları, meslekleri, bölgenin nüfusu ve idari yapısı hakkında ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, kazadaki tarım ve hayvancılık faaliyetleri ele alınmıştır. Gelir kaynakları içerisinde önemli bir yer teşkil eden tarım üzerinde detaylı bir bölümlenme yapılarak tarım ürünlerinin dağılımı hakkında bilgiler verilmiştir. Karye ve mahallelerde bulunan hayvan türleri ve bunlardan elde edilen hasılat miktarları tablolar halinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise gelir ve vergi dağılımı incelenmiştir. Gelirler tarım, ticaret, meslek, işçilik, kamu gelirleri gibi ayrı ayrı sınıflandırılarak verilmeye çalışılmış ve bunlar üzerinden alınan vergiler hesaplanmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde araştırma sırasında elde edilen bulgular kısaca özetlenmiştir.

## **ABSTRACT**

### **SOCIO ECONOMIC STRUCTURE OF GUMUSHACIKÖY DISTRICT IN MID-NINETEEN CENTURY ACCORDING TO TEMETTUAT DEFTERS (1844 – 1845)**

**ASLAN, SEVCAN**

**Master Thesis-2015**

**Department of History**

**Adviser:** Asst. Prof. Dr. Emine Gümüşsoy

After the declaration of the Edict of Tanzimat, the Ottoman Empire made some regulations in the fields of economy, taxes and many other areas. Hence, with the application called Temettuat Surveys, which had never been applied before, the procedure of paying taxes in accordance with the income was adopted.

This study has emerged as a result of the examination of the Temettuat Defters of Balıklı, Bademli, Kutluca, Ereli and Çebni villages together with Saray-ı Müslimîn Artukabad and Hacı İsa quarters of Gümüşhacıköy District of Amasya between the years of 1844–1845. The 1844-1845 Temettuat Defters of Gümüşhacıköy District consist of eight books in total. The primary sources of this study are Temettuat Defters No. “12916, 13566, 13567, 13568, 13569, 13570, 13572, and 13573” located in the Ottoman Subdivision of General Directorate of State Archives under Kamil Kepeci classification of Maliyeden Müdevver Defters.

As for the methodology of our study, first the aforementioned defters were procured from the Ottoman Archives of the General Directorate of State Archives. After the transcriptions of these defters, we converted the obtained data in to tables and graphics and analyzed them.

In the first part, the social structure of Gümüşhacıköy Town is described and a detailed assessment has been made about householders' names, titles, jobs and the population and administrative structure of the area.

In the second part, the agriculture and husbandry of the town is described. A detailed classification has been made about agriculture which is important among sources of income and information is given about distribution of agricultural products. Detailed tables of the animal species situated at villages and districts and the incomes obtained from them are given.

In the third and final part, distribution of income and tax are examined. The incomes are tried to be shown by classifying separately as agriculture, commerce, profession, labour, public revenue and the taxes which are given from them are calculated.

In "Conclusion", results of the research are briefly outlined.



## İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvi
EKLER LİSTESİ .....	xvii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xviii
ÖNSÖZ.....	xx
GİRİŞ.....	1

## BİRİNCİ BÖLÜM

### XIX. YÜZYIL ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY'ÜN SOSYAL YAPISI

1.1. 1844-1845 TARİHLERİNDE GÜMÜŞHACIKÖY'DE MESKÛN HANE REİSLERİNİN ADLARI.....	14
1.1.1. Erkek Hane Reislerinin Adları.....	14
1.1.2. Kadın Hane Reislerinin Adları.....	17
1.2. UNVANLAR VE LAKAPLAR.....	18
1.2.1. Unvanlar.....	18
1.2.2. Lakaplar.....	20
1.2.2.1. Özellik Bildiren Lakaplar.....	20

1.2.2.2. Memleket Bildiren Lakaplar.....	22
1.2.2.3. Meslek Bildiren Lakaplar .....	23
1.2.2.4. Hane Reislerinin Baba İsmi ve Aile Adlarına Atfen Kullanılan Lakaplar.....	25
1.3. GÜMÜŞHACIKÖY' ÜN SOSYAL VE DEMOGRAFİK YAPISI.....	37
1.3.1. Hane Sayısı ve Tahmini Nüfus.....	37
1.3.2. Gümüşhacıköy'de Hane Reislerine Ait Meslekler.....	40
1.3.2.1. Meslekler.....	40
1.4. İDARİ YAPI.....	46
1.4.1. Gümüşhacıköy Kazası ve Mahalli İdare.....	46

## İKİNCİ BÖLÜM

### XIX. YÜZYIL ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY'DE TARIM VE HAYVANCILIK

2.1. TOPRAKLARIN DAĞILIMI.....	49
2.2. EKİLİ TARLALARDAN ELDE EDİLEN GELİRLER.....	51
2.3. TAHIL ÜRETİMİ VE DAĞILIMI.....	54
2.4. GÜMÜŞHACIKÖY'DE BAĞCILIK VE BAĞCILIK GELİRLERİ.....	56
2.5. DİĞER ÜRÜNLER.....	57
2.5.1. Kenevir Üretimi.....	58
2.5.2. Bahçeler.....	59
2.5.3. Bostanlar.....	60

2.6. İCARA VERİLEN TOPRAKLAR.....	60
2.6.1. Tarla.....	61
2.6.2. Bostan Tarlası.....	61
2.7. HAYVANCILIK.....	62
2.7.1. Binek, Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Adetleri.....	63
2.7.2. Hayvanların Sayıları ve Hane Başına Oranları.....	65
2.7.3. Gümüşhacıköy Karye ve Mahallelerinde Hayvan Türleri ve Gelir Dağılımı.....	66
2.7.4. Gümüşhacıköy’de Arıcılık ve Arıcılık Gelirleri.....	76
2.8. DİĞER GELİRLER.....	77

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### XIX. YÜZYIL ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY’DE GELİR VE VERGİ DAĞILIMI

3.1. GELİR ÇEŞİTLERİ.....	80
3.1.1. Temettuat Gelirleri.....	80
3.1.1.1. Tarım, Hayvancılık ve Emlak Gelirleri.....	81
3.1.1.2. Ticaret Gelirleri.....	82
3.1.1.3. Meslek Gelirleri.....	83
3.1.1.4. İşçilik Gelirleri.....	83
3.1.1.5. Kamu Gelirleri.....	83
3.1.1.6. Kira Gelirleri.....	84

3.1.1.7. Diğer Gelirler.....	84
3.2. GELİR DAĞILIMI.....	84
3.3. VERGİ ÇEŞİTLERİ.....	86
3.3.1. Vergiyi Mahsusa.....	86
3.3.2. Öşür Vergisi.....	87
3.3.3. Ağnam Vergisi.....	88
3.4. VERGİ DAĞILIMI.....	89
3.5. VERGİDEN MUAF TUTULANLAR.....	90
<b>SONUÇ.....</b>	<b>92</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>95</b>
<b>EKLER.....</b>	<b>98</b>

## TABLolar LİSTESİ

<b>Tablo 1:</b> Hane Reislerinin Adları ve Kullanım Sıklıkları.....	15
<b>Tablo 2:</b> Hane Reisi Olarak Kaydedilen Kadın Adları ve Kullanım Sıklıkları.....	17
<b>Tablo 3:</b> Gümüşhacıköy Merkez ve Köylerinde Kullanılan Unvanlar ve Kullanım Sıklıkları.....	18
<b>Tablo 4:</b> . Gümüşhacıköy’de Kullanılan Özellik Bildiren Lakaplar ve Kullanım Sıklıkları.....	21
<b>Tablo 5:</b> . Gümüşhacıköy’de Kullanılan Memleket Bildiren Lakaplar ve Kullanım Sıklıkları.....	22
<b>Tablo 6:</b> Gümüşhacıköy’de Kullanılan Meslek Bildiren Lakaplar ve Kullanım Sıklıkları.....	23
<b>Tablo 7:</b> Gümüşhacıköy Merkez ve Köylerinde Kullanılan Aile İsimleri ve Kullanım Sıklıkları.....	26
<b>Tablo 8:</b> Gümüşhacıköy Kazasının 1844 Yılına Ait Tahmini Nüfusu.....	38
<b>Tablo 9:</b> Gümüşhacıköy’deki Meslekler ve Mevcutları.....	41
<b>Tablo 10:</b> Gümüşhacıköy Kazasındaki Mesleklerin Toplam Dağılımı.....	44
<b>Tablo 11:</b> Gümüşhacıköy Kazasına Ait Mahalleler, Hane Sayıları ve Bugünkü İsimleri.....	47
<b>Tablo 12:</b> Gümüşhacıköy Kazasına Ait Karyeler, Hane Sayıları ve Bugünkü İsimleri.....	47
<b>Tablo 13:</b> Toprakların Dağılımı ve Yüzdelik Oranları .....	50
<b>Tablo 14:</b> Ekili Tarlalardan Elde Edilen Hasılat Miktarları (Kuruş) .....	51
<b>Tablo 15:</b> Hane Başına Düşen Toprak Miktarları.....	52

<b>Tablo 16:</b> Gümüşhacıköy’de Bulunan Tarla Çeşitleri.....	53
<b>Tablo 17:</b> Gümüşhacıköy’de Bulunan Tahıl Çeşitleri ve Gelirleri (Kuruş).....	55
<b>Tablo 18:</b> Gümüşhacıköy’de Bağcılık ve Bağcılık Gelirleri (Kuruş).....	57
<b>Tablo 19:</b> Gümüşhacıköy’de Kenevir Üretimi ve Kenevir Gelirleri (Kuruş).....	58
<b>Tablo 20:</b> Gümüşhacıköy’de Bulunan Bahçeler ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş).....	59
<b>Tablo 21:</b> Gümüşhacıköy’de Bulunan Bostan Tarlaları ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş).....	60
<b>Tablo 22:</b> Gümüşhacıköy’de İcara Verilen Tarlalar ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş).....	61
<b>Tablo 23:</b> Gümüşhacıköy’de İcara Verilen Bostan Tarlaları ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş).....	62
<b>Tablo 24:</b> Gümüşhacıköy Kazasındaki Büyükbaş, Küçükbaş ve Binek Hayvanlarının Sayıları.....	63
<b>Tablo 25:</b> Gümüşhacıköy Kazasındaki Büyükbaş, Küçükbaş ve Binek Hayvan Sayılarının Hane Başına Oranları.....	65
<b>Tablo 26:</b> Gümüşhacıköy Kazasındaki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş).....	66
<b>Tablo 27:</b> Balıklı Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş).....	68
<b>Tablo 28:</b> Bademli Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş).....	69
<b>Tablo 29:</b> Kutluca Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş).....	70
<b>Tablo 30:</b> Ereli Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş).....	71
<b>Tablo 31:</b> Çebni Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş).....	72
<b>Tablo 32:</b> Saray-1 Müslimîn Mahallesiindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)...	73
<b>Tablo 33:</b> Artukabad Mahallesiindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş).....	74

<b>Tablo 34:</b> Hacı İsa Mahallesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş).....	75
<b>Tablo 35:</b> Gelir Getiren Hayvan Sayısı ve Gelir Miktarı (Kuruş).....	76
<b>Tablo 36:</b> Gümüşhacıköy’de Arıcılık Ve Arıcılık Gelirleri (Kuruş).....	77
<b>Tablo 37:</b> Gümüşhacıköy’de Bulunan Diğer Gelirler ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş).....	78
<b>Tablo 38:</b> Gümüşhacıköy’de Gelirin Kaynaklara Göre Dağılımı (Kuruş).....	80
<b>Tablo 39:</b> Hanelere Göre Gelir Dağılımı (Kuruş).....	86
<b>Tablo 40:</b> Gümüşhacıköy’de Öşür, Temettu, Vergi ve Vergiden Muaf Olanlara Ait Dağılım (Kuruş).....	88
<b>Tablo 41:</b> Vergi Dağılımı (Kuruş).....	89
<b>Tablo 42:</b> Hanelere Göre Vergi Dağılımı (Kuruş).....	90

## ŞEKİLLER LİSTESİ

<b>Şekil 1:</b> Hane Reislerinin Adları ve Kullanım Sıklıkları.....	16
<b>Şekil 2:</b> Sıklıkla Kullanılan Unvanlar.....	20
<b>Şekil 3:</b> Gümüşhacıköy Kazasının Nüfusuna Ait Yüzdeler .....	39
<b>Şekil 4:</b> Gümüşhacıköy Kazasında Sıklıkla Yapılan Meslekler.....	46
<b>Şekil 5:</b> Gümüşhacıköy Kazasındaki Tarla Çeşitleri.....	54
<b>Şekil 6:</b> Gümüşhacıköy Kazasında Tahıl Üretiminden Elde Edilen Hasılat (Kuruş).....	56
<b>Şekil 7:</b> Gümüşhacıköy Kazasında Bulunan Hayvancılık ve Sayıları.....	64
<b>Şekil 8:</b> Diğer Gelir Grubu Hasılatları (Kuruş).....	79
<b>Şekil 9:</b> Gelirin Kaynaklara Göre Dağılımı (Kuruş).....	81
<b>Şekil 10:</b> Vergiden Muaf Tutulan Hane Sayıları.....	91



## **EKLER LİSTESİ**

- EK 1:** 13566 Numaralı Ereli Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları.....98
- EK 2:** 13567 Numaralı Bademli Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları .....99
- EK 3:** 13568 Numaralı Kutluca Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları .....100
- EK 4:** 13569 Numaralı Saray-ı Müslimîn Mahallesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları .....101
- EK 5:** 13570 Numaralı Çebni Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları .....102
- EK 6:** 13572 Numaralı Hacı İsa Mahallesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları.....103
- EK 7:** 13573 Numaralı Balıklı Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları.....104
- EK 8:** 12916 Numaralı Artukabad Mahallesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları.....105

## KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.s.	: Adı Geçen Sözlük
A.P.K.K.B.	: Araştırma ve Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı
AŞ	: Anonim Şirketi
bs.	: Baskı
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
LTD. ŞTİ.	: Limited Şirketi
M.	: Miladi
ML. VRD. TMT.	: Maliye Varidatı Temettuat Defterleri
No.	: Numara
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa

ss.	: Sayfa aralığı
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜRDAV	: Türkiye Dayanışma Vakfı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
y.y.y.	: yayım yeri yok

## ÖNSÖZ

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde vergi toplama usulünde adaletin sağlanması amacıyla birtakım düzenlemeler yapılmış ve bunun sonucunda Temettuat defterleri ortaya çıkmıştır. Bu defterler o dönemin sosyo-ekonomik yapısının anlaşılması bakımından önemli kaynaklardır.

Çalışmada Sivas eyaletine bağlı Amasya kaymakamlığı Gümüşhacıköy kazası temettuat defterleri incelenmeye çalışılmıştır. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nden temin edilen bu defterler Maliyeden Müdevver Defterler Kamil Kepeci tasnifleri içinde yer almaktadır. Balıklı, Bademli, Kutluca, Ereli ve Çebni karyeleri ile Saray-ı Müslimîn, Artukabad ve Hacı İsa mahallelerinden oluşan toplam 8 defter incelenmiştir.

Çalışma üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde Gümüşhacıköy kazasındaki hane reislerinin bir değerlendirmesi yapılarak kazanın sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde hane reislerinin geçimlerini sağladıkları tarım ve hayvancılık faaliyetleri, üçüncü bölümde ise gelir ve vergi dağılımları incelenmiştir.

Bu çalışma esnasında bana yol gösteren tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Emine Gümüşsoy'a ve tez yazım sürecinde yardımlarını benden esirgemeyen diğer hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Sevcan ASLAN

Eskişehir-2015

## GİRİŞ

### A) TANZİMAT DÖNEMİNDE YAPILAN MALİ DÜZENLEMELER

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1839 yılı Tanzimat'ın ilanına kadar geçen süre içerisinde vergi konusunda iki önemli ayırım meydana gelmiştir. Bunlar; zekât, öşür, haraç ve cizyeden meydana gelen şer'i vergiler ve savaş sonucu kazanılan ülkelerden alınan örfî vergilerdir.<sup>1</sup>

Osmanlı Devleti'nde var olan tımar sistemi<sup>2</sup> devletin sistemli bir şekilde vergi almasını engelliyordu. Osmanlı Devleti'nde tımar sistemi ile vergi gelirlerinin önemli bir kısmı vali, sipahi, kadı, subaşı gibi kamu görevlilerine bırakılmışken kamu görevlileri dışında kalan diğer vergiler ise mültezimler aracılığıyla alınıyordu.<sup>3</sup>

İltizam sistemi; aşar<sup>4</sup> ve ağnam resmi<sup>5</sup> gibi devlet gelirlerinin, bedelleri devlete taksitler şeklinde ödenerek ve kefil gösterilerek mültezimler tarafından toplanması ve idare edilmesidir. Fatih dönemi sadrazamlarından Rum Mehmet Paşa'nın uygulamaları iltizam sisteminin başlangıcı olarak gösterilmektedir. Kamu gelirlerinin mültezim adı verilen özel kişilere toplattırılması iltizam sisteminin esasını oluşturuyordu. Ancak mültezimler bir süre sonra taksitlerini zamanında ödeyememiş ve bu sebeple sisteme kefil zarureti de dâhil olmuştur. Güvenilir sarraf içerisinde olmak zorunda olan kefiller "kuyruklu" adı verilen senetler kullandıkları için bir süre sonra adları "Kuyruklu Sarraflar" olarak anılmaya başlandı. Zaman içerisinde devlet taksit zamanı geldiğinde mültezimlerle değil, kuyruklu sarraflarla muhatap olmaya

<sup>1</sup> Coşkun Çakır, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul 2001, s. 48.

<sup>2</sup> Ayrıntılı bilgi için bk., Halil İncalcık-Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C.1 (1300-1600), çev., Halil Berktaş, 3. bs., Eren Yayıncılık, y.y.y., 2000, s. 184-185.

<sup>3</sup> Ahmet Kayan, "Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar," *Maliye Dergisi*, y.y.y., 2000, S. 135, s. 84.

<sup>4</sup> Aşar (öşür) vergisi: Osmanlı Devleti'nde köylülerden, ürettikleri tarım ürünleri için 1/10 oranında alınan vergidir. Hububat grubundan, bağ, bahçe, bostan, meyve ağaçları ve otlaklardan aynı, nakdi ve maktu olarak üç şekilde alınmıştır. Ürün çeşidi ve toprak verimliliğine göre 1/3, 1/20 arasında değişen oranlarda alındığı olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk., Abdurrahman Vefik Sayın, *Teklif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Maliye Bakanlığı A.P.K.K.B. Yayını, No. 352, Ankara 1999, s. 505-569.

<sup>5</sup> Ağnam resmi: Osmanlı İmparatorluğu'nda keçi, koyun gibi küçükbaş hayvanlardan alınan vergidir. Ayrıntılı bilgi için bk., Çakır, *a.g.e.*, s. 52-53.

başladı. Mültezimlerin zamanla halk üzerindeki tutum ve davranışlarının zulüm noktasına varmasının sonucu olarak iltizam usulü kaldırıldı.<sup>6</sup>

Osmanlı toplumu 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç ve dış faktörlerin de etkisiyle çözülme sürecine girmiştir. Bu dönemde Osmanlı toplum düzeninin temellenmesinde önemli bir işlevi olan tımar sistemi bozulmuş, bu durum sisteme bağlı olan bütün alt sistemleri de etkilemiş ve fonksiyonlarını yerine getiremez hale getirmiştir.<sup>7</sup>

16. ve 17. yüzyıllarda, Osmanlı Devleti, birçok alanda Batı Avrupa'dan daha ilerideydi. 18. ve 19. yüzyıllarda Batı Avrupa buhar gücünü fabrikalarda kullanarak sanayi devrimini gerçekleştirmiş ve birçok alanda seri üretime geçmiştir. Osmanlı Devleti ise bu devrimlerin dışında kalmıştır. Yine aynı dönemde Osmanlı'daki geleneksel kurumların da bozulmasıyla siyasi, askeri ve ekonomik güç dengeleri değişmiştir.<sup>8</sup>

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat fermanıyla devlet yapısında ve devletin çeşitli kurumlarında yeniden düzenleme süreci başlamıştır.<sup>9</sup> Tanzimat fermanı, özellikle mali alanda politika değişikliklerini beraberinde getirmiştir. Öncelikle gelir-gider düzeninde değişiklikler yapılmış ve ilk olarak iltizam usulü kaldırılarak muhassıllık uygulamasına geçilmiştir. Değişiklikler yapılırken hukuki alt yapının hazırlanmasına önem verilmiş ve çok sayıda kanun ve nizamnâmeler çıkarılmıştır.<sup>10</sup> Tanzimatın getirdiği önemli bir yenilik, yıllardan beri devam eden örfî vergiler yerine, ancemaatin vergi<sup>11</sup> diye adlandırılan tek bir verginin konulmasıdır. Ancemaatin vergi, Anadolu ve Rumeli'de bulunan kazalardaki örfî vergiler olarak bir senede alınan vergilerin tutarının tespit edilip, bu tutar üzerinden bazı indirimler yapıldıktan sonra, hesaplanan miktarın tek bir vergi olarak kaza

<sup>6</sup> Çakır, *a.g.e.*, s. 41.

<sup>7</sup> Ahmed Güner Sayar, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönemden II. Abdülhamid'e)*, Ötüken Neşriyat AŞ, Yayın No. 460, İstanbul 2000, s. 167.

<sup>8</sup> Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi-Tarihsel Gelişimi, Bugünkü Durumu-*, 3. bs., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1995, s. 1.

<sup>9</sup> Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi, XVIII. Yüzyıl'dan Tanzimat'a Mali Tarih*, Alan Yayıncılık: 62, y.y.y., Mayıs 1986, s. 281.

<sup>10</sup> Çakır, *a.g.e.*, s. 24-25.

<sup>11</sup> Ancemaatin vergi: Osmanlı'da örfî vergiler yerine konulan tek çeşit vergidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 94-105.

ahalisinden tahsil edilmesi şeklinde uygulanmıştır. Bu vergiye bazı metinlerde yalnızca “vergi” veya “komşuca alınan vergiler” adları verilmiştir.<sup>12</sup>

## **B) TEMETTUAT DEFTERLERİNİN MUHTEVASI VE ÖNEMİ**

“Temettu” kelime manası olarak kâr etme, kârlar, kazançlar, fayda görme, şeklinde tanımlanan Arapça bir sözcüktür.<sup>13</sup> Temettu vergisinin<sup>14</sup> temeli II. Mahmud zamanında uygulanmaya başlayan “ihtisab resmi”dir. İhtisab resminin içerisinde “şehriyye-i dekâkîn” ve “yevmiyye-i dekâkîn” adıyla alınan vergilerle, büyük yerleşim yerlerinde belediye geliri, pazar ve panayırlardan alınan damga, tartı, ölçü vs. vergiler, hile yapan esnaftan alınan para cezaları ile bütün yiyecek, içecek vs.’den değişik tarifelerle alınan vergiler bulunmaktaydı. 1839 tarihinde çıkarılan bir talimatla ülkenin her yerinde halkın ismi, şöhreti, arazileri, hayvanları; tüccar ve esnafın yıllık gelirleri vs. bilgilerinin kaydedildiği defterler tutulması emredilmiş ve bu görev muhassıllara verilmiştir.<sup>15</sup> Temettuat sayımlarının amacı, halkın kazanç ve mal varlığına göre devlete ödenecek vergi miktarının belirlenmesi ve belirlenen verginin yine belirlenen usullere göre onlardan tahsil edilmesidir.<sup>16</sup>

Tapu tahrir geleneğinin bir devamı sayılan bu gelir defterleri aynı zamanda birer nüfus defteri gibi de düşünülebilir. Nitekim bu defterlerde kişilerin fiziksel özellikleri de tarif edilmiştir. XIX. yüzyıla ait nüfus defterlerinde hane reisi “uzun boylu, kara sakallı, açık alınlı, şaşlı gözlü” gibi ifadelerle tanımlanırken kişilerin

<sup>12</sup> Çakır, *a.g.e.*, s. 48-49.

<sup>13</sup> M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 1993, s. 453.

<sup>14</sup> Temettu vergisi: 1839 yılında ihdas edilen ancak tahsili 1859-60 yıllarında yapılabilen, şehir ve kasabalardaki esnaf, tüccar ve zanaatkarların yıllık gelirleri üzerinden 1860 yılında % 3, 1876 yılında ise % 4 oranında alınan vergidir. Ayrıntılı bilgi için bk., Şener, *a.g.e.*, s. 108; Çakır, *a.g.e.*, s.50-51.

<sup>15</sup> Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettuat Defterleri” *I. Milli Arşiv Şurası, Tebliğler-Tartışmalar (20-21 Nisan 1998)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No. 12, s. 717-718.

<sup>16</sup> Serin, *a.g.m.*, s. 719.

adeta bir portresi çizilmiştir. Temettuat nizamnamelerinde de kişiler kaydedilirken bu tarz tanımlamaların yapılması istenilmiştir.<sup>17</sup>

Temettuat defterleri 1840 ve 1844-45 yıllarında hazırlanmıştır. 1840 yılında tutulan temettuat defterleriyle 1844-45 yıllarında tutulanlar arasında muhteva ve düzen bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Her iki yıla ait sayımlarda da başa hane ve numara yazılırken altlarına da rakamlar konulmuştur. Bunlardan birincisi defterdeki kaçınıcı hane olduğunu belirtmek için yazılmışken, ikincisi ise hane içindeki kaçınıcı aile olduğunu göstermek amacıyla yazılmıştır. Örneğin aynı hane numarası altında “Mehmed oğlu Hüseyin” üzerinde “1” numara, eğer yer uygunsa hemen yanında “oğlu Hüseyin oğlu Mehmed” üzerinde “2” numara bulunmaktadır. Bu numara bazen “3”e de yükselebilmektedir. Defterlerin bazılarında sayfalar çift sütun olarak düzenlenmiş olup bazılarında ise bu şekil, sadece emlak ve malı az olan hane reisleri için kullanılmıştır.<sup>18</sup>

Temettuat sayımları hane esaslı olarak yapılmıştır. Burada yer alan bilgilere baktığımızda sırasıyla; hane reisinin adı, unvanı ve mesleği, mükellefin sahip olduğu veya tasarrufunda bulunan mezru veya nadasa bırakılan tarlanın, bahçenin, bağ veya çayırın dönüm olarak miktarı; ayrıca kira ile tutulan ya da kiraya verilen toprakların dönüm olarak miktarı ve kimden kiralandığı ya da kime kiraya verildiği; hane sahibinin küçük ve büyükbaş hayvanlarının cins ve adetleri; değirmen, dükkân, boyahane, debbağhane, kışlak vb. gayrimenkul servetin sayısı ve birim büyüklüğü; mükellefin sahip olduğu veya tasarrufunda bulunan yukarıda sayılan her bir menkul veya gayrimenkul servetin bir yıl içinde sağladığı hasılat veya kira geliri; hane reisinin ve diğer hane üyelerinin esnafılık, ticaret veya emek faaliyetlerinden sağladığı gelirler; bir yıl içinde mükellef hane reisi tarafından ödenen bir tür gelir vergisi olan “vergi-yi mahsusa”nın kuruş olarak miktarı; gayrimüslim hane reisinin ve diğer aile üyelerinin ödemekle yükümlü olduğu cizyenin a’la, evsat, edna olarak türü ve sayısı; âynen ödenen aşar vergisinin ürün

<sup>17</sup> Nuri Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *OTAM Dergisi*, Ankara 2000, S. 11 s. 771.

<sup>18</sup> Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Belleten*, y.y.y., 1995, C. LIX, S. 225, s. 395- 398.



olarak nev'i, miktarı ve para olarak karşılığı; nakden ödenen aşar ve rüsumun para olarak değeri gibi bilgiler ayrıntılı olarak sayımlarda yer almıştır.<sup>19</sup> Temettuat defterlerinde yer alan bilgiler özellikle tarım ve hayvancılık konusunda ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Burada tarlaların türü, toplam dönümü, elde edilen hasılat miktarları, hayvanların türü ve bunlardan sağlanan kazançlar ayrı ayrı yazılarak yerleşim yerlerinin özellikle ekonomik durumu hakkında önemli bilgiler verilmektedir.

Yazımlarda kaynağı belli olan veya belli olmayan tüm gelirler yer almaktadır. Çiftçi, esnaf, tüccar, nakliyecisi, ırgat gibi tüm meslek kolları gelirleriyle birlikte kaydedilmekteydi. Gayrimenkul kira gelirlerinin yanı sıra nereden elde edildiği belli olmayan bazı gelirler de *zuhurlar temettuatı* gibi adlarla defterlere kaydedilmekteydi. Böylece tahrire dayanan bir gelir vergisi sistemine geçilmiş olunmaktaydı.<sup>20</sup> Bu sebeple yazımların adı temettuat *-kâr, kazanç-* yazımları şeklinde kaydedilmiştir.<sup>21</sup>

Temettuat defterlerinde ekili tarlalar, "mezru tarla", ekili olmayan araziler ise "gayri mezru tarla" olarak kaydedilmiştir. Mezru ve gayri mezru tarlalardan başka kalan boş araziler ve kiraya verilen tarlalar, kirada (icarda) şeklinde kaydedilmiştir. Çalışma konusu olan Gümüşhacıköy temettuat defterlerinde de gelirler "hasılat-ı senevisi" olarak kayıt altına alınmış, vergiler de bu değerler üzerinden hesaplanmıştır. Temettuat defterlerinin kaleme alınmasından birinci derecede muhassıllar<sup>22</sup> sorumlu idi. 1840 yılı başlarında muhassıllar, yanlarına verilen kâtiplerle birlikte mal ve emlak sayımına başlamışlardı. Ancak bilgisizlik, ulaşım güçlüklerinin yanı sıra, uzun yıllardan beri hazineye hiç vergi ödememiş olanların ortaya çıkardıkları zorluklar yüzünden bu sistem istenilen sonuca ulaşamamıştır. Çoğu yerde halk gerçek kazanç miktarını gizlemiş, bazı bölgelerde de hane reislerinin elde ettiği kazanç miktarının gerçek gelirlerinin iki katı gelir elde ettiği şeklinde kayıtlara yansıtılmış olduğu görülmüştür. Özellikle gayrimüslim ahalinin

<sup>19</sup> Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 395, 412.

<sup>20</sup> Şener, *a.g.e.*, s.108.

<sup>21</sup> Adryeke, *a.g.m.*, s. 773.

<sup>22</sup> Muhassıl: Hasıl eden kişi, tahsildar manasındadır. Ayrıntılı bilgi için bk., Sayın, *a.g.e.*, s. 186.

gelirleri kaydedilirken daha fazla gelir gösterildiği yolundaki şikâyetler çoğunlukta idi. Bu şikâyetlerin sonuç vermemesi üzerine bazı yerlerde isyanlar çıkmış ve huzursuzluk gün geçtikçe artmıştır.<sup>23</sup>

Öte yandan aşar vergisinin toplanması muhassıllara verilmemiş ve emaneten idare edilmesi yolu seçilmişti. Zahirenin toplatılıp zamanında satılması çoğu bölgede gerçekleştirilememekte ve bu sebeple hazine gelirleri azalmaktaydı. İmparatorluğun kuruluşundan bu yana hem malî hem de idarî-askerî görevler yüklenmiş olan vali, sancakbeyi ve mütesellimlerin malî yükümlülükleri muhasıllık örgütünün oluşturulmasıyla beraber kalmamış bulunuyordu. Sancakların her türlü vergi gelirlerinin toplatılması işinin muhassıllara bırakılmasının sebebi, yöneticilerin hazine gelirlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarını önlemek istemeleriydi. Ayrıca, halk ayaklanmalarına, isyanlara yol açan vergi dağıtımı ve toplanması işinin çözüme bağlanması amaç edinilmişti. Ancak bu uygulama çok kısa sürmüş ve istenilen sonuca ulaşamamıştı. 1840-1841 yıllarına ait hazine gelirlerinde çok büyük bir azalma görülmüş, bütün çabalara rağmen kaç kuruş hasılat elde edildiğinin ortaya çıkarılması da mümkün olmamıştır. Muhassıllar birbirlerinden bağımsız olduklarından toplanan vergilerin bir arada merkeze gönderilmesi de çok zaman almıştır. Başarısızlığın diğer bir nedeni de muhasıllık görevine atanan kişilerin, eski mültezimlerle yakın ilişkileri olanlar arasından seçilmiş olmalarıydı. Çıkarlarının zedeleneceğini anlayan derebey ailelerle, vergi uygulamasını anlamayan bazı kimselerin vergi vermek istememeleri uygulamayı daha da güçleştirmekteydi. Vergi toplamada görevlilerin sık sık yaptıkları yolsuzluklara muhassıllar da eklenmişti. Bu tür davranışları görülenler görevden derhal alınmakta ancak yerlerine atananlar da aynı kanunsuz davranışları sürdürmekteydiler.<sup>24</sup>

Yaşanan bu sıkıntıların önüne geçebilmek için önce “Muhassıllık Meclisleri”<sup>25</sup> kurulmuş ancak kısa bir süre sonra kaldırılınca adı “Memleket Meclisi” olarak değiştirilmiş ve son olarak da “Eyalet Meclisleri” adını almıştır. Adı, görev ve

<sup>23</sup> Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 209.

<sup>24</sup> Çadircı, *a.g.e.*, s. 210, 211.

<sup>25</sup> Ayrıntılı bilgi için bk., İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, Seçme Eserler II, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, y.y.y., 2008, s. 270-271.

yetkileri değiştirilen bu meclislerin hiçbirisi kendilerine verilen denetim görevini yerine getirememiştir. Muhassıllık uygulaması bu şekilde yaklaşık iki yıl sürmüş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun birinci nedeni, sarraflar, mültezimler ve geçimleri onlara bağlı olan bir kitlenin direniş göstermesiydi. Diğer bir neden ise, uygulamada eleman sıkıntısı çekilmesi idi ki bu durum ile özellikle aşarın toplatılması esnasında karşılaşılmıştır. Hasat mevsiminde aşar toplanması için birçok kimse görevlendirilmiş ancak bu kimselere ödenen ücretler toplanan aşar bedelinin yarısını bile bulamamıştır. İçte bu gibi nedenlerden dolayı 1840 yılında kurulan muhassıllıklar, 1842 yılında iki yıllık bir uygulamadan sonra kaldırılırken bunların görevleri o yerin mlk idare amirlerine devredilmiştir.<sup>26</sup>

Öte yandan meclisler ile maliye ve mlkye memurlarının tahrirle ilgili görev ve sorumlulukları ise devam etmiş, hazırlanan “Emlak, Arazi, Hayvanat ve Temettuat Defterleri” ile sosyal ekonomik çalışmalar yapmaya elverişli belgeler oluşturulmuştur.<sup>27</sup>

Temettuat defterleri halen Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde muhafaza edilmekte, Maliyeden Müdevver Defterler ve Kamil Kepeci tasnifleri içerisinde yer almaktadır. Temettuat defterleri, Maliye Nezareti Varidat Kalemi defterlerinden olup, tasnif ve kataloglanmasında, o tarihteki idari taksimat esas alınmıştır. Bu defterler, içerikleri esas alınarak alfabetik olarak sınıflandırılmış, her eyalet de kendi içinde yine alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Sınıflandırılan defterlere sıra numarası verilerek dokuz adet katalogda toplanmıştır.<sup>28</sup>

---

<sup>26</sup> akır, *a.g.e.*, s. 47.

<sup>27</sup> Tefik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı zerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 163.

<sup>28</sup> Serin, *a.g.m.*, s. 721.

## C) GÜMÜŞHACIKÖY'ÜN COĞRAFİ YAPISI VE TARİHÇESİ

### *Coğrafya:*

Orta Karadeniz Bölgesi'nin iç kısmında 35-36 doğu meridyenleri ile 40-41 kuzey paralelleri arasında yer alan Gümüşhacıköy, deniz seviyesinden 810 metre yükseklikte olup, yüzölçümü 716 km<sup>2</sup>'dir. Kuzeyinde Vezirköprü, güneyinde Hamamözü, doğusunda Merzifon ve batısında Osmancık ilçeleri yer alır.

Gümüşhacıköy kuzeyinde Taşan (Tavşan) Dağı, batıda İnegöl Dağı, güneybatıda Ereğli (Saray) Dağı ile çevrili olup doğusunda Gümüş Ovası yer almaktadır. Gümüşhacıköy 35 derece 15 dakika doğu boylamı, 40 derece 52 dakika 48 saniye kuzey enleminde bulunur.

Gümüşhacıköy kazası önemli bir akarsuya sahip olmamakla birlikte, İnegöl Dağından doğan İmirler Çayı, Taşan Dağından doğan Kuru Çay ile birleşip, ilçe merkezini ikiye bölerek Gümüş Ovası boyunca uzanır. Gümüş kasabasından geçen Kabadere ile su gözleri birleşerek Gümüş Ovasından Çavuşköy civarlarında ilçeden geçen çayla birleşerek Yeşilirmak kolu olan Tersakan'a karışmaktadır.

İlçedeki dağlar çoğunlukla orta yüksekliktedir. Kuzeyinde Canik Dağları'nın bir kolu olan Tavşan Dağları, batı ve güneybatısında İnegöl Dağları yer alır. En yüksek tepe 1864 rakım ile İnegöl Tepesidir.

İlçe merkezi Tavşan Dağları ile İnegöl Dağları arasında yer alan geniş bir ovanın ortasında kurulmuştur. Bu ova Gümüş kasabası ile Bacakoğlu köyü yakınlarından başlar, doğuya doğru uzanarak Merzifon ile birleşir ve Gümüş Ovası adını alır.

İlçe merkezinde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılıman ve yağışlı, yüksek kesimlerde ise soğuk ve yağışlı geçmektedir.

Bitki örtüsü çoğunlukla kayın, meşe, karaağaç ve çeşitli çamların bulunduğu ormanlardan oluşur. Gümüşhacıköy kazasında iklim, Orta Karadeniz ile İç Anadolu iklimine yani kıyı ve karasal iklim arasında geçiş bölgesine benzer bir karakter

göstermektedir. İlkbahar, yaz ve kış mevsimlerinde Orta Avrupa'dan başlayıp Balkanlar üzerinden ülkemizi etkisi altına alan hava akımı etkisi altında kalmaktadır. Serin ve Karadeniz'den nem kazanan bu hava akımından dolayı yağışlarda belirgin bir devamlılık görülür. Sonbaharda ise Ege ve Marmara'dan gelen Karadeniz'e doğru ilerleyen hava kitlesi kısa süreli sağanak yağışları meydana getirir.

İlçe Karadeniz'i İstanbul'a bağlayan devlet karayolu üzerinde bulunmaktadır. İlçe merkezi, Gümüş kasabası üzerinden ve Merzifon üzerinden Ankara'ya, Osmancık üzerinden İstanbul'a giden yollarla doğu ilçe ve illerine; batı ve güney yönlerden giden yollarla ise çevre ilçe ve illerle bağlantılıdır.

#### *Gelir Kaynakları:*

İlçede en önemli geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Halkın % 90'ı geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlarken, % 5'i ticaretle, % 2'si sanayi ve el sanatlarıyla, % 3'ü de kamu görevliliği ile sağlamaktadır.

İlçenin yüzölçümünün % 24,4'ü (147,500 dekar) tarım arazileri, % 18,4' ü orman alanları, % 24,8' ini taş, kum ve kayalık alanlar, % 25'ini mera ve otlaklar, % 7,4'ünü de yerleşim alanları ve yollar meydana getirmektedir. İlçede tarım yapılabilen 147,550 dekar arazinin 63,440 dekarlık alanı baraj, gölet ve sondajlardan yararlanılarak sulanabilmektedir.

İlçede tütün, şekerpancarı ve soğan gibi ürünler yanında buğday, arpa, çavdar, yulaf ve mercimek gibi ürünler de yetiştirilmektedir. Tütün üretiminin azalması sebebiyle alternatif ürün arayışlarına girilmiş ve aşılı kültür böğürtleni ile ahududu yetiştirilmeye başlanmıştır. Kentte kendir işleyen büyük ölçekli bir iplik fabrikası ve iki un fabrikası da vardır.

İlçede en çok koyun ve sığır beslenmekle beraber mera hayvancılığı yanında, besi hayvancılığı da yapılmaktadır.

Gümüşhacıköy özellikle madenleri ile meşhur bir beldedir. Bölgede bakır, kurşun, çinko, kil ve manganez yatakları bulunmaktadır.

### *Tarihçesi:*

İngiliz arkeolog William M. Ramse, araştırmaları sonucu 1888 yılında yayınladığı “Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası” adlı eserinde *Etonia* isimli bir şehirden bahsetmiştir. Bu şehir M.S. 140 yıllarında bugünkü adı Gümüşhacıköy olan kaza üzerine kurulmuştur. O dönemlerde bu şehir Doğu Roma İmparatorluğu'nun en gözde şehirlerinden birisidir. Ankara'dan doğuya giden Roma üzerindeki Eukhaita (Çorum), Karissa (Alaca) ve Amesia (Amasya) şehirlerini birbirine bağlayan bir merkezdir.

Abdizade Hüseyin Hüsamettin Efendi Amasya Tarihi isimli kitabında ilçenin kuruluşunu şu cümlelerle anlatmaktadır: “Hacıköyü kasabası Müslümanların burayı fethettikleri zamanlarda Gimri Türklerinden bir kısmının oturduğu yer olması münasebetiyle *Gemari* diye adlandırmıştır. 300 yıldan fazla bir zaman bu isimle anılmakta iken Gimri aşiretinden çıkan Sadrettin Artuk Ed-Türmani El-Kaymari 780 (1378) tarihine kadar burayı mamur bir durumda bulundurmuş ve burada cami ve mektep gibi ilim müesseseleri yaptırmış olmasından *Artukabat* diye isimlendirmiştir. Bunun neticesi olarak, Gemari adı bir mahalleye isim olarak kalmış sonraları da bu kelime *Cemare* şekline dönuşmüştür”<sup>29</sup> denilmektedir. Günümüzde ise Cemare ismi Cumara, Artukabat ise Artukabad adıyla anılmaktadır. Bu bölgeye İskit yani Alan Türkleri Anadolu'nun fethinden önce gelmiştir. Bu bilgiye, İskit kumandanına ait mezar kalıntılarının bölgede bulunmasından dolayı ulaşılmaktadır. Bu mezar buluntuları sonucu İskit Türklerinin Anadolu'ya Malazgirt Savaşı'ndan önce geldiği yerli ve yabancı tarihçiler tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca bu mezarların bulunduğu bölgenin kuzey ve güney istikametlerindeki köylerin güneyindekinin adı Alan, kuzeyindekinin ise Kuzalan'dır. Bu durum Alan Türklerinin ismine izafeten bu adları aldıkları görüşünü kuvvetlendirmektedir.

XV. yüzyılda Amasya ve civarında çeşitli isimlerle derebeyler yaşamıştır. Akdağ yöresinde Mübarezettin Sevindik Bey, Ladik civarında İhdiyarettin Sevinç Bey, Vezirköprü-Gümüşhacıköy arasında bulunan ve şimdiki ismi Tavşan Dağları olan Taşan Dağları denilen yerde de Mirdat oğlu Celalettin Taşan Bey derebeylik ediyordu. Taşan Bey şimdiki Tavşan Dağı'nın yüksek yaylalarında oturduğundan

<sup>29</sup> T.C. Gümüşhacıköy Kaymakamlığı, (Çevrimiçi), <http://gumushacikoy.gov.tr/içerik.aspx?detay=68>, 2 Haziran 2015

dolayı bu dağlara adını vermiştir. Kardeşi İdris Bey Vezirköprü kazasının batı tarafında bulunan Zeytin ve Göl bucaklarına; Esen Bey ise Somak ve Alaki bucaklarına derebeylik yaparlardı. Gümüşhacıköy kazasında ise Amasya’da ünü olan Gümüştüzade Abdullah Çelebi’nin kardeşi Burhanettin Ahmet Bey derebeylik yapmaktaydı.

Hüseyin Hüsamettin Efendi, Osmanlı döneminde Gümüşhacıköy’ü ve bu ismi alışını şu şekilde anlatmaktadır: “Hacı Mehmet Çelebi’nin oğlu 1491 tarihinden itibaren Gümüş madeni nazırı olarak uzun bir müddet burada oturmuş ve buranın gelişmesini sağlamış burada vefat ettiğinden dolayı da Hacı Nazır Köyü denmiştir. Daha önceki ismi olan Artukabat adı da bu tarihten itibaren bir mahallenin adı olarak kalmıştır. Hacı Nazır Köyü lafzı halk arasında yanlış telaffuz edilerek bir müddet bu köye Hacı Nadır Köyü denmiştir. Daha sonra da Nadır lafzı da kaldırılarak Hacı Köyü denmiştir. Bu izahlar eski kayıtlarda da bulunmaktadır.”<sup>30</sup>

1863 tarihine kadar Hacıköy eşrafı ve nahiye müdürleri bu kasabanın imarında çaba sarf etmişler bunun sonucunda da Cemare, Artukabat, Saray, Hacıyahya, Adatepe, Beylikçınarı, Ermeni Kilise ve Çay isimli sekiz mahalleli yeni bir kasaba meydana gelmiştir. Kazanın ileri gelenleri, kaza ve halkının çabaları ile daha önceleri Gümüş’e bağlı nahiye olan ve Gümüş’ün Hacıköyü diye anılan Hacıköy, 1881 yılında kaza merkezi haline gelmiştir. Önceleri kaza merkezi olan Gümüş kasabası da nahiye merkezi olmuştur.

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında Gümüşhacıköy nüfusu oldukça azalmış ve bu ilçe savaşlarda binlerce kayıp vermiştir. Bu dönemde ilçe halkını geriye kalan gaziler ve bir kısım savaşta yara almamış kişiler oluşturuyordu. Anadolu’nun Sevr Antlaşması’ndan sonra yabancı ülkelere işgal edilmesi sonucu İngilizlerin Merzifon’a kadar ilerledikleri ancak buna rağmen İngilizlerin Gümüşhacıköy’e kadar gelmeleri ve hükümet konağına bayraklarını çekmeye uğraşmaları geriye kalan kadın, çocuklar ve sakat gaziler tarafından taş ve sopalarla önlenmiştir. Bu şekilde Gümüşhacıköy’ün sömürgeci devletlerce işgal edilmesi mümkün olmamıştır.

<sup>30</sup> T.C. Gümüşhacıköy Kaymakamlığı, (Çevrimiçi), <http://gumushacikoy.gov.tr/icerik.aspx?detay=68>, 2 Haziran 2015

## D) ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, AMACI VE YÖNTEMİ

Gümüşhacıköy kazası Sivas Eyaleti Amasya Kaymakamlığı'na bağlıdır. Bu çalışmanın temel kaynağını *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nin, Maliyeden Müdevver Defterler Kamil Kepeci* tasnifleri içinde yer alan; “*ML. VRD. TMT. d. 12916, ML. VRD. TMT. d. 13566, ML. VRD. TMT. d. 13567, ML. VRD. TMT. d. 13568, ML. VRD. TMT. d. 13569, ML. VRD. TMT. d. 13570, ML. VRD. TMT. d. 13572 ve ML. VRD. TMT. d. 13573*” numaralı temettuat defterleri oluşturmuştur.

12916 No'lu defter Artukabad mahallesine ait defter olup toplam 56 sayfa ve 17 X 49 ebadındadır. 13566 No'lu Ereli karyesine ait defter toplam 20 sayfa ve 17 X 48, 13567 No'lu Bademli karyesine ait defter toplam 12 sayfa ve 17 X 49, 13568 No'lu defter, Kutluca karyesine ait olup toplam 12 sayfa ve 17 X 48 ebadındadır. 13569 No'lu Saray-ı Müslimîn mahallesine ait temettuat defteri toplam 28 sayfa ve 17 X 48 ebadındadır. 13570 No'lu defter Çebni karyesine ait, toplam 38 sayfa ve 18 X 49 ebadındadır. 13572 No'lu defter ise Hacı İsa mahallesine aittir ve 74 sayfadır. Ebadı ise 17 X 48'dir. 13573 No'lu temettuat defteri Balıklı karyesine ait olup sayfa sayısı 8 ve ebadı ise 18 X 49'dur.

Bu çalışmada, söz konusu defterler incelenerek Gümüşhacıköy kazasının XIX. yüzyıl ortalarındaki sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. Bölgenin idari, ekonomik ve sosyal yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler veren bu defterlerde tarım, hayvancılık, bağcılık, arıcılık gibi uğraş alanları ile mülkler ve gelir getiren meslekler gibi başlıklar yer almaktadır. Mevcut durum çıkarıldıktan sonra hane başına ne kadar vergi tahakkuk edileceği belirlenmiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak bölgenin iktisadi ve demografik yapısına ulaşmak mümkün olabilmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Gümüşhacıköy kazası karye ve mahallelerinin sosyal yapısı ele alınmış, bu sosyal yapı içerisinde hane reislerinin adları, unvanları, lakapları, meslekleri ile bölgenin demografik yapısı ve



idari yapısı ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ele alınan konuların daha anlaşılır kılınabilmesi için tablo ve grafiklerden yararlanılmıştır.

İkinci bölümde; Gümüşhacıköy kazasındaki tarım ve hayvancılık faaliyetleri ele alınmıştır. Bu bölüm içerisinde gelir kaynakları, gelir dağılımı, ziraat hayatı ve dağılımı yer almaktadır. Elde edilen gelirlere ait veriler yine tablo ve grafiklere yansıtılmıştır. Tablo ve grafikler yapılırken Gümüşhacıköy kazasına ait karye ve mahallelerin verileri ayrı ayrı ele alındıktan sonra toplam veriler de hesaplanmıştır. Böylece çalışmanın mümkün olduğu kadar açık ve anlaşılır olması amaçlanmıştır.

Üçüncü bölüm Gümüşhacıköy kazasının karye ve mahallelerinin ekonomik yapısına ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl ortalarında alınan vergi türlerine değinildikten sonra hane başına düşen gelir ve vergi dağılımı yine tablo ve grafiklere yansıtılmıştır.

Gümüşhacıköy kazasına ait 5 karye ve 3 mahalleden oluşan toplam 8 defterin orijinal metinlerine ait birinci sayfalar ekler bölümünde verilmiştir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### XIX. YÜZYIL ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY'ÜN SOSYAL YAPISI

#### 1.1. 1844-1845 TARİHLERİNDE GÜMÜŞHACIKÖY'DE MESKÛN HANE

#### REİSLERİNİN ADLARI

##### 1.1.1. Erkek Hane Reislerinin Adları

Temettuat defterlerinde vergi toplanması esas alınmış ve bu nedenle yalnızca hane reisi eğer varsa lakabı ile birlikte kaydedilmiştir. Bu defterler bize ad, lakap ve soyadlarına ilişkin önemli bilgilere ulaşma imkânı sağlamaktadır.

Gümüşhacıköy temettuat defterlerinde hane reisleri genellikle “oğlu” ibaresi kullanılarak kaydedilmiştir. Bunun dışında hane reislerinin lakaplarıyla ya da öne çıkan herhangi bir özellikleriyle de yazıldıkları görülmektedir. Bu kayıtlardan yörenin sosyal yapısıyla ilgili tahminlere ulaşılmaktadır.

Gümüşhacıköy temettuat kayıtlarında ismi belirtilen hane reislerine ait kayıtlı toplam 965 isim vardır. Bu durumda gayrimüslimlere ait isme rastlanmadığı göz önünde bulundurulduğunda yörenin tamamının Müslüman olduğu kanısına varılmaktadır.

Gümüşhacıköy temettuat kayıtlarında erkek hane reislerine ait adların büyük bir bölümü İslamiyet'in önde gelen büyüklerine ve Ehl-i Beyt'e ait adlardan oluşmaktadır. Bunların içinde Hz. Peygamber ve İslamiyet'in dört büyük halifesine ait isimler öne çıkmaktadır.

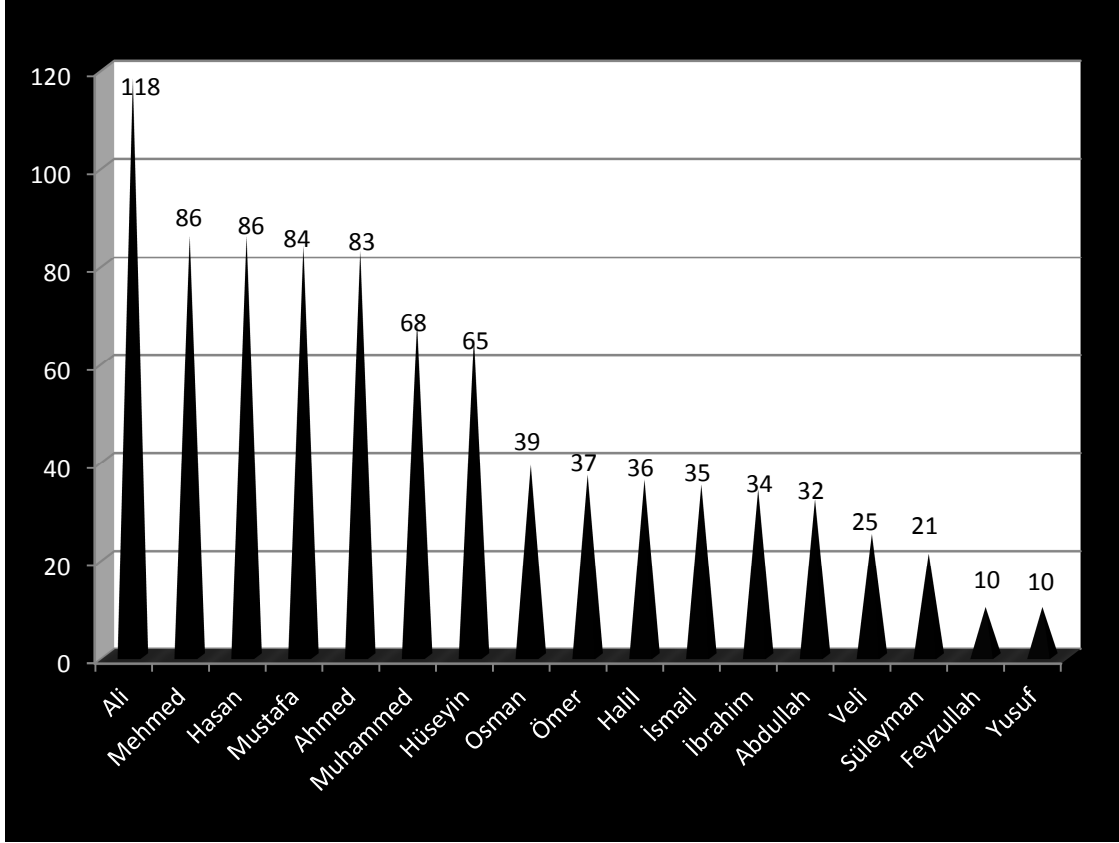
Gümüşhacıköy'de 118 kişi ile Ali en yaygın isim olarak kullanılmıştır. Bunu 86 kişi ile Hz. Peygamberimizin isminin Türkçeleştirilmiş hali olan Mehmed takip etmektedir. Yine Hasan ismi toplam 86 kez kayıtlarda geçmiştir. Bundan sonra Mustafa ismi 84 hane reisinin adı olarak kayıtlara geçmiştir. Ahmed, Hüseyin, Muhammed, Osman ve Ömer isimleri de hayli yüksek oranda kullanılmıştır.

Gümüşhacıköy’de kullanılan isimler, kullanım sıklıkları ve yüzdeler Tablo 1’de ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 1. Hane Reislerinin Adları ve Kullanım Sıklıkları

İsim	Kullanım Sıklığı	İsim	Kullanım Sıklığı
Ali	118	Emin	2
Mehmed	86	Hamza	2
Hasan	86	Veysi	2
Mustafa	84	Cağfer	2
Ahmed	83	Ahmed Niyazi	1
Muhammed	68	Rahmetullah	1
Hüseyin	65	Ali Osman	1
Osman	39	Arif	1
Ömer	37	Bayram	1
Halil	36	Beyazıd	1
İsmail	35	Eşref	1
İbrahim	34	Semir	1
Abdullah	32	İbiş	1
Veli	25	İsa	1
Süleyman	21	Kadir	1
Feyzullah	10	Kahraman	1
Yusuf	10	Kasım	1
Bekir	9	Latif	1
Bekdaş	9	Mansur	1
Satılmış	6	Muttalib	1
Emrullah	3	Nurullah	1
Hafız	3	Saffet	1
Sadık	3	Salim	1
Mahmud	3	Sunullah	1
Yahya	3	Yakub Derviş	1
Abdurrahman	3	Yusuf Agâh	1
Emir	2	Murtaza	1
İlyas	2	Cuma	1
Lütfullah	2	Kara	1
Abdürrahim	2	Şebhi	1
Memiş	2	Habib	1
Seyfullah	2	Kâdib?	1
Musa	2	Mülazim?	1
Salih	2	Abdülharir?	1

Şekil 1. Hane Reislerinin Adları ve Kullanım Sıklıkları



Tablo 1 incelendiğinde 68 farklı ismin kullanıldığı görülmektedir. Bu isimler içerisinde Beyazıd isminin varlığı dikkat çekmektedir. Amasya ilinin Osmanlı Devleti'nin önemli bir şehzade sancağı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, II. Beyazıd'ın Amasya'da şehzadelik yapmasına atfen bu ismin kullanıldığı düşünülmektedir.

Öte yandan İsmail, İbrahim, Yusuf, Süleyman, İlyas, İsa, Musa gibi Peygamber isimlerinin de sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 1'de göze çarpan başka bir husus da, Ali Osman, Ali Hasan, Yakup Derviş, Yusuf Agâh, Ahmed Niyazi gibi çift isimlerin kullanılmasıdır. Gümüşhacıköy'ün İslami değerlere verdiği önemi gösteren bir başka bulgu da Abdullah, Feyzullah, Seyfullah, Lütfullah, Emrullah, Nurullah ve Sunullah gibi içinde Allah kelimesi geçen isim sayısının çokluğudur.

### 1.1.2. Kadın Hane Reislerinin Adları

Gümüşhacıköy temettuat kayıtlarında, üç kadın hane reisinin ismine rastlanmaktadır. Bu kadınlara ait isimler Tablo 2’de verilmiştir.

İsmi belirtilen kadın hane reislerinin adlarına bakıldığında dikkat çeken özel bir durum yoktur. Hz. Peygamberimizin eşi olan Hz. Ayşe’nin ismi ile kızı Hz. Fatıma’nın ismi ve hayırlı anlamına gelen Hayriye ismi zaten Anadolu’nun her yerinde çok sık kullanılan isimlerdir.

Temettuat kayıtlarında hane reisi vefat ettikten sonra, hane reisi olarak ölen kişinin “valideleri”, “kerimeleri” ve “zevceleri” şeklinde yazıldığı görülmektedir. Bu kadınların isimleri temettuat kayıtlarında ayrıca belirtilmemiştir.

Gümüşhacıköy temettuat kayıtlarında ismi belirtilmeyerek valide, kerime ve zevce olarak 4 ayrı kadın hane reisinin varlığı tespit edilmiştir. Kadın ismi verilmeyip hane reisinin hayatta olduğu ancak kendisine ait mülkü olan kadınların varlığına da rastlanmaktadır.

Tablo 2. Hane Reisi Olarak Kaydedilen Kadın Adları ve Kullanım Sıklıkları

İsim	Kullanım Sıklığı
Aişe	1
Fatma	1
Hayriye	1

## 1.2. UNVANLAR VE LAKAPLAR

### 1.2.1. Unvanlar

Tablo 3. Gümüşhacıköy Merkez ve Köylerinde Kullanılan Unvanlar ve Kullanım Sıklıkları<sup>1</sup>

Unvanlar	Kullanım Sıklığı
Hacı	53
Efendi	37
Molla	13
Ağa	9
Hoca	2
Hafız	1
Efendizade	1
Hatib	1

Temettuat kayıtları incelendiğinde, o dönemde soyadı olmadığı için vergi mükelleflerinin genellikle fiziksel özellikleriyle, meslekleri veya aile isimleriyle anıldıkları görülmektedir. Bunların içinde unvanlar önemli bir yer teşkil etmektedir. *Hacı, efendi, molla, ağa, hafız, hoca, efendizade ve hatib* gibi unvanlar toplumdaki statüyü belirtmek açısından oldukça yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Tablo 3 incelendiğinde en yoğun biçimde kullanılan unvanın *hacı* olduğu, İslamî değerlere statü açısından burada da büyük önem verildiği görülmektedir. İslamiyet'in farzlarından birisi olan hacca gitmek Gümüşhacıköy kazasında çok önemsenmiş ve hatta bu durum kazanın ismine bile yansımıştır. Bu da bize o dönemde *hacı* unvanı taşıyan kişilerin toplumdaki yerinin gözle görülür bir biçimde önemli olduğunu ve bu kişilerin halk tarafından önemsendiğini göstermektedir. Şöyle ki bu kaniya varmamızdaki en önemli etkenlerden biri Gümüşhacıköy kazasına ait olan Hacı İsa mahallesinde ikamet eden, *Hacı İbrahim oğlu Hatib Molla Ahmed, Hacı Ömer oğlu rençber Osman, Hacı Salih oğlu urgancı kalfası Ahmed, Türkmen oğlu rençber Hacı Ahmed, Küşkürek oğlu Hacı Mehmed ve Ulema Hanedanından Hacı İsa Efendi* gibi hane reislerinin toplumda önemli yeri olan kişiler olması gösterilebilir. Bu isimlerde

<sup>1</sup> Tablo 3'te belirtilen rakamlar sadece kişilere ait unvanları temsil edip, genellikle aile isimlerinde veya baba isimlerinde geçen bu unvanlar bu sayılara dâhil değildir.

dikkat çeken bir unsur daha hane reisinin babası hacı ise kendisinin de babasının unvanıyla anılmasıdır. Hacı İsa Mahallesi 23 numaralı hanede ikamet eden müteveffa Hacı Veysi'nin yetimleri Halil ve Ahmed örneğinde olduğu gibi hacı babası vefat etmiş olsa bile hane reislerinin bu unvanla anıldığı dolayısıyla burada hacı unvanının aile ismine dönüşmesi dikkate değerdir.

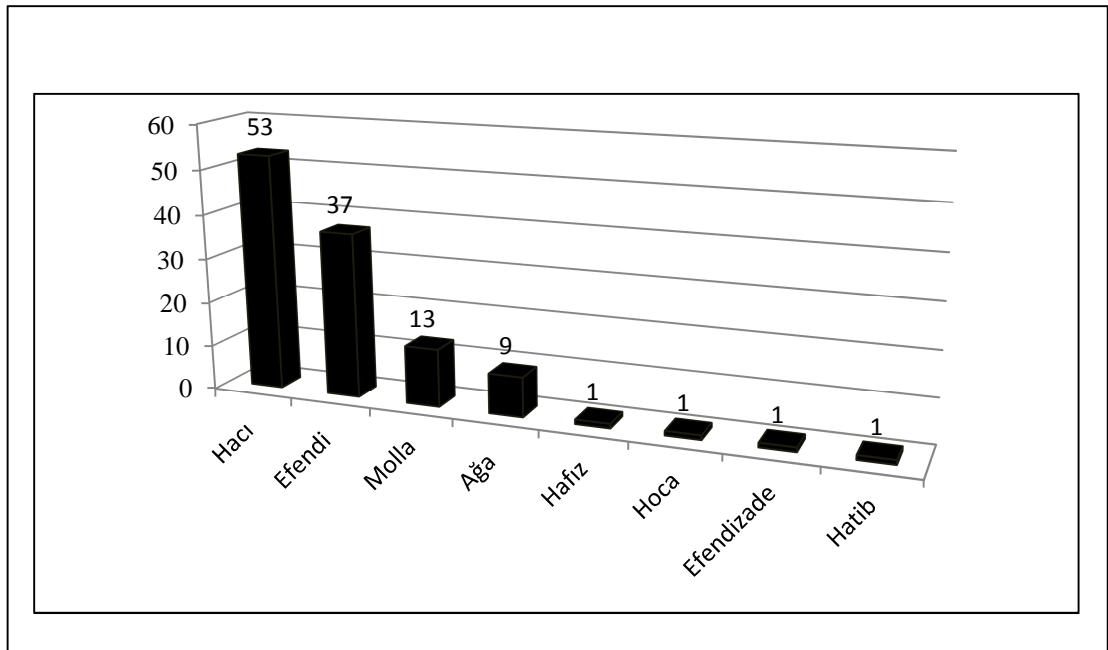
Tablo 3 incelendiğinde öne çıkan ve sıklıkla kullanılan bir başka unvanın da *efendi* unvanı olduğu görülmektedir. Bu unvan genel anlamda daha çok o yöreye ait eğitilmiş sınıfları temsil etmektedir. Genellikle hatib, molla, müderris gibi unvanlarla beraber kullanılmış olup diğer unvanlardan farklı olarak ismin sonuna eklenmiştir. Gümüşhacıköy kazasının Saray-ı Müslimîn mahallesinde 63 numaralı hanede ikamet eden Kılavuzoğlu talebe-i ulemadan Yusuf Ağâh Efendi, 60 numaralı hanede ikamet eden Kılavuzoğlu Lütfullah Efendi, 64 numaralı hanede ikamet eden Kılavuzoğlu talebe-i ulema ve der-aliyyeden Ahmed Efendi, 50 numaralı hanede ikamet eden Murtazaoğlu Hatib Mehmed Efendi, 40 numaralı hanede ikamet eden Hacı Haliloğlu Ali Efendi ve 31 numaralı hanede ikamet eden Güheroğlu Kâtib Ahmed Efendi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. “Talebe-i ulema ve der-aliyyeden” tabiri *efendi* unvanı kullanan bu hane reislerinin daha çok İstanbul veya başka merkezlerde eğitim gördüğü izlenimini vermektedir. Yine *efendi* unvanının sıklığı taşra denilebilecek bu yörede eğitime verilen önemin önemli bir göstergesidir.

Sıklıkla kullanılan diğer bir unvan ise *molla* unvanıdır. Bu unvan genellikle ulema sınıfı içerisindeki efendi, hacı, hatib gibi unvanlarla beraber kullanılmıştır. Bu unvanın sadece ulema sınıfına mensup kişilere değil, yörede dini hizmetleri gören bazı kişilere de verildiğini düşündüren bazı örneklere de rastlanmıştır. Bu görüşü kuvvetlendiren hane reisi isimleri şu şekilde sıralanabilir: Hacı İsa mahallesi 25 numaralı hane reisi Hacı İbrahimioğlu Hatib Molla Ahmed, 128 numaralı hane reisi Cellatoğlu Kurra İmamı Molla Ali, 194 numaralı hane reisi Kürekçi İmamioğlu İmam Molla Mehmed, Saray-ı Müslimîn mahallesi 4 numaralı hanede ikamet eden Molla İsaoglu Yetim Mahmud, 19 numaralı hanede ikamet eden Amasyalıoğlu Terzi Molla Muhammed'dir.

*Ağa* unvanı genellikle anlamı günümüze de aynı şekilde ulaşan ve zenginlik ifade eden bir unvandır. Bu unvana sahip kişilerin genellikle tarım, bağ, bahçe,

hayvancılık ve arıcılık gibi işlerle uğraşan, yüksek gelire sahip olan ve buna göre de vergi ödeyen hane reisleri olduğu görülmektedir. Bunun yanında *hafız*, *hoca*, *efendizade*, *hatib* gibi unvanlarla sık olmasa da karşılaşmaktadır. Bu unvanlardan bazıları tek başlarına, bazıları ise başka unvanlarla birlikte kullanılmıştır. Sıklıkla kullanılan unvanlar Şekil 2’de belirtilmiştir.

Şekil 2. Sıklıkla Kullanılan Unvanlar



## 1.2.2. Lakaplar

### 1.2.2.1. Özellik Bildiren Lakaplar:

Çalışmanın bu bölümünde Gümüşhacıköy kazasına bağlı bulunan mahalle ve köylerde kullanılan hane reislerine ait lakaplar ele alınmıştır. Bu lakapların kullanılan unvanlardan farklı olarak değiştirilebilir kişisel özelliklerden ziyade daha çok kişinin değiştiremeyeceği özelliklerine göre verildiği anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi o tarihlerde soyadı geleneği olmadığından resmi veya özel işlerde



karışıklığa neden olmamak için bu tür pratik bir çözüm kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere karışıklığı önlemek adına sırasıyla “babaya ait lakap, baba adı, kendi lakabı, adı” gibi bir sıra içerisinde temettuat kayıtları tutulmuştur. Böylece hane reisinin babasının ve kendisinin lakabı birlikte kullanılarak karışıklığın önüne geçilmeye çalışılmış ve lokal bazda kısmen başarıya ulaşılmıştır. Lakaplar incelendiğinde küçük düşürücü lakapların pek rağbet görmediği anlaşılmaktadır. Hane reisleri daha çok var olan özellikleriyle bu defterlere kaydedilmiştir.

Tablo 4. Gümüşhacıköy’de Kullanılan Özellik Bildiren Lakaplar ve Kullanım Sıklıkları

Lakap	Kullanım Sıklığı	Lakap	Kullanım Sıklığı
Kara	23	Soğan yemez	1
Yetim	16	Eski	1
Kurt	6	Mesdan	1
Yolcu	6	Cubbab?	1
Derviş	6	Keçi	1
Müteveffa	6	Ulu	1
Köse	5	Kazan	1
Deli	5	Çelik	1
Çolak	5	Domuzcu	1
Sarı	5	Çakır	1
Kör	4	Usta	1
Kel	4	Satılmış	1
Poşıyan?	4	Serke	1
Topal	3	Şamenkul?	1
Türkmen	3	Çardak	1
Mazur	3	Uzun	1
Kıracı	2	Damad	1
Kul	2	Tumba	1
Keleş	2	Kiraz	1
Ağma	2	İlik	1
Ak	2	Söylemez	1
Civan	2	Kıraç	1
Çil	2	Kızıklı	1
Bülbül	2	Kızıklızade	1
Küçük	2	Abdülazizzade	1
Göbeğimsi?	2	Paluzade	1

Koca	2		İhsakzade	1
Sıvalı	1		Yılık	1
Başçı	1		Donkal?	1
Çapur	1		Badmış?	1
Marıza?	1		Donuk?	1
Sağır	1		Bayrak	1

### 1.2.2.2. Memleket Bildiren Lakaplar:

Tablo 5’te yer alan lakaplar ise hane reislerinin başka bir yerden göç ederek Gümüşhacıköy’e yerleştiğini, geldiği şehir veya kasabanın ismini lakap olarak kullandığını göstermektedir. Kullanılan bu lakaplar incelendiğinde Amasya’nın Gümüşhacıköy kazasına dışarıdan gelen bu hane reislerinin yine bu bölgede yer alan komşu il veya kazalardan geldiği ve sayılarının çok olmadığı görülmektedir. Bu durum Gümüşhacıköy kazasına bağlı mahalle ve köylerin dışarıdan çok fazla göç almadığını, bunun da herhangi bir ticaret veya geçiş yolu üzerinde bulunmadığı dolayısıyla kapalı bir bölge olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 5. Gümüşhacıköy’de Kullanılan Memleket Bildiren Lakaplar ve Kullanım Sıklıkları

Lakap	Kullanım Sıklığı
Gümüşlü	4
Tokatlı	3
Alaçamlı	2
Balıklı	2
Kastamonulu	1
Darendeli	1
Canikli	1
Kızıklı	1

### 1.2.2.3. Meslek Bildiren Lakaplar:

Temettuat kayıtlarında sıklıkla karşılaşılan bir başka husus da hane reislerinin mesleklerinin de lakap olarak kullanılmasıdır. Meslek bildiren ve isimlerin önüne gelen bu lakaplar, diğer unvan, lakap, aile ve baba isimleriyle birlikte kullanılarak, şüpheye yer bırakmayacak şekilde hane reisleri ve ödedikleri vergiler tescillenmiştir.

Meslek bildiren lakapların yer aldığı Tablo 6'da Gümüşhacıköy kazasına bağlı mahalle ve köylerde ikamet eden hane reislerinin daha çok tarıma dayalı bir geçimleri oldukları görülmektedir. Nitekim tabloda tarımsal faaliyetlerle uğraşan hane reisleri sayısının diğer meslek erbabına oranla çok yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan hayvancılığın ayrı bir geçim kaynağı olmayıp, tarımsal faaliyetlerin yanında ek faaliyet olarak yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Meslek bildiren lakaplardan bölgenin ihtiyaçlarına cevap verecek zanaat ustalarının kimler olduğu da anlaşılmaktadır. Bu ustaların bir kısmı muytab<sup>2</sup>, muytab kalfası, keçeci, çulcu, urgancı, urgancı çırağı gibi hayvancılıktan elde edilen ürünlere bağlı olan meslek grupları, diğer bir kısmı ise tamamen bilek gücü ve meslek bilgisine dayanan berber, berber kalfası, terzi, terzi çırağı, bezzaz<sup>3</sup>, demirci, demirci kalfası gibi meslek sahipleridir.

Tablo 6. Gümüşhacıköy'de Kullanılan Meslek Bildiren Lakaplar ve Kullanım Sıklıkları

Lakap	Kullanım Sıklığı	Lakap	Kullanım Sıklığı
Rençber	213	Terzi Kalfası	2
İrgat	118	Berber	2
Oduncu	63	Berber kalfası	2
Muytab	52	Eskici	2
Urgancı	43	Katırcı	2
Hizmetkâr	28	Tütüncü	2
Amelmande <sup>4</sup>	21	Ekici	2

<sup>2</sup> Kıl dokuyan, kıldan eşya yapan. Bk., Abdullah Yeğın, vd., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, C. II., Derya Dağıtım AŞ., TÜRDAY, İstanbul 1981, s. 1477.

<sup>3</sup> Bezci, kumaş satan manifaturacı. Bk., Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 2. bs., Doğu Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1970, s. 123.

<sup>4</sup> İş yapmaktan kalmış, iş göremez durumda olan. Bk., Devellioğlu, *a.g.s.*, s. 39.

Çulcu <sup>5</sup>	20	Bezzaz	2
İmam	19	Bostancı	2
Urgancı Kalfası	19	Demirci	2
Çerezci	16	Çulhacı	1
Çoban	16	Müderriş	1
Terzi	8	Davulcu	1
Semerci	8	Çulcu Çırağı	1
Sığırtmaç <sup>6</sup>	7	Asker	1
Keçeci	7	Kayyum <sup>7</sup>	1
Muytab Kalfası	7	Müftü	1
Nalband	6	Demirci Kalfası	1
Yemenci	6	Çavuş	1
Kendirci Kalfası	6	Üzengici kalfası	1
Değirmenci	6	İşçi	1
Mutaf <sup>8</sup>	6	Kürkçü	1
Bıçakçı	5	Kunduracı	1
Tuzcu	5	Oltacı	1
Talebe-i ulema	4	Lülecı <sup>9</sup>	1
Muallim	4	Ulema	1
Hafız	4	Nalband kalfası	1
Leblebici	3	Irgat kalfası	1
Attar	3	Kemerci	1
Hatib	3	Tarakçı kalfası	1
Kahveci	3	Semerkeş	1
Üzengici	3	Müezzin	1
Deldici	3	Sucu	1
Molla	2	Keçeci Kalfası	1
Sıraç kalfası	2	Ekici kalfası	1
Tarakçı	2	Kendirci	1
Kâtip	2	Terzi Çırağı	1
Çerezci Kalfası	2	Köşker <sup>10</sup>	1
Urgancı çırağı	2	Korucu	1
Baltacı	2	Sirkeci	1
Kökçü	1	Tacir	1
Çiftçi	1	Helvacı	1
Kadı	1	Topçu	1
Dülger	1		

<sup>5</sup> Çul yapan ve satan kimse. TDK, (Çevrimiçi), <http://tdk.gov.tr>, 17 Kasım 2015.

<sup>6</sup> Büyükbaş hayvan güden kimse. Uludağ Üniversitesi, (Çevrimiçi), <http://www.uludagsozluk.com>, 17 Kasım 2015.

<sup>7</sup> Cami hademesi. TDK, (Çevrimiçi), <http://tdk.gov.tr>, 17 Kasım 2015.

<sup>8</sup> Keçi kılından dokunmuş olan, kıldan çul yapan ve satan. Bk. Yeğın, vd., *a.g.s.*, C.II., s. 1465.

<sup>9</sup> Çubuk, nargile, pipo vb.nde kullanılan lüleyi yapan kimse. TDK, (Çevrimiçi), <http://tdk.gov.tr>, 17 Kasım 2015.

<sup>10</sup> Yemenici, ayakkabı tamircisi. TDK, (Çevrimiçi), <http://tdk.gov.tr>, 17 Kasım 2015.

#### **1.2.2.4. Hane Reislerinin Baba İsmi ve Aile Adlarına Atfen Kullanılan Lakaplar:**

Gümüşhacıköy kazası temettuat defterlerinde yer alan bir başka kayıt şekli de aile adları veya baba adlarının, “oğlu” ifadesi kullanılarak belirtilmesidir. Hane reislerinin aile ve baba adlarıyla beraber anılmasının temel sebebi herhangi bir karışıklığa meydan vermemektir.

Aile adları kullanılırken “Hacıoğlu, İmamoğlu, Mollaoğlu, Kadıoğlu” gibi dinî özellikler ön plana çıkarılırken; bazen de “Terzioğlu, Çobanoğlu, Tütüncüoğlu, Keçecioğlu, Muhtaboğlu” gibi aile meslekleri, ya da “Topaloğlu, Köseoğlu, Karaoğlu” gibi babalarına ait belirgin bir özellik belirtilmiştir.

Tablo 7 incelendiği zaman aynı baba ismiyle bile birden fazla hane reisi olduğu görülmektedir. Bu nedenle baba ismi ile birlikte aile adının kullanılması resmi kayıtlar için önemli bir gösterge oluşturmuştur. Aile isimleri ve lakaplar sayesinde akrabalık ilişkileri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bu kayıtlarda kardeş olan hane reisleri bazen aynı baba lakabı ve ismiyle alt alta farklı hane numaralarıyla yazılırken bazıları da aynı hane de “karındaşı” tabiriyle yazılmıştır. Örneğin 11 haneden oluşan Balıklı karyesindeki 7 hane reisinin “Bayramoğlu” şeklinde alt alta kaydedildiği görülmekte ve bu durum bu hane reislerinin kardeş olduğunu düşündürmektedir. Yine aynı şekilde Bademli karyesinde 5 hane reisi “Fadıloğlu”, Ereli karyesinde 6 hane reisi “Umuroğlu”, Çebni karyesinde 4 hane reisi “Gamsuzoğlu”, Saray-1 Müslimîn mahallesinde 5 hane reisi “Molla İsa oğlu”, Artukabad mahallesinde 5 hane reisi “Araboğlu” ve Hacı İsa mahallesinde 5 hane reisi “Celladoğlu” olarak kaydedilmiştir.

Tablo 7. Gümüşhacıköy Merkez ve Köylerinde Kullanılan Aile İsimleri ve Kullanım Sıklıkları

Aile İsmi	Kullanım Sıklığı
<b>Balıklı Karyesi</b>	
Bayramoğlu	7
Kirnaoğlu?	1
Tonkulakoğlu?	1
Dankercioğlu	1
Çobanoğlu	1
<b>Bademli Karyesi</b>	
Kara Ömeroğlu	3
Kocacıkoğlu	2
İloğlu	1
Topaloğlu	2
Bayramoğlu	1
Bekdaşoğlu	1
Fadıloğlu	5
Mıncıkoğlu	1
İmamoğlu	1
Nazifoğlu	2
Receboğlu	1
Sundukoğlu	2
Bünyanoğlu	2
Gedikoğlu	1
İtilmişoğlu	1
Numanoğlu	1
<b>Kutluca Karyesi</b>	
Korukoğlu	2
Köyağasioğlu	1
Karabıçakoğlu	1
Kunduroğlu	2
Dumanoğlu	1
Palacioğlu	1
Arabacioğlu	2
Haçuraoğlu?	1
Köse Ömeroğlu	1

Köse Osmanoğlu	1
Dilaveroğlu	1
İmamoğulları	1
Kul Alioğlu	1
Şabanoğlu	1
Danacıoğlu	1
<b>Ereli Karyesi</b>	
Hacı Efendioğlu	1
Hüseyin Efendioğlu	3
Koca İmamoğlu	1
Hamzaoğlu	5
Hacı Osmanoğlu	3
Memişoğlu	1
Mehmedoğlu	2
Cemiloğlu	3
Dikicioğlu	3
Küçükoğlu?	2
Cağferoğlu	4
Kürt Alioğlu	1
Umuroğlu	6
Hacı İbrahimioğlu	1
İskenderoğlu	1
İsvaroğlu	1
Türkoğlu	2
Demircioğlu	1
Çerkezoğlu	3
Kayacıoğlu	1
Bekiroğlu	4
Hacıoğlu	2
Madenioğlu	1
İmamoğulları	1
Zurnacıoğlu	1
Demircioğlu	1
Mercanoğlu	1
<b>Saray-ı Müslimîn Mahallesi</b>	
Molla İsaioğlu	5
Abraşoğlu?	2

Baykuşoğlu	4
Hacı Ahmetoğlu	1
Cüceoğlu	1
Haytaoğlu	1
Şumnuloğlu	1
Abdiçoğlu	1
Hanımoğlu	1
Osman Çavuşoğlu	1
Sefaoğlu	1
İbrasioğlu	1
Amasyalıoğlu	2
Yellioğlu	1
Hacı Numanoğlu	1
Terzi Alioğlu	1
Tunaoğlu?	2
Kiremitçioğlu	1
Mercimekoğlu	1
Hacı Abdullahoğlu	1
Güheroğlu	1
Yaprakoğlu	1
Nesimoğlu	1
Cıvıkoğlu	1
Sarioğlu	1
Murtazaoğlu	3
Manavoğlu	1
Hacı Haliloğlu	1
Dırdıkoğlu?	1
Sekmanoğlu	1
Kadioğlu	1
Kıroğlu	1
Kara Hasanoğlu	1
Basbaloğlu	1
Çobanoğlu	1
Kırkoğlu	1
Kanberoğlu	1
Selimoğlu	1
Sakaoğlu	1



Kılavuzoğlu	5
Kerimoğlu	2
Keçecioğlu	3
Oruçoğlu	2
Sucukoğlu	1
Deli Mustafaoğlu	1
Karnukaraoğlu	1
Emir Alioğlu	1
Ağbaşoğlu	1
Körgözoğlu	1
Madenoğlu	1
Hesapçioğlu	1
Gezeroğlu	1
Tütüncüoğlu	1
Cabıoğlu	1
Sarı Kadıoğlu	1
Söylemezoğlu	1
Soğanyemezoğlu	1
Kaldurmacıoğlu	1
<b>Çebni Karyesi</b>	
Gümüşoğlu	1
Bayramoğlu	2
Müezzinoğlu	2
Bekiroğlu	1
Eski Hüseyinoğlu	1
Gamsuzoğlu	4
Kasımoğlu	1
Ulu Kocaoğlu	1
Çardak Alioğlu	1
Araboğlu	1
Çobanoğlu	1
Alacalıoğlu	1
Höçükoğlu?	3
Kara Canıkoğlu	1
Yemezoğlu	1
Gübeloğlu	1
Tonosoğlu?	1

Pırsiroğlu	1
Kerimoğlu	1
Ciritoğlu	1
Çiyanoğlu	1
Eytadoğlu?	1
Kadioğlu	1
Abbasoğlu	1
Cağferoğlu	2
Dervişoğlu	1
Kel Ahmedoğlu	2
Eyyüboğlu	1
Topaloğlu	1
Numanoğlu	1
Kamburoğulları	1
Tiryakioğlu	1
Çalioğlu	1
Küblüoğlu	1
Sucuoğlu	1
Hamzaoğlu	1
Yunusoğlu	1
Kara Haliloğlu	1
Muytaboğlu	1
Müftüoğlu	1
<b>Artukabad Mahallesi</b>	
Kayyumoğlu	3
Sofuoğlu	1
Bozoğlu	1
Tellakoğlu	2
Tokanoğlu	1
Tüfenkçioğlu	2
Çukuroğlu	1
Tekeoğlu	1
Kapusuzoğlu	1
Haşiroğlu	2
Ekicioğlu	2
Koçioğlu	1
Ak Muhammedoğlu	1

Mıstıkoğlu	2
Halıdoğlu	2
Eskıcioğlu	1
Cüneydoğlu	1
Numanoğlu	1
Umuroğlu	1
Çorbacıoğlu	1
Araboğlu	5
Kör İbişoğlu	1
Köse Mehmedoğlu	2
Ildızoğlu	1
İkizoğlu	2
Çatakoğlu	1
Köse İbrahimioğlu	1
Uyuzoğlu	3
Deli Çetinoğlu	3
Batmanoğlu	2
Zebanioğlu?	1
Kürmüsoğlu?	1
Eyyüboğlu	2
Tavacıoğlu	1
Kartaloğlu	2
Tellioğlu	1
Baloğlu	2
Çolak Velioğlu	1
Reisoğlu	1
Timuroğlu	1
Cumaoğlu	3
Kara Velioğlu	1
Balioğlu	2
Sucuoğlu	1
Karşlıoğlu	2
Oruçoğlu	1
Abdaloğlu	4
Vehbioğlu	1
Kuloğlu	2
Hızıroğlu	1

Ağaçoğlu	2
Salihoğlu	1
Çağşakoğlu	1
Kurtoğlu	1
Talaşoğlu	4
Tuzakoğlu	1
Çelik Musaoğlu	1
Emir Alioğlu	1
Kusduoğlu?	1
Direkoğlu	1
Sakızcıoğlu	1
İlyasoğlu	3
Beğlikoğlu?	1
Kolaylıkoğlu?	1
Sülükoğlu	1
Semercioğlu	1
Tavşancıoğlu	1
Zihincioğlu	1
Solakoğlu	1
Domuzcu Velioğlu	1
Çeriroğlu?	2
Çillioğlu	1
Güheroğlu	4
Sarı Hasanoğlu	2
Kara Hasanoğlu	1
Hacı Alioğlu	1
Kara Zeyneboğlu	1
Kara Hacıoğlu	5
Kaviloğlu	1
Hasanoğlu	5
Baltaoğlu	1
Dedeoğlu	1
Çakır Ahmedoğlu	1
Hacı Haliloğlu	1
Tellikçioğlu	1
Çürükoğlu	1
Bakkaloğlu	1

Uzunoğlu	2
Kösencioğlu	1
Bıçakçioğlu	3
Çubukçuoğlu	2
Usta Vehbioğlu	1
Satılmışoğlu	3
Kasımoğlu	4
Tükanoğlu	1
Dervişoğlu	1
Türkoğlu	1
Ak Velioğlu	1
Nebioğlu	1
Gazioğlu	1
Battaloğlu	1
Ağbaşoğlu	1
Tokatlıoğlu	1
Yılanoğlu	1
Receboğlu	1
Kara Çağferoğlu	1
İmamoğlu	1
Ağyasoğlu	1
Baykuşoğlu	1
<b>Hacı İsa Mahallesi</b>	
Kızıklıoğlu	3
Hafızoğlu	1
Kerimoğlu	4
Arab Kethüdaoğlu	1
Kürkçü İmamıoğlu	1
Berberoğlu	3
Şenkaloğlu	1
Hanımoğlu	1
Çataoğlu	1
Çardakoğlu	1
Müezzinoğlu	2
Çakeroğlu	1
Bıçakoğlu	1
Oruçoğlu	1

Hacı İbrahimioğlu	1
Abdüazizoğlu	1
Acı Sirkeoğlu?	1
Sultanoğlu	3
Saffetoğlu	1
Çopurunluoğlu?	1
Sebahattinoğlu	1
Dikicioğlu	1
Ateşoğlu	2
Zeytunluoğlu	1
Ali Fakioğlu	1
Bayramoğlu	1
Kalenderoğlu	1
Terzioğlu	4
Çuval Yırtanoğlu?	1
Ma'denoğlu?	1
Hacı Saioğlu	1
Kıyakoğlu	1
Ali Kadıoğlu	1
Ağmacıoğlu	4
Kılcıoğlu	3
Irgadoğlu	1
Oğuzoğlu	1
Hacı Ahmedoğlu	1
Ahangiroğlu?	2
Davudoğlu	2
Çil Bekiroğlu	2
Sarı Ormanoğlu	2
Efdalioğlu?	1
Musaoğlu	1
Pıroğlu	1
Uzun Alioğlu	2
Demircioğlu	1
Satılmışoğlu	1
Karamanoğlu	1
Kendircioğlu	1
Temte Külahoğlu?	1

Sadikoğlu	3
Muhtelizoğlu?	1
Kul İbişoğlu	1
Kara Mahmudoğlu	1
Dilsizoğlu	2
Ocaklıoğlu	1
Salihoğlu	1
Abazaoğlu	1
Emiroğlu	2
Kanlıoğlu	1
Köksüzöğlu	1
Hicroğlu	1
Kaydanoğlu?	1
Murtazaoğlu	1
Kuloğlu	2
Çürükoğlu	4
Hacı Salihoğlu	2
Köy Ağasıoğlu	2
Deli Alioğlu	1
Hacı Musaoğlu	1
Lözöğlu?	1
Kütükçüoğlu	1
Çerezcioğlu	2
Şabanöğlu	2
Necaneoğlu?	1
Bülbül Hüseyinoğlu	2
Tarıkoğlu	1
Kel Mustafaoğlu	1
Mutafoğlu	1
Araboğlu	1
Kara Ömeroğlu	1
Celladoğlu	5
Receboğlu	1
Oduncuoğlu	1
Kara Bekiroğlu	1
Beyazıdoğlu	2
Kürt Hasanoğlu	4

Çolakoğlu	1
Cebecioğlu	7
Develioğlu	1
Kıraoğlu?	1
Karacanoğlu	1
Deldeloğlu?	1
Kara Ahmedoğlu	2
Karkaoğlu?	2
İtlekeoğlu?	1
Şebhioğlu?	1
Türkmen Hüseyinoğlu	1
Karacioğlu	2
Karabıçakoğlu	1
İranlıoğlu	1
Canikli Hayrioğlu	1
Türkmen Hayrioğlu	2
Deli Boranoğlu	1
Danacioğlu	1
Kel Ahmedoğlu	1
İberlıoğlu?	1
Zuleboğlu?	1
Temteoğlu?	1
Kara Ahmedoğlu	1
Subağcıoğlu	1
Yılmazoğlu	1
Ramazanoğlu	1
Hacı Ömeroğlu	1
Ferahoğlu	1
İlyasoğlu	3
Tekkelioğlu	1
Sapancıoğlu	1
Kara Mustafaoğlu	1
Bayramoğlu	1
Üzengicioğlu	1
Çelikoğlu	1
Kürekçi İmamıoğlu	1
Türkmenoğlu	1



Küşkürekoğlu?	1
Emir Alioğlu	1
Çolukoğlu?	2
Topal Hasanoğlu	2
Kaldurumcuoğlu	1
Deligözoğlu	2

Aile adı olarak kullanılan isimler tabloda görüldüğü üzere daha önce yaşamış bir aile büyüğünün isminin yanına oğlu kelimesi ilave edilerek ortaya çıkmıştır. Bazılarında ise “Topal Hasanoğlu, Kara Mustafaoğlu” gibi aile büyüğünün isminin yanına şahsi bir özelliği ilave edildiği de görülmektedir. Bazı aile isimlerinde ise “Kürekçi, Üzengici” gibi ailelerin yaptığı meslek isim olarak ilave edilmiştir.

Aile isimlerinden diğer kaza ve köylerde bulunan akrabalık ilişkilerini tespit etmek de mümkün olabilmektedir. Balıklı ve Bademli karyelerinde “Bayramoğlu”, Saray-ı Müslimîn ve Artukabad mahallelerinde “Oruçoğlu”, Kutluca ve Hacı İsa mahallelerinde “Şabanoğlu” ve “Danacıoğlu” olarak kaydedilen aile adları da bu hane reislerinin akraba olduğunu ve kaza içinde göçlerin yaşandığını düşündürmektedir.

### 1.3. GÜMÜŞHACIKÖY’ÜN SOSYAL VE DEMOGRAFİK YAPISI

#### 1.3.1. Hane Sayısı ve Tahmini Nüfus

Nüfus meselesi 17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı tahrirlerinin yetersizliği ve sosyal karışıklıklar nedeniyle bütün açıklığıyla ortaya konulamamış ancak 19. yüzyıla doğru bu olumsuzluklar yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. 1831 yılında erkek nüfusunu esas alan ilk genel Osmanlı nüfus sayımı yapılmış, bunu 1844 yılında ikinci bir sayım izlemiştir. Bununla birlikte, 1831 yılında gerçekleştirilen ilk genel nüfus sayımının bütün bölgelerde yapılamamasından dolayı imparatorluk genelinde sağlıklı rakamlara ulaşılamamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında ikinci genel sayım gerçekleştirilmiş ancak bu sayımda da tatmin edici sonuçlara

ulaşılamamıştır. Hatta 1844 yılında gerçekleştirilen ve 1831 sayımındaki gibi yalnızca erkek nüfusuna yönelik olan ikinci genel sayım da, imparatorluk genelinde uygulamaya konulamamıştır.<sup>11</sup>

19. yüzyılın başlarında, imparatorluğu dağılma ve çökmekten kurtarma gayretleriyle beraber nüfus, arazi ve mal-mülk sayımı yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bu sırada tahtta olan II. Mahmut, içte ve dışta karşılaştığı güçlüklerin az da olsa üstesinden gelince, yeniden düzenlemelere girişmiştir.<sup>12</sup>

Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı dönemi nüfus verilerinin en önemli kaynağı olan tahrir defterleri üzerinde çalışmalar yapmış ve nüfusla ilgili çeşitli sonuçlara ulaşmak istemiştir. Barkan, geliştirdiği, “5 Emsali” formülü, diğer bir deyişle hane sayısının 5 ile çarpımı yöntemiyle, Osmanlı döneminde çeşitli yıllara ilişkin nüfusun sayısal değerini tahmin etme imkânı sunmuştur.<sup>13</sup>

Bu çalışmada da mahalle ve köylerin 1844 yılına ait tahmini nüfusları da Barkan’ın kabul gören “5 Emsali” formülü dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Tablo 8. Gümüşhacıköy Kazasının 1844 Yılına Ait Tahmini Nüfusu

Karye Adı	Hane Sayısı	Tahmini Nüfus	Yüzde Oranı %
Balıklı	11	55	1,513
Bademli	25	125	3,438
Kutluca	20	100	2,751
Ereli	55	275	7,565
Çebni	86	430	11,829
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimîn	98	490	13,48
Artukabad	215	1075	29,573
Hacı İsa	217	1085	29,848
<b>Toplam</b>	<b>727</b>	<b>3635</b>	<b>100</b>

<sup>11</sup> Numan Elibol, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *SDÜ, İİBF*, Isparta 2007, C.XII, S. 2, s. 152-153.

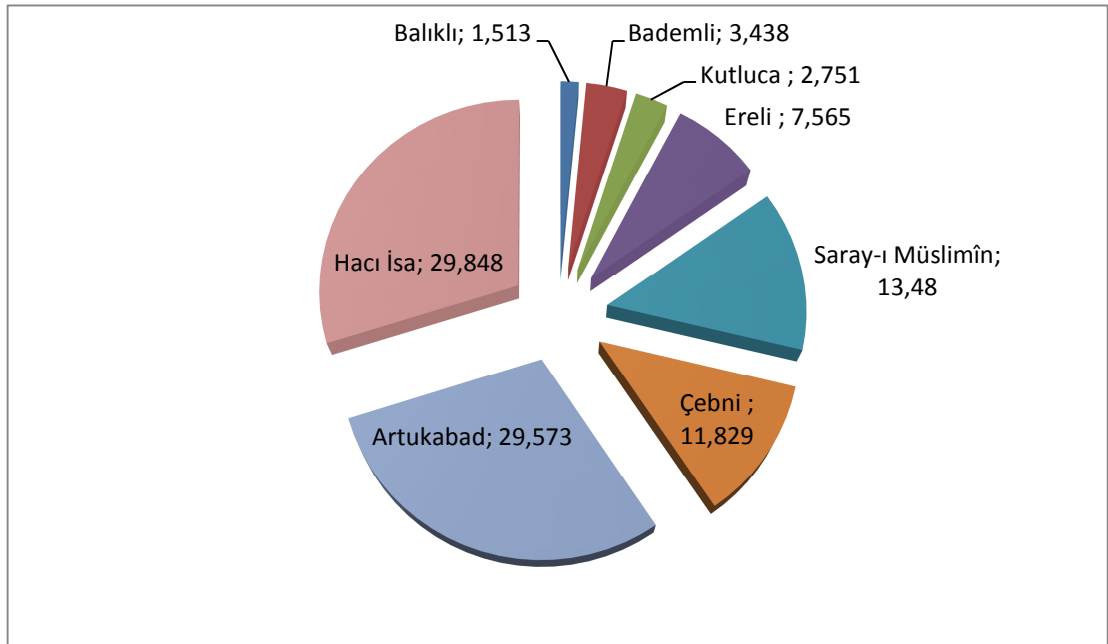
<sup>12</sup> Çadırcı, *a.g.e.*, s. 45.

<sup>13</sup> Adnan ÇİMEN, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Ankara 2012, s. 188.

Yukarıdaki tabloda Gümüşhacıköy kazasının 5 karye ve 3 mahallesinde toplam 727 hanede tahmini nüfus 3635 olarak hesaplanmıştır. Tabloda görüldüğü üzere, Saray-ı Müslimin, Artukabad ve Hacı İsa birer mahalle olup nüfusları köylere oranla çok yüksektir. Şöyle ki; Saray-ı Müslimin, Artukabad ve Hacı İsa mahallelerinde toplam hane sayısı 530 olup buna göre mahallelerde yaşayan nüfus sayısı 2650 olarak hesaplanmıştır. Balıklı, Bademli, Kutluca, Ereli ve Çebni ise birer köy olmakla beraber nüfus sayıları mahallelere oranla epey az görülmektedir. Bu köylerin toplam hane sayısı 197 olup, tahmini nüfusu 985'tir.

Bu tablo nüfusun şehir hayatının yaşandığı mahallelerde daha fazla olduğunu, Artukabad ve Hacı İsa mahallelerinin tek başlarına bile 5 karyeden daha fazla nüfusa sahip olduklarını göstermektedir. Şekil 3'te aynı durum yüzdeler olarak verilmiştir.

Şekil 3. Gümüşhacıköy Kazasının Nüfusuna Ait Yüzdeler



### 1.3.2. Gümüşhacıköy’de Hane Reislerine Ait Meslekler

#### 1.3.2.1. Meslekler

Temettuat defterlerinden ulaşılan bilgiler içerisinde en önemlilerinden birisi de meslek gruplarına ait olanlardır. Bu kayıtlarda sadece vergi oranı değil, o bölgede oturan hane reisleri, bunların geçim kaynakları yanında ek gelir kaynakları ile hayvancılık ve ona bağlı gelirleri kısaca o bölgenin toplumsal, siyasal, idari, sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili çok değerli bilgiler yer almaktadır.

Nitekim Ömer Lütfi Barkan bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Bu suretle bundan dört beş yüz sene evvel Türkiye’nin her köşesinde mevcut sipahi veya mülk ve vakıf sahibi ile toprağa bağlanmış olan köylüyü derbent bekleyen, yol ve köprü tamir eden ve kervansarayla hizmet eden insanları; madenci, güherçeleci, şapçı, tuzcu, taşçı ve yağcı gibi türlü mükellefiyetleri olan halkı ve nihayet her türlü bağ ve rüsûm toplanan geçit, pazar ve gümrük mahallerini yerli yerinde ve vazife başında görmek, imparatorluk denen bu muazzam makinenin çarklarının nasıl işlediğini anlamak ve rakamlarla ölçmenin bu defter sayesinde mümkün olduğunu söyleyecek olursak, iktisat ve maliye tarihçileri, burada bahis mevzuu ettiğimiz bu membarların emsalsiz tarihi kıymeti hakkında derhal bir fikir edinmiş olacaktır.”<sup>14</sup>

Temettuat defterlerinde insanlar, ekonomiye katkıları ölçüsünde kaydedilmişlerdir. Birer nüfus defteri olarak da düşünülen bu defterlerde sadece hane esaslı yazım sistemi kullanılmış ve yalnızca hane reisinin adı yazılmıştır. Hiç bir vergi ödemekle mükellef olmayan insanlar da “*şunun bunun ianesi ile geçinen*” ifadesi ile kaydedilmişlerdir. Bu sayımların “kısa dönemli amacı, toplam vergi yükünün bölgeler ve kişiler arasında daha adil bir şekilde dağılımını sağlamak; uzun dönemli amacı ise, geniş bir mali reformun verilerini saptamaktır.”<sup>15</sup>

<sup>14</sup> Ömer Lütfi Barkan, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1953, C. X, s. 8-10.

<sup>15</sup> Adıyeke, *a.g.m.*, s. 774.

Tablo 9. Gümüşhacıköy'deki Meslekler ve Mevcutları

<b>Karye ve Mahalle Adı</b>	<b>Meslek</b>	<b>Mevcudu</b>
Balıklı Karyesi	Rençber	10
Bademli Karyesi	Rençber	16
	Hizmetkâr	5
	Sığırtmaç	2
	Değirmenci	1
Kutluca Karyesi	Rençber	18
	Değirmenci	1
	İmam	1
Ereli Karyesi	Rençber	38
	Hizmetkâr	4
	Çulcu	3
	Sığırtmaç	2
	İmam	1
	Hafız	1
	Demirci	1
	Irgat	1
	Asker	1
Sarayı Müslimîn Mahallesi	Irgat	19
	Değirmenci	4
	Çerezci	9
	Çerezci Kalfası	1
	Rençber	12
	Urgancı	7
	Urgancı Kalfası	1
	Urgancı Çırağı	1
	Muytab	1
	Muytab Kalfası	1
	Kahveci	1
	Terzi	3
	İmam	1
	Keçeci	3
	Çulhacı	1
	Katib	1
	Tarakçı	2
	Baltacı	2
	Çulcu	8
	Çulcu Çırağı	1
	Oduncu	4
	Hatib	1
	Katırcı	2
	Talebe-i Ulema	2
	Davulcu	1
	Amelmande	1

	Kurra İmamı	1	
	Molla	2	
	Yemenci	1	
	Sıraç Kalfası	1	
	Nalband	1	
Çebni Karyesi	Rençber	29	
	Oduncu	20	
	Irgat	16	
	Hizmetkâr	12	
	Sığirtmaç	3	
	İmam	2	
	Çoban	1	
	Demirci	1	
	Çavuş	1	
	İşçi	1	
	Amelmande	2	
	Müezzin	1	
	Artukabad Mahallesi	Irgat	60
		Urgancı	6
Urgancı Kalfası		3	
Urgancı Çırağı		1	
Keçeci		3	
Keçeci Kalfası		1	
Çulcu		9	
Oduncu		16	
Berber		1	
Berber Kalfası		1	
Kendirci		1	
Kendirci Kalfası		6	
Hizmetkâr		5	
Leblebici		3	
Çerezci		3	
Çerezci Kalfası		1	
Rençber		43	
Katib		1	
Attar		1	
Terzi		2	
Terzi Kalfası		1	
Terzi Çırağı		1	
Müftü		1	
Mutaf		6	
Kahveci		1	
Muallim		4	
Eskici		2	
Semerci		4	

	Çoban	10	
	Kayyum	1	
	Demirci Kalfası	1	
	Bıçakçı	4	
	Üzengici	3	
	Üzengici Kalfası	1	
	Deldici	3	
	Kürkçü	1	
	Kunduracı	1	
	Oltacı	1	
	Lüleci	1	
	İmam	5	
	Kalaycı	2	
	Amelmande	17	
	Nalband	1	
	Duvarcı	1	
	Hacı İsa Mahallesi	Ulema	1
		Semerci	4
		Urgancı	30
		Urgancı Kalfası	15
Muytab		51	
Muytab Kalfası		6	
Yemenci		5	
İmam		8	
Terzi		3	
Terzi Kalfası		1	
Nalband		4	
Nalband kalfası		1	
Oduncu		23	
Irgat		22	
Irgat Kalfası		1	
Hatib		2	
Sıraç Kalfası		1	
Kahveci		1	
Amelmande		1	
Çerezci		4	
Talebe-i Ulema		2	
Keçeci		1	
Tarakçı Kalfası		1	
Rençber		47	
Semerkeş		1	
Tütüncü		2	
Sucu		1	
Berber		1	
Berber Kalfası		1	

Eskici	2
Eskici Kalfası	1
Attar	2
Tuzcu	3
Bezzaz	2
Köşker	1
Korucu	1
Sirkeci	1
Çoban	5
Bıçakçı	1
Tacir	1
Helvacı	1
Hizmetkâr	2
Hafız	3
Kemerci	1

Tablo 9’da Gümüşhacıköy kazasına ait mahalle ve köylerde ikamet eden hane reislerine ait meslek dağılımları ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre köy ve mahallelerde meslek dağılımları farklılık göstermektedir. Nitekim mahallelerde şehirleşmeye dair hizmet sınıfı daha fazla yer almaktadır. Örneğin, urgancı, muytab, terzi, keçeci, çulhacı, kendirci, çerezci, demirci gibi meslek kollarının şehirlerde daha yüksek oranda yapıldığı görülmektedir. Köylerde genellikle hane reislerinin tarım sektörü ve yanında hayvancılığa dayalı ek işlerle meşgul olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Gümüşhacıköy Kazasındaki Mesleklerin Toplam Dağılımı

Meslek	Mevcudu	Meslek	Mevcudu
Rençber	213	Çerezci Kalfası	2
Irgat	118	Berber	2
Oduncu	63	Berber Kalfası	2
Muytab	52	Terzi Kalfası	2
Urgancı	43	Tütüncü	2
Hizmetkar	28	Bezzaz	2
Çulcu	20	Demirci	2
Amelmande	20	Kalaycı	2
Urgancı Kalfası	19	Çulcu Çırağı	1
İmam	18	Davulcu	1
Çerezci	16	Kurra İmamı	1
Çoban	16	Asker	1
Terzi	8	Çavuş	1
Semerci	8	İşçi	1



Sığırtmaç	7	Müezzin	1
Muytab Kalfası	7	Keçeci Kalfası	1
Keçeci	7	Kendirci	1
Değirmenci	6	Terzi Çırağı	1
Nalband	6	Müftü	1
Yemenici	6	Duvarcı	1
Kendirci Kalfası	6	Kayyum	1
Mutaf	6	Demirci Kalfası	1
Bıçakçı	5	Üzengici Kalfası	1
Hafız	4	Kürkçü	1
Talebe-i Ulema	4	Kunduracı	1
Muallim	4	Oltacı	1
Eskici	4	Lüleci	1
Kahveci	3	Ulema	1
Hatib	3	Nalbant Kalfası	1
Leblebici	3	Irgat Kalfası	1
Üzengici	3	Çulhacı	1
Deldici	3	Tarakçı Kalfası	1
Attar	3	Semerkeş	1
Tuzcu	3	Sucu	1
Molla	2	Eskici Kalfası	1
Katırcı	2	Köşker	1
Baltacı	2	Korucu	1
Tarakçı	2	Sirkeci	1
Sıraç Kalfası	2	Tacir	1
Katib	2	Helvacı	1
Urgancı Çırağı	2	Kemerci	1

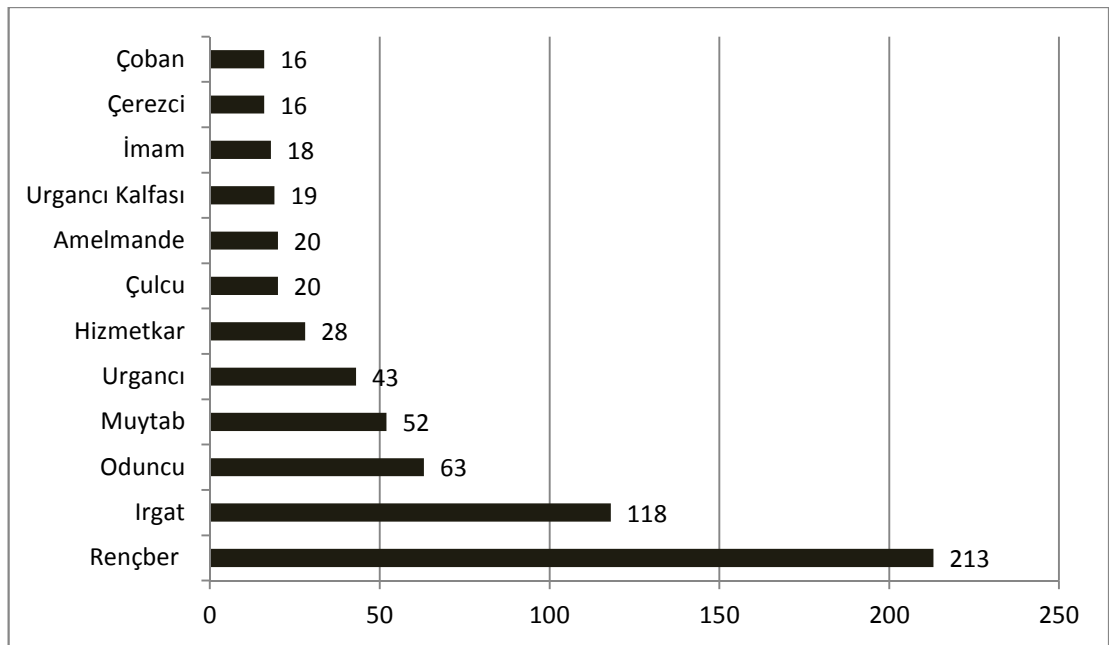
Kalabalık ve ekonomisi daha iyi olan mahallelerde meslek çeşitliliğinin ve sosyal yaşamın daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ancak köylerde durum farklılaşmaktadır. Hizmet sektörüne yönelik daha az işgücü olduğu Tablo 10'da görülmektedir. Köylerde daha çok tarım ve hayvancılığa dayalı meslek gruplarına rastlanmaktadır.

Meslek gruplarının mahalle ve köylere göre değişimi, nüfus oranlarının da benzer şekilde artmasını veya azalmasını beraberinde getirmiştir. Öte yandan mesleklerde rençber, ırgat, oduncu, keçeci, muytab gibi tarım ve hayvancılıkla ilgili meslekleri icra eden hane reislerinin sayısının çok olması, halkın geçim kaynağının tarım olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin idari, askeri ve ekonomik yapısının toprağa dayalı dirlik geleneğinden geldiği düşünüldüğünde 19. yüzyıl ortalarında bu yapının çok fazla değişmesi de beklenmemektedir. Nitekim berber,

terzi, urgancı, terzi kalfası, berber kalfası, berber çırağı, kunduracı gibi hizmet sektöründe çalışan hane reislerinin köylerde değil de, mahallelerde daha fazla bulunması da şehirleşmenin bir göstergesidir.

Aşağıdaki şekilde yoğun olarak görülen meslek gruplarına yer verilmiştir. Buna göre rençberlik en fazla görülen meslek iken ırgatlık ise onu ikinci sırada izlemektedir.

şekil 4. Gümüşhacıköy Kazasında Sıklıkla Yapılan Meslekler



## 1.4. İDARİ YAPI

### 1.4.1. Gümüşhacıköy Kazası ve Mahalli İdare

Gümüşhacıköy kazası önceleri Hacıköy adını taşırken daha sonraları Gümüş nahiyesi ile birleşerek bugünkü adını almıştır. 1844-1845 tarihli Gümüşhacıköy temettuat kayıtlarında bu kazanın toplam 3 mahallesi ve 5 köyü bulunmaktadır. Bu mahalle ve köylerin bazıları kazanın isminde olduğu gibi günümüzde de aynı adı taşımaktadır.

Tablo 11. Gümüşhacıköy Kazasına Ait Mahalleler, Hane Sayıları ve Bugünkü İsimleri

<b>Mahalle Adı</b>	<b>Hane Sayısı</b>	<b>Günümüzde Adını Koruyan Mahalleler</b>
Saray-1 Müslimîn	98	Saray
Artukabad	215	Artıkabad
Hacı İsa	217	---
<b>Toplam</b>	<b>530</b>	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Gümüşhacıköy kazasına bağlı mahallelerden en kalabalık mahalle 217 hane ile Hacı İsa mahallesidir. Artukabad mahallesi de sadece 2 hane farkla onu izlemektedir. Saray-1 Müslimîn mahallesinin ise diğer iki mahalleye göre oldukça küçük bir mahalle olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Saray-1 Müslimîn mahallesi günümüzde Saray adı ile Artukabad mahallesi ise Artıkabad adı ile varlığını devam ettirmektedir. Hacı İsa mahallesinin adına ise günümüz kayıtlarında rastlanmamıştır.

Tablo 12. Gümüşhacıköy Kazasına Ait Karyeler, Hane Sayıları ve Bugünkü İsimleri

<b>Karye Adı</b>	<b>Hane Sayısı</b>	<b>Günümüzde Adını Koruyan Köyler</b>
Balıklı	11	Balıklı
Bademli	25	Bademli
Kutluca	20	Kutluca
Ereli	55	---
Çebni	86	Çetmi
<b>Toplam</b>	<b>197</b>	

Tablo 12 incelendiğinde Çebni en büyük karyedir. Onu Ereli karyesi izlemektedir. Bademli ve Kutluca karyeleri yaklaşık aynı büyüklükte olup Balıklı ise en küçük karyedir. Bu köylerden Balıklı, Bademli ve Kutluca'nın adı aynen korunmakta olup, Çebni köyünün Çetmi olarak değiştiği, Ereli köyünün adının ise bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Gümüşhacıköy temettuat defterlerinde Çebni karyesinde hane kaydı bulunmayan ve mezra<sup>16</sup> olduğu düşünülen bazı yerleşim yerlerine ve burada ikamet eden hane reislerine de rastlanmıştır. Bunlar 8 hane reisinden oluşan “Gümüş kazasına tabi Keçi karyesi, 12 hane reisinden oluşan “Gümüş kazası Korkud karyesi” ve kayıtlarda “Nefs-i Gümüş karye-i mezbur” olarak geçen 47 hane reisinin adının anıldığı yerleşim alanlarıdır. Hacı İsa mahallesinde de aynı durum göze çarpmaktadır. Hacı İsa mahallesinde hane numarası olmayan ve adı zikredilen mezralara ve yerleşim alanlarına rastlanmıştır. Bunlar Doğan mezrası, Karaca Virane karyesi ve Kabaklı mezrasıdır. Keçi ve Korkud karyeleri günümüzde aynı isimle varlıklarını devam ettirmekte iken Karaca Virane karyesi, Doğan ve Kabaklı mezralarıyla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

---

<sup>16</sup> Mezra; ziraat yapılan küçük toprak parçasını ifade eden bir terim. Osmanlı tahrir kayıtları mezraanın, etrafındaki tarlalarla çok defa terkedilmiş köy yerleri olduğuna işaret eder. Ayrıntılı bilgi için bk., İlhan Şahin “Mezraa”, *DİA*, C. XXIX, Ankara 2002, s. 546-548.

## İKİNCİ BÖLÜM

### XIX. YÜZYIL ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY'DE TARIM VE HAYVANCILIK

Ekonomik ve ziraî gelişmenin birbirleriyle yakından ilişkili olduğu gelişmiş bir tarım sisteminin ekonomik gelişmeyi hızlandırdığı geri kalmış bir tarım sisteminin ise gelişmeyi engellediği bilinmektedir.<sup>1</sup>

Toplum hayatında ekonomik faaliyetler sosyal hayat içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Ekonomik faaliyetler içerisinde tarım, hayvancılık, bağcılık, arıcılık, esnaf ve zanaatkârların alım-satım işleri sayılabilir. Öte yandan bu faaliyetlerin varlığı, kapsamı ve çeşitliliği o bölgenin nüfusu, sosyal ve toplumsal faaliyetleri ile o topluma dair her türlü bilgiye ulaşma ve o bilgiyi yorumlama imkânı sunmaktadır. Bu çerçevede kişiye kazanç sağlayacak her türlü mal varlığı, tarla, bahçe, ev, dükkân, hayvanlar ve bundan başka gelir getiren meslek vb. her ne varsa hepsinin tespiti hane reisinin mal varlığına ve bir senede elde ettiği temettu miktarına göre vergi alınması imkânını sağlamaktadır.

#### 2.1. TOPRAKLARIN DAĞILIMI

Gümüşhacıköy kazasının mahalle ve köylerinin 1844-1845 yıllarına ait temettuat defterlerinde yer alan kayıtlarda Gümüşhacıköy'ün gelir dağılımı incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok yerinde olduğu gibi tarım çok önemli bir yer teşkil etmektedir.

Gümüşhacıköy kazasının mahalle ve köylerinin 1844-1845 yıllarına ait temettuat kayıtları incelendiğinde ekonomik faaliyetlerin büyük bölümünün tarımdan, bunun yanı sıra daha küçük ölçekli olarak da, üzüm bağı, bostan ve bahçe gibi faaliyetlerden oluştuğu söylenebilir.

---

<sup>1</sup> Güran, *a.g.e.*, s. 63.

Tablo 13. Toprakların Dağılımı ve Yüzdelik Oranları

<b>Karye Adı</b>	<b>Toplam Dönüm</b>	<b>Mezru Alan<sup>2</sup></b>	<b>Yüzde Oranı %</b>
Balıklı	200	95	48
Bademli	171	86	50
Kutluca	195	85	44
Ereli	1.357	697	51
Çebni	1.842	603	33
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimîn	1.147	528	46
Artukabad	1.683	962	57
Hacı İsa	2.213	1.148	52
<b>Toplam</b>	<b>8808</b>	<b>4204</b>	<b>48</b>

Yukarıda verilen tabloya göre toplam dönüm ve mezru alanın en fazla olduğu yer Hacı İsa mahallesidir. Toplam dönümün en az olduğu yer Bademli karyesi iken mezru alanın en az olduğu yer ise Kutluca karyesidir.

Mezru alanların toplam dönüme oranına bakıldığında bu oranın en yüksek olduğu yer %57 ile Artukabad mahallesi iken en düşük olduğu yer ise % 33 oranı ile Çebni karyesidir.

Tabloda dikkat çeken hususlardan biri toplam dönüm sayılarının yüksek olmasına rağmen ekili alanların oranının çok düşük kalmasıdır.

Gümüşhacıköy kazasında toplam ekili alanların toplam dönüme oranının % 48 olduğu görülmektedir. Bu durumun birkaç sebebi olabilir. Birincisi toprak sistemindeki bozulmaların bu tabloya yansımış olması, ikincisi hane reislerinin devlete güvenmeyerek mal varlıklarını ve ekonomik gelirlerini düşük göstermesi, üçüncü ise tarımın dışında küçük ölçekli gelir getiren işlerle uğraştıkları için tarımsal faaliyetleri ikinci planda tutmuş olmalarıdır. Ayrıca bazı toprakların nadasa bırakılmış olması da muhtemeldir.

<sup>2</sup> Temettuat defterlerindeki ekilebilir araziler mezru tarla ve gayri mezru tarla olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mezru tarla, ekili tarla demektir. Gayri mezru tarla, daha iyi verim alabilmek için nadasa bırakılan veya herhangi bir sebeple üzerinde ziraî faaliyet yapılamayan arazi/tarla demektir. Bk. Ahmet Yurtseven, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Kurşunlu Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, C. IV, No. 2, Çankırı 2012, s. 26.

## 2.2. EKİLİ TARLALARDAN ELDE EDİLEN GELİRLER

Bu bölümde ekili tarlalardan elde edilen gelirler belirtilmiştir. Temettuat kayıtlarında bu gelirler “Hasılat-ı Senevisi” olarak yer almıştır.

Tablo 14. Ekili Tarlalardan Elde Edilen Hasılat Miktarları (Kuruş)

<b>Karye Adı</b>	<b>Mezru Tarla (Dönüm)</b>	<b>Hasılat (Kuruş)</b>
Balıklı	90	1804
Bademli	86	3243
Kutluca	85	1674
Ereli	697	16.223
Çebni	406	7.578
<b>Mahalle Adı</b>		
Saray-1 Müslimîn	451	7.390
Artukabad	765	15.293
Hacı İsa	932	12.295
<b>Toplam</b>	<b>3512</b>	<b>65.500</b>

Karyelerde toplam 1364 dönüm mezru tarladan elde edilen hasılat miktarı 30.522 kuruştur. Mahallelerde ise 2148 dönüm mezru tarladan 34.978 kuruş hasılat elde edilmiştir. Ereli karyesi en fazla ekili alan ve dolayısıyla hasılatı sahip karye iken, mahalleler arasında Hacı İsa en fazla ekili alana sahiptir. Ancak elde edilen hasılat miktarının Hacı İsa mahallesine göre Artukabad mahallesinde daha fazla olduğu görülmektedir. Ekili araziler açısından mahallelerin karyelere göre daha fazla paya sahip olması dikkat çekicidir.

Gümüşhacıköy kazasına bağlı o yıla ait mahalle ve köylerdeki toplam ekili tarla 3512 dönüm olup bunlardan elde edilen hasılat miktarı 65.500 kuruştur.

Tablo 15. Hane Başına Düşen Toprak Miktarları

<b>Karye Adı</b>	<b>Hane Sayısı</b>	<b>Toprak Miktarı (Dönüm)</b>	<b>Hane Başına Düşen Toprak Miktarı Yüzde Oranı %</b>
Balıklı	11	200	18
Bademli	25	171	7
Kutluca	20	195	10
Ereli	55	1.357	25
Çebni	86	1.842	21
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimîn	98	1.147	12
Artukabad	215	1.683	8
Hacı İsa	217	2.213	10

Yukarıda verilen tabloda hane başına düşen toprak miktarları verilmiştir. Buna göre hane başına düşen dönüm sayısı en düşük olan karye Bademli'dir. Hane başına düşen toprak miktarı en yüksek olan yer ise Ereli karyesidir. Tablo incelendiğinde Saray-1 Müslimîn, Artukabad, Hacı İsa mahallelerinde hane başına düşen toprak miktarının az olduğu görülmektedir. Bunun sebebi bu mahallelerde nüfusun karyelere oranla daha yüksek ve kalabalık olmasıdır. Mahallelerde diğer iş kollarının varlığı düşünüldüğünde bu anlaşılabilir bir durumdur. Ancak bir önceki tabloda ekilebilir tarla miktarı ve elde edilen gelirin mahallelerde köylere göre daha yüksek olduğu da unutulmamalıdır. Bu durumda köylerde sahip olunan toprağın çok olmasına karşılık hepsinin ekilmediği ve boş bırakılan yerlerin olduğu gibi bir sonuç çıkarılmaktadır.

Temettuat defterlerinde ekili ve ekili olmayan tarlalar kaydedildikten sonra bağ, bostan, bahçe gibi gayrimenkuller ayrıntılı şekilde yazılmıştır. Gümüşhacıköy'de kenevir tarlaları ve cehri tarlaların varlığı ve bunlardan elde edilen hasılat miktarları da kaydedilmiştir.



Tablo 16. Gümüşhacıköy’de Bulunan Tarla Çeşitleri

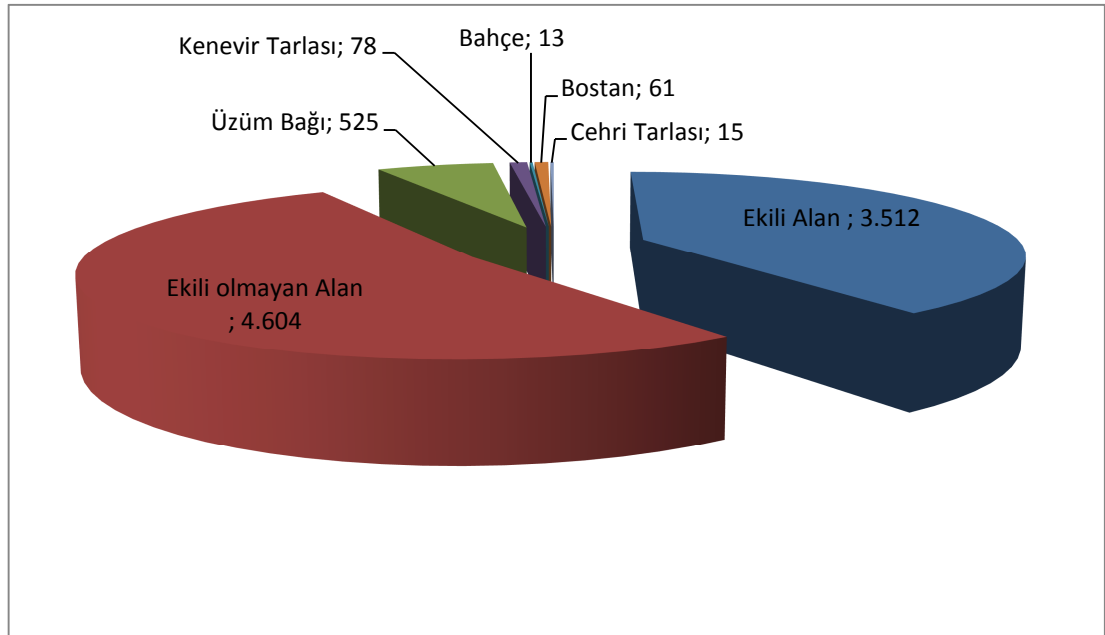
Karye Adı	Üzüm Bağı	Kenevir Tarla <sup>3</sup>	Bahçe	Bostan	Cehri Tarla <sup>4</sup>	Toplam Dönüm
Bahlı	5	-	-	-	-	200
Bademli	-	-	-	-	-	171
Kutluca	-	-	-	-	-	195
Ereli	-	-	-	-	-	1.357
Çebni	120	77	-	-	-	1.842
<b>Mahalle Adı</b>						
Saray-1 Müslimîn	64	1	7	5	-	1.143
Artukabad	165	-	3	29	-	1.683
Hacı İsa	171	-	3	27	15	2.217
<b>Toplam</b>	<b>525</b>	<b>78</b>	<b>13</b>	<b>61</b>	<b>15</b>	<b>8.808</b>

Toplam arazi içinde büyük bir tarım faaliyeti de toplam 525 dönüm ile üzüm bağıdır. Bunun yanında 78 dönüm kenevir tarlası, 13 dönüm bahçe, 61 dönüm bostan ve 15 dönüm cehri tarlası gibi tarımsal faaliyetler de bulunmaktadır. Bu tarımsal faaliyetlerin tabloda da görüldüğü gibi ekonomik olarak tarımın gerisinde kaldığı söylenebilir. Bademli, Kutluca ve Ereli karyelerinde üzüm bağı, kenevir tarlası, bahçe, bostan, cehri tarlası görülmemektedir.

<sup>3</sup> Kenevir; 0,5-3,5 m. yüksekliğinde, kısa ve sert tüylü 1 yıllık otsu bitkidir. Meyvesi 3-5 mm. Çapında yumurta biçiminde sert taneler şeklindedir. Vatanının Orta ve Batı Asya olduğu tahmin edilen bitkinin uyuşturucu etkisi yüksektir. Esrarın elde edildiği bir bitki olan kenevirin uyuşturucu reçine bakımından farklı türleri mevcuttur. Anadolu’da özellikle Karadeniz (Amasya, Çorum, Gümüşhacıköy, Merzifon, Ordu, Samsun), Batı Anadolu (Burdur, Kütahya, Ödemiş, Tire) ve Doğu Anadolu (Malatya, Şanlıurfa, Birecik, Suruç) bölgelerinde yetiştirilmektedir. Uyuşturucu özelliğinden dolayı kenevir üretimi izne bağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Turhan Baytop, “Esrar”, *DİA*, C. XI Ankara 2002, s. 431-432.

<sup>4</sup> Cehri; meyvesi boya maddesi olarak kullanılan ve XIX. yüzyılda Anadolu’da özellikle Kayseri yöresinde yetiştirilen bir bitkidir. Ayrıntılı bilgi için bk., Mehmet Somuncu, “Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 22, Ocak-Haziran 2004, s. 99.

Şekil 5. Gümüşhacıköy Kazasındaki Tarla Çeşitleri



### 2.3. TAHIL ÜRETİMİ VE DAĞILIMI

1844 yılında tahıl üretimine bakıldığında hınta (buğday), şair (arpa), karıklı (buğday, arpa ve çavdar karışımı), mısır, nohut, ceviz üretimi yapılmıştır. Gümüşhacıköy kazasında yetiştirilen tahılların başında hınta gelmektedir. 599 kile<sup>5</sup> hıntadan 4350 kuruş hasılat elde edilmiştir. Artukabad mahallesinde yine hınta 177 kile ile en başta gelmektedir. Bunu Ereli karyesi 119 kile ile takip eder. Hıntadan sonra en çok yetiştirilen ürün 517 kile ile şairdir ve bundan 2745 kuruş hasılat elde edilmiştir. Yine hınta üretiminde olduğu gibi şair üretiminde de Artukabad mahallesi 167 kile ile en başta gelmektedir. Üçüncü sırada 97 kile ile karıklı üretimi yer alır. Bundan elde edilen hasılat ise 612 kuruştur. En çok karıklı üretimi 28 kile ile Hacı İsa mahallesinde yapılmıştır. Bademli karyesinde ise karıklı üretimine hiç rastlanmamaktadır. Dördüncü sırada 51 kile mısır üretimini görüyoruz. Elde edilen hasılat miktarı 297 kuruş olarak hesaplanmıştır. Mısır üretiminde Ereli karyesi 36 kile ile en başta yer alırken Balıklı ve Çebni karyelerinde üretim yapılmamıştır.

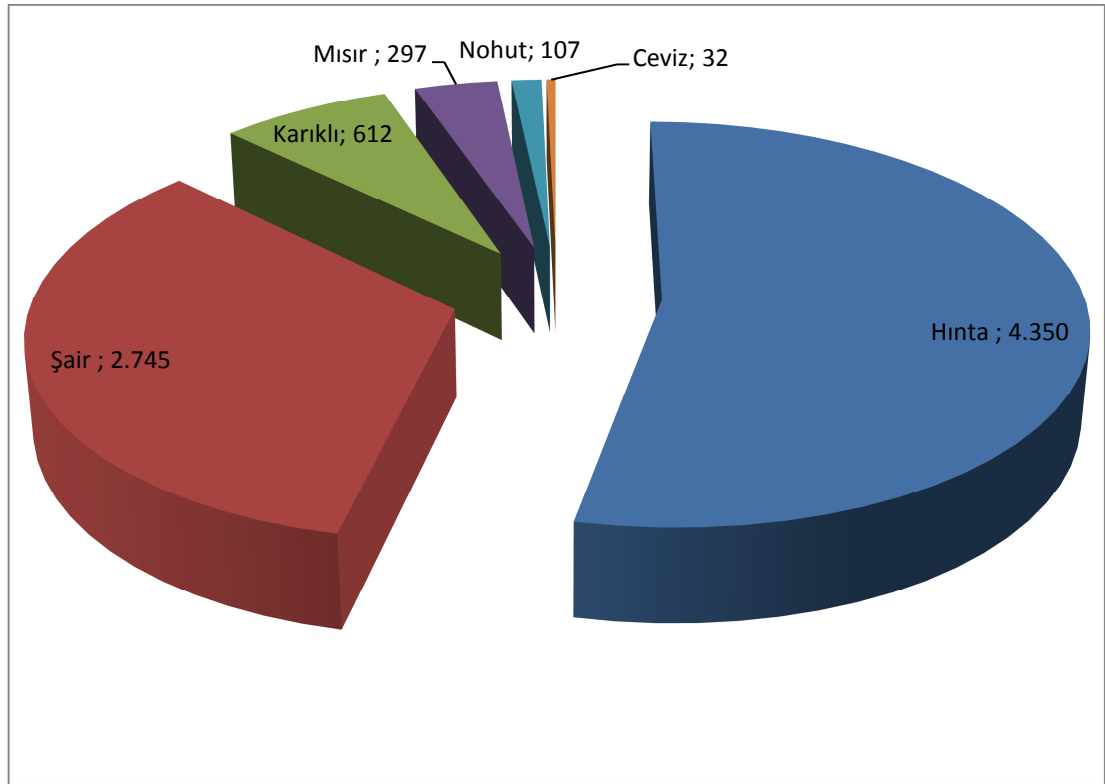
<sup>5</sup> Kile; özellikle kuru meyve ve hububat ölçümünde kullanılan eski bir ölçek. Ayrıntılı bilgi için bk., Cengiz Kallek, "Kile", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 568-571.

Nohut üretimi 14 kile ile beşinci sırada yer alır. Elde edilen hasılat miktarı 107 kuruştur. Nohut üretimi yalnızca Saray-ı Müslimîn, Artukabad ve Hacı İsa mahallelerinde ve düşük miktarda yapılmıştır. Artukabad mahallesi 7 kile ile başta gelir. Altıncı sırada ceviz üretimi yer alır. Yalnızca Çebni mahallesinde 1 kile, Artukabad mahallesinde ise 5 kile olmak üzere toplam 6 kile olarak kaydedilmiş ve toplam hasılat miktarı ise 32 kuruş olarak hesaplanmıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere Gümüşhacıköy’de tahıl üretiminde de köylerden ziyade mahalleler ön plandadır. Bu durum mahallelerde halen köy yaşantısının devam ettiğini ve tarımın geçim kaynağı olarak sürdürüldüğünü düşündürmektedir.

Tablo 17. Gümüşhacıköy’de Bulunan Tahıl Çeşitleri ve Gelirleri (Kuruş)

Karye Adı	Hinta		Şair		Karıklı		Mısır		Nohut		Ceviz	
	Kile	Hasılat (Kuruş)	Kile	Hasılat (Kuruş)	Kile	Hasılat (Kuruş)	Kile	Hasılat (Kuruş)	Kile	Hasılat (Kuruş)	Kile	Hasılat (Kuruş)
Balıklı	16	125	11	60	--	7	--	--	--	--	--	--
Bademli	24	176	21	117	--	--	8	58	--	--	--	--
Kutluca	14	103	7	45	3	18	1	14	--	--	--	--
Ereli	119	928	96	526	25	151	36	193	--	--	--	--
Çebni	83	503	62	293	14	70	--	--	--	--	1	3
<b>Mahalle Adı</b>												
Saray	81	582	85	449	13	73	2	10	2	14	--	--
Artukabad	177	1273	167	872	14	100	2	10	7	57	5	29
Hacı İsa	85	660	68	383	28	193	2	12	5	36	--	--
<b>Toplam</b>	<b>599</b>	<b>4350</b>	<b>517</b>	<b>2745</b>	<b>97</b>	<b>612</b>	<b>51</b>	<b>297</b>	<b>14</b>	<b>107</b>	<b>6</b>	<b>32</b>

Şekil 6. Gümüşhacıköy Kazasında Tahıl Üretiminden Elde Edilen Hasılat (Kuruş)



#### 2.4. GÜMÜŞHACIKÖY'DE BAĞCILIK VE BAĞCILIK GELİRLERİ

Anadolu'da üretimi yapılan meyve türleri içerisinde üzüm üretimi ve bağcılığın oldukça öne çıktığı görülmektedir. Bağcılık neredeyse tüm bölgelerde yapılmaktadır. Temettuat defterlerinde bu ürün ve bundan alınan vergi, genellikle bağ, üzüm ve asma kürüm başlığı altında yazılmıştır.<sup>6</sup>

Gümüşhacıköy kazasının mahalle ve köylerinin 1844-1845 yıllarına ait temettuat defterlerinde toplam 525 dönüm bağ arazisi vardır. Buna göre Bademli, Kutluca ve Ereli karyelerinde hiç üzüm bağcılığı yapılmamıştır. En düşük bağcılık gelirleri Balıklı karyesinde elde edilmiş iken en yüksek gelirler ise Hacı İsa mahallesinden elde edilmiştir.

<sup>6</sup> İbrahim Solak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Meyve ve Sebze Üretimi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, 2008, s. 221.

Tablo 18. Gümüşhacıköy’de Bağcılık ve Bağcılık Gelirleri (Kuruş)

Karye Adı	Üzüm Bağı (Dönüm)	Hasılat (Kuruş)	Öşür
Balıklı	5	120	12
Bademli	---	---	---
Kutluca	---	---	---
Ereli	---	---	---
Çebni	120	4.158	454
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimîn	64	1.896	182
Artukabad	165	4.003	444
Hacı İsa	171	4.535	453
<b>Toplam</b>	<b>525</b>	<b>14.712</b>	<b>1.545</b>

Tablo 18 incelendiğinde bağcılığın yüksek bir tarım faaliyeti olduğu açıkça görülmektedir. Öte yandan sadece 2 karyede bağcılık mevcut iken 3 mahallenin tamamında bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Gümüşhacıköy kazasının mahalle ve köylerinden elde edilen öşür miktarları da yukarıdaki tabloda verilmiştir. Buna göre öşür miktarının yaklaşık olarak % 10’a tekabül ettiği açıkça görülmektedir. Nitekim Tanzimat’tan sonra yapılan yeni mali düzenleme ile ziraatı yapılan ürünlerden 1/ 10 oranında öşür alınacağı, “her bölgenin verim gücü dikkate alınarak değişik oranlarda tahsil edilen öşrün lafız ve manasına uygun olarak her tarafta onda bir hesabıyla alınması” şeklinde kararlaştırılmıştır.<sup>7</sup>

Tablodan da anlaşılacağı üzere elde edilen hasılat ne kadar yüksekse öşür de o oranda yüksek olmuştur. Dolayısıyla Gümüşhacıköy’ün mahallelerinden elde edilen öşür miktarı karyelere oranla daha fazladır.

## 2.5. DİĞER ÜRÜNLER

Daha önce Tablo 16’da yer alan kenevir tarlası, bahçe, bostan ve cehri tarla olarak belirtilen genellikle bir dönümlük arazilerden elde edilen gelirler de diğerlerine göre oldukça düşüktür. Kenevir bu grupta en çok gelir getiren ürün

<sup>7</sup> Ayrıntılı bilgi için bk., Solak, *a.g.m.*, s. 222.

olmakla birlikte o da diğer başlıklara göre düşük kalmaktadır. Öte yandan Balıklı, Bademli, Ereli ve Kutluca karyelerinde bu faaliyetlerden hiç birisine rastlanmamıştır.

### 2.5.1. Kenevir Üretimi

Tablo 19. Gümüşhacıköy’de Kenevir Üretimi ve Kenevir Gelirleri (Kuruş)

Karye Adı	Kenevir Tarlası (Dönüm)	Hasılatı (Kuruş)	Öşür
Balıklı	---	---	---
Bademli	---	---	---
Kutluca	---	---	---
Ereli	---	---	---
Çebni	77	18.656	2.072
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimîn	1	135	---
Artukabad	---	---	---
Hacı İsa	---	---	---
<b>Toplam</b>	<b>78</b>	<b>18.791</b>	<b>2.072</b>

Gümüşhacıköy Türkiye’de kenevir üretiminin yapıldığı yerlerden birisi olmasına rağmen Balıklı, Bademli, Ereli, Kutluca, Artukabad ve Hacı İsa’da hiç kenevir üretimine rastlanmamıştır. Saray-1 Müslimîn mahallesinde 1 dönüm kenevir tarlası 135 kuruş hasılat getirirken, Çebni karyesinde 77 dönüm kenevir tarlası 18.656 kuruş hasılat getirmiştir. Bu rakamlar kenevir üretiminin aslında dönüm başına hayli gelir getiren bir ekonomik uğraş olduğunu göstermektedir.

Kenevirden alınan öşür vergisi miktarları yine elde edilen hasılat oranında olmuştur. Ancak Saray-1 Müslimîn mahallesinde 1 dönüm kenevir tarlasından 135 kuruş hasılat elde edilmesine rağmen hiç öşür alınmadığı görülmüştür. Buradan öşür vergisi alınırken belli bir dönümden veya belli bir hasılat miktarından sonrasının vergiye tabi tutulduğu anlaşılmaktadır.

### 2.5.2. Bahçeler

Tablo 20. Gümüşhacıköy’de Bulunan Bahçeler ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş)

Karye Adı	Bahçe (Dönüm)	Hasılatı (Kuruş)	Öşür
Balıklı	---	---	---
Bademli	---	--	---
Kutluca	---	---	---
Ereli	---	---	---
Çebni	---	---	---
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimîn	7	405	45
Artukabad	3	84	---
Hacı İsa	3	161	9
<b>Toplam</b>	<b>13</b>	<b>650</b>	<b>54</b>

Gümüşhacıköy karye ve mahallelerinde bahçe hasılatı olan yerler içerisinde yine Balıklı, Bademli, Kutluca, Ereli ve Çebni bulunmamaktadır. Saray-1 Müslimîn mahallesinde 7 dönüm bahçeden 405 kuruş, Artukabad mahallesinde 3 dönüm bahçeden 84 kuruş, Hacı İsa mahallesinde ise 3 dönüm bahçeden 161 kuruş hasılat elde edilmiştir. Tablodan bahçe üretiminin karyelerin hiçbirisinde yapılmadığı ve bir mahalle üretim şekli olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan dönüm başına elde edilen hasılatın her mahalle için farklılık gösterdiği de tabloda açıkça görülmektedir.

Gümüşhacıköy mahalle ve köylerinde bahçe hasılatı üzerinden alınan öşür vergisi miktarı pek fazla değildir. Artukabad mahallesinde 3 dönüm arazinin getirdiği 84 kuruşluk hasılattan hiç öşür vergisi alınmaması, hane reisinin az ve kendi ihtiyaçları için kullandığı arazilerden vergi alınmadığı tezini güçlendirmektedir.

### 2.5.3. Bostanlar

Tablo 21. Gümüşhacıköy’de Bulunan Bostan Tarlaları ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş)

Karye Adı	Bostan Tarlası (Dönüm)	Hasılatı (Kuruş)	Öşür
Balıklı	---	---	---
Bademli	---	---	---
Kutluca	---	---	---
Ereli	---	---	---
Çebni	---	---	---
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimîn	5	720	80
Artukabad	29	1665	215
Hacı İsa	27	1300	216
<b>Toplam</b>	<b>61</b>	<b>3685</b>	<b>511</b>

Gümüşhacıköy karye ve mahallelerinde bostan tarlası üretimi yapan sadece üç mahalledir. Balıklı, Bademli, Kutluca, Ereli ve Çebni karyelerinde bostan üretimi yapılmamıştır. Saray-1 Müslimîn mahallesinde 5 dönüm bostan tarlası 720 kuruş, Artukabad mahallesinde 29 dönüm bostan tarlası 1665 kuruş, Hacı İsa mahallesinde 27 dönüm bostan tarlası 1300 kuruş hasılat getirmiştir. Bostanlardan elde edilen hasılat miktarı yüksek olduğu için alınan öşür vergisinin de aynı şekilde yüksek olduğu görülmektedir.

### 2.6. İCARA VERİLEN TOPRAKLAR

Temettuat defterlerinde bazı tarlaların kiraya verilmiş olduğu görülmektedir. Bu tarlalar kayıtlarda “icarda” şeklinde geçmektedir. İcara verilen toprakların dönüm miktarlarına bakıldığında bu sisteme pek rağbet edilmediği anlaşılmaktadır.



### 2.6.1. Tarla

Gümüşhacıköy kazasının mahalle ve köylerinin temettuat kayıtlarına göre icara verilen tarlaların sayısı ve dönüm miktarı çok değildir.

Tablo 22. Gümüşhacıköy’de İcara Verilen Tarlalar ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş)

Karye Adı	İcara Verdiği Tarla (Dönüm)	Hasılat (Kuruş)
Balıklı	---	---
Bademli	---	---
Kutluca	---	---
Ereli	26	225
Çebni	---	---
<b>Mahalle Adı</b>		
Saray-1 Müslimîn	---	---
Artukabad	---	---
Hacı İsa	1	25
<b>Toplam</b>	<b>27</b>	<b>250</b>

Tabloda Ereli karyesinde 26 dönüm icara verilmiş olup hasılatı 225 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bunun dışında Hacı İsa mahallesinde 1 dönüm icara verilerek 25 kuruş hasılat elde edilmiştir. Balıklı, Bademli, Kutluca, Saray-1 Müslimîn, Çebni ve Artukabad köy ve mahallelerinde ise icara verilen tarla olmadığı anlaşılmaktadır.

### 2.6.2. Bostan Tarlası

Balıklı, Bademli, Kutluca, Ereli ve Çebni karyelerinde icara verilen herhangi bir bostan tarlası bulunmamaktadır. İcara verilen bostan tarlası sadece 3 mahalle için geçerlidir.

Tablo 23. Gümüşhacıköy’de İcara Verilen Bostan Tarlaları ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş)

<b>Karye Adı</b>	<b>İcara Verdiği Bostan Tarlası (Dönüm)</b>	<b>Hasılat (Kuruş)</b>
Balıklı	---	---
Bademli	---	---
Kutluca	---	---
Ereli	---	---
Çebni	---	---
<b>Mahalle Adı</b>		
Saray-1 Müslimîn	3	000
Artukabad	40	100
Hacı İsa	4	180
<b>Toplam</b>	<b>47</b>	<b>280</b>

Kayıtlarda dikkat çeken hususlardan birisi ise Saray-1 Müslimîn mahallesinde 1844 senesinde bostan tarlasından hiç hasılat elde edilmemesine rağmen aynı araziden 1845 senesinde 700 kuruş hasılat elde edilmesidir.

## 2.7. HAYVANCILIK

Osmanlı Devleti’nin iktisadi yapısının temelini tarımdan sonra hayvancılık gelirleri oluşturmaktadır. Hayvancılık konusunda sayıların ve gelirlerin az olması bu faaliyetin daha çok ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak yapıldığını düşündürmektedir. Hayvancılık 1844 yılı temettuat kayıtlarına göre Gümüşhacıköy kazası köy ve mahallelerinde çok yüksek oranlarda olmasa da yapılan bir uğraş olarak göze çarpmaktadır. Hayvancılık faaliyeti genellikle tarım ile uğraşan hane reislerinin yaptığı yan ekonomik gelir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

### 2.7.1. Binek, Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayıları

Tablo 24. Gümüşhacıköy Kazasındaki Büyükbaş, Küçükbaş ve Binek Hayvanlarının Sayıları

Karye Adı	Büyükbaş Hayvan	Küçükbaş Hayvan	Binek Ve Yük Hayvanları	Toplam	Yüzde Oran %
Balıklı	96	741	16	853	17
Bademli	56	142	23	221	5
Kutluca	74	153	19	246	5
Ereli	331	254	5	590	12
Çebni	203	445	80	728	15
<b>Mahalle Adı</b>					
Saray-1 Müslimîn	90	118	47	255	5
Artukabad	201	800	129	1.130	23
Hacı İsa	295	491	87	873	18
<b>Toplam</b>	<b>1346</b>	<b>3144</b>	<b>406</b>	<b>4896</b>	<b>100</b>

Gümüşhacıköy kazası mahalle ve köylerinde toplam hayvan sayısı 4896'dır. İçeriğe bakıldığında 1346 büyükbaş, 3144 küçükbaş ve 406 binek ve yük hayvanı tespit edilmiştir. Bu rakamların oransal değeri ise büyükbaş hayvancılık % 27, küçükbaş hayvancılık % 64, binek ve yük hayvanları ise % 8'dir.

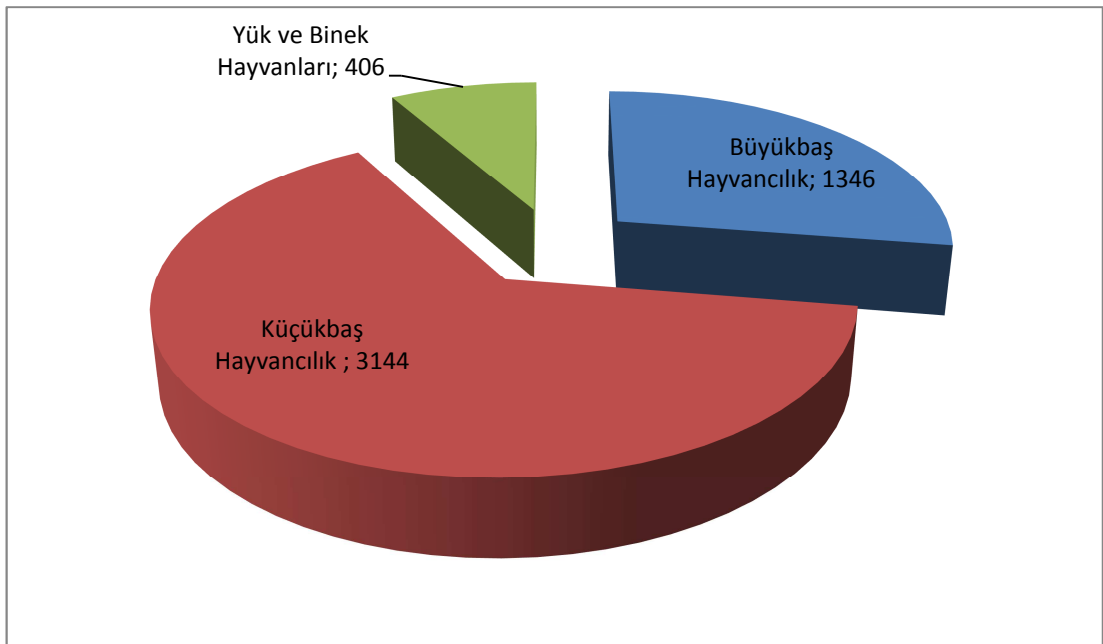
Bu rakamlardan anlaşılacağı üzere bölgede küçükbaş hayvancılığın yeri diğerlerine göre oldukça yüksektir. Bu durumun küçükbaş hayvancılık uğraşının diğer uğraşlara göre kolay ve pratik olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Tarım toplumu olan bölgenin et ve süt ürünleri için ihtiyacı karşılamaya yönelik bir uğraş alanıdır.

Diğer hayvancılık faaliyetlerinden büyükbaş hayvancılığın genellikle tarıma destek amaçlı yapıldığı görülmektedir. Nitekim büyükbaş hayvanlar çoğunlukla tarla

sürmek için binek ve yük hayvanları ise hem yük taşımacılığı hem de vasıta olarak kullanılmaktadır.

Büyükbaş hayvancılığın en yoğun olduğu yer Ereli karyesi iken küçükbaş hayvancılık ile binek ve yük hayvanlarının en yoğun olduğu yer ise Artukabad mahallesidir.

Şekil 7. Gümüşhacıköy Kazasındaki Hayvancılığın Oranları



### 2.7.2. Hayvanların Sayıları ve Hane Başına Oranları

Tablo 25. Gümüşhacıköy Kazasındaki Büyükbaş, Küçükbaş ve Binek Hayvan Sayılarının Hane Başına Oranları<sup>8</sup>

Karye Adı	Büyükbaş Hayvan		Küçükbaş Hayvan		Binek ve Yük Hayvanları		Toplam	
	Adet	Hane Başına	Adet	Hane Başına	Adet	Hane Başına	Adet	Hane Başına
Balıklı	96	8,73	741	67,36	16	1,45	<b>853</b>	<b>77,55</b>
Bademli	56	2,24	142	5,68	23	0,92	<b>221</b>	<b>8,84</b>
Kutluca	74	3,70	153	7,65	19	0,95	<b>246</b>	<b>12,30</b>
Ereli	331	6,02	254	4,62	5	0,09	<b>590</b>	<b>10,73</b>
Çebni	203	2,36	445	5,17	80	0,93	<b>728</b>	<b>8,47</b>
<b>Mahalle Adı</b>								
Saray-ı Müslimîn	90	0,92	116	1,20	47	0,48	<b>253</b>	<b>2,58</b>
Artukabad	201	0,93	800	3,72	129	0,60	<b>1130</b>	<b>5,26</b>
Hacı İsa	295	1,36	491	2,26	87	0,40	<b>873</b>	<b>4,02</b>

Tabloda yer alan rakamlar incelendiğinde toplamda hane başına düşen en çok hayvan sayısının % 77,55 ile Balıklı karyesinde olduğu görülmektedir. İkinci sırada % 12,30 ile Kutluca karyesi, üçüncü sırada da % 10,73 ile Ereli karyesi gelmektedir. Hane başına en az hayvan düşen yerler ise, % 2,58 ile Saray-ı Müslimîn mahallesi, % 4,02 ile Hacı İsa mahallesi, % 5,26 ile Artukabad mahallesi olmuştur. Tablodan da anlaşılacağı üzere hayvancılık köylerde daha yoğun bir şekilde yapılmaktadır.

<sup>8</sup> Hane başına düşen hayvan sayıları, karye ve mahallelerdeki hayvan sayılarının hane sayısına bölünmesiyle tespit edilmiştir. Karye ve mahallelerin hane sayılarına ilişkin rakamlar daha önce incelenen Tablo 8'de ayrıntılı olarak verilmiştir.

### 2.7.3. Gümüşhacıköy Karye ve Mahallelerinde Hayvan Türleri ve Gelir Dağılımı

Gümüşhacıköy karye ve mahallelerinde yapılan hayvancılık faaliyetleri büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, binek ve yük hayvanları ile arıcılıktan oluşmaktadır. Bu faaliyetlerin hepsinden hasılat elde edilememiştir. Sağman karasığır ineği, sağman camus ineği, sağman inek, kısarak, sağman ağnam, yoz ağnam, sağman keçi, yoz keçi, sağman kuzu, yoz kuzu, kuzu, karakeçi, buzağı, katır sıpası, merkep ve bargirden hasılat elde edilmiştir. Koşu camusu, karasığır öküzü, yoz karasığır ineği, yoz camus ineği, yoz inek, camus combası, düve, tosun, camus düvesi, camus öküzü, yoz camus, dölsüz kısarak, karasığır tosunu, kısır inek, balak, dişi balak, erkek balak, tay gibi hayvanlardan ise hiç hasılat elde edilmemiştir. Sağman camus ineği, kara sığır ineğine göre daha fazla süt verdiği için elde edilen hasılat da daha fazladır. Süt için sağman camus ineği tercih edilirken, gücünden yararlanmak için ise kara sığır öküzü kullanılmaktadır.

Öte yandan hasılat geliri hesaplanırken hayvan başına düşen ortalama gelirler karye ve mahalleler arasında yaklaşık olarak tutarlılık göstermektedir. Nitekim 1 adet sağman karasığır ineğinin yıllık geliri ortalama 20 kuruş, 1 adet sağman ineğin ortalama yıllık geliri 20 kuruş, 1 adet sağman camus ineğinin ortalama yıllık geliri 40 kuruş, 1 adet sağman sığırın yıllık geliri 20 kuruş, 1 adet sağman ağnamın ortalama geliri 5 kuruş, 1 adet sağman keçinin ortalama yıllık geliri 4 kuruş, 1 adet bargirin yıllık ortalama geliri 60 kuruş ve 1 adet merkebin geliri ise ortalama 15 kuruştur.

Tablo 26. Gümüşhacıköy Kazasındaki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

Hayvan Türü	Sayı	Hasılat
Koşu Camusu	122	0
Kara Sığır Öküzü	251	0
Yoz Kara Sığır İneği	180	0
Sağman Kara Sığır	328	6,535

<b>Büyükbaş Hayvan</b>	İneği		
	Yoz Camus İneği	88	0
	Sağman Camus İneği	76	3,000
	Yoz inek	34	0
	Sağman İnek	8	160
	Kısır İnek	1	0
	Yoz Kara Camus İneği	1	0
	Yoz Kara Sığır Düvesi	1	0
	Kara Sığır Düvesi	18	0
	Kara Sığır Tosunu	6	0
	Kara Sığır İneği	7	0
	Kara Camus İneği	3	0
	Yoz Camus	2	0
	Comba	11	0
	Camus Combası	10	0
	Camus Öküzü	22	0
	Camus Düvesi	19	0
	Düve	17	0
	Tosun	70	0
	Öküz	1	0
	Kısrak	11	260
	Kısrak mağ katır	2	150
	Dölsüz Kısrak	10	0
	Kısrak Dölleri	4	80
	Yoz Sığır	3	0
	Sağman Sığır	1	20
	Erkek balak	4	0
	Dişi balak	4	0
	Balak	1	0
	<b>Toplam</b>	<b>1,316</b>	<b>10,205</b>
<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	769	4,095
	Yoz Ağnam	745	1,867
	Sağman Keçi	700	2,850
	Yoz Keçi	568	1,189
	Sağman Kuzu	3	15
	Yoz Kuzu	4	10
	Kuzu	172	176
	Dişi buzağı	7	0
	Erkek buzağı	3	0
	Buzağı	67	34
	Karakeçi	2	8
	Katır sıpası	4	600
	Oğlak	98	0

	<b>Toplam</b>	<b>3,142</b>	<b>10,844</b>
<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Merkep	359	5430
	Bargir	44	2640
	Tay	3	0
	<b>Toplam</b>	<b>406</b>	<b>8,070</b>
<b>Diğer</b>	Arıkovanı	329	2,392

Gümüşhacıköy’de yapılan hayvancılık faaliyetleri ve bunlardan elde edilen gelirler karye ve mahallelere göre farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu karye ve köylerin durumu ayrı ayrı incelenmiştir.

Tablo 27. Balıklı Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

<b>Hayvan Türü</b>		<b>Sayı</b>	<b>Hasılat</b>
<b>Büyükbaş Hayvan</b>	Koşu Camusu	6	0
	Kara Sığır Öküzü	18	0
	Yoz Kara Sığır İneği	21	0
	Sağman Kara Sığır İneği	22	460
	Yoz Camus İneği	5	0
	Sağman Camus İneği	4	160
	Yoz İnek	1	0
	Camus Combası	1	0
	Düve	2	0
	Tosun	5	0
	Camus Düvesi	1	0
	Camus Öküzü	2	0
	Yoz Camus	2	0
	Dölsüz Kısarak	8	0
	<b>Toplam</b>	<b>96</b>	<b>620</b>
<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	154	770
	Yoz Ağnam	270	650
	Sağman Keçi	156	624
	Yoz Keçi	155	310
	Kuzu	6	72
	<b>Toplam</b>	<b>741</b>	<b>2426</b>
<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Bargir	2	120
	Merkep	13	195
	Tay	1	0



	<b>Toplam</b>	<b>16</b>	<b>315</b>
<b>Diğer</b>	Arikovanı	<b>16</b>	<b>178</b>

1844 yılında Balıklı karyesinde toplam 96 adet büyükbaş hayvanın 26 tanesinden 620 kuruş hasılat elde edildiği görülmektedir. Ayrıca 741 küçükbaştan 2426 kuruş, toplam 16 yük ve binek hayvanından ise 15 tanesinden 315 kuruş hasılat elde edilmiştir. Arıcılık faaliyetinden ise 16 kovandan 178 kuruş hasılat elde edilmiştir. Büyükbaş hayvancılıkta en çok geliri 460 kuruş ile sağman karasığır ineği verirken, küçükbaş hayvancılıkta ise 770 kuruş ile sağman ağnam vermiştir. Hiç gelir elde edilmeyen büyükbaş hayvanlar ise koşu camusu, karasığır öküzü, yoz karasığır ineği, yoz camus ineği, yoz inek, camus combası, düve, tosun, camus düvesi, camus öküzü, yoz camus, dölsüz kısraaktır. Bunların bir kısmı daha çok çift hayvanı olarak kullanılırken diğerleri ise etinden yararlanmak için beslenen hayvanlardır.

Tablo 28. Bademli Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

Hayvan Türü		Sayı	Hasılat
<b>Büyükbaş Hayvan</b>	Koşu Camusu	12	0
	Kara Sığır Öküzü	15	0
	Yoz Kara Sığır İneği	8	0
	Sağman Kara Sığır İneği	7	140
	Yoz Camus İneği	6	0
	Sağman Camus İneği	1	40
	Yoz İnek	4	0
	Camus Öküzü	2	0
	Tosun	1	0
	<b>Toplam</b>	<b>56</b>	<b>180</b>
<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	31	155
	Yoz Ağnam	35	87
	Sağman Keçi	70	286
	Yoz Keçi	6	12
	<b>Toplam</b>	<b>142</b>	<b>540</b>
<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Bargir	3	180
	Merkep	19	285
	Tay	1	0

	<b>Toplam</b>	<b>23</b>	<b>465</b>
<b>Diğer</b>	Arıkovanı	1	8

Bademli karyesinde toplam 56 büyükbaş hayvanın 8 tanesinden elde edilen hasılat 180 kuruştur. Küçükbaş hayvancılıkta 142 hayvandan 540 kuruş gelir elde edilmiştir. 23 yük ve binek hayvanın 22 tanesinden elde edilen hasılat ise 465 kuruştur. Ayrıca 1 arı kovanından 8 kuruşluk bir hasılat elde edilmiştir.

Tablo 29. Kutluca Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

Hayvan Türü		Sayı	Hasılat
<b>Büyükbaş Hayvan</b>	Koşu Camusu	8	0
	Kara Sığır Öküzü	21	0
	Yoz Kara Sığır İneği	3	0
	Sağman Kara Sığır İneği	20	400
	Yoz Camus İneği	2	0
	Sağman Camus İneği	5	200
	Yoz İnek	7	0
	Sağman İnek	1	20
	Tosun	1	0
	Camus Düvesi	1	0
	Kısrak Dölleri	3	60
	Dölsüz Kısrak	2	0
	<b>Toplam</b>	<b>74</b>	<b>680</b>
	<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	37
Yoz Ağnam		15	37
Sağman Keçi		56	224
Yoz Keçi		45	120
<b>Toplam</b>		<b>153</b>	<b>566</b>
<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Bargir	3	180
	Merkep	16	240
	<b>Toplam</b>	<b>19</b>	<b>420</b>
<b>Diğer</b>	Arıkovanı	37	296

Kutluca karyesinde 74 büyükbaş hayvanın 29 tanesinden 680 kuruş, 153 küçükbaş hayvandan 566 kuruş, 19 yük ve binek hayvanından ise 420 kuruş hasılat

elde edilmiştir. Kutluca karyesinde 37 arıkovanı tespit edilmiştir. Bu sayının yüksekliği dikkat çekmektedir. Buradan elde edilen hasılat 296 kuruştur.

Tablo 30. Ereli Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

Hayvan Türü		Sayı	Hasılat
<b>Büyükbaş Hayvan</b>	Koşu Camusu	71	0
	Kara Sığır Öküzü	34	0
	Yoz Kara Sığır İneği	31	0
	Sağman Kara Sığır İneği	50	1000
	Yoz Camus İneği	16	0
	Sağman Camus İneği	21	840
	Yoz İnek	12	0
	Sağman İnek	4	80
	Comba	11	0
	Camus Combası	8	0
	Camus Düvesi	10	0
	Düve	10	0
	Tosun	39	0
	Kısrak	4	80
	Kısır İnek	1	0
	Öküz	1	0
	Karasığır Düvesi	5	0
	Kara Camus İneği	1	0
	Karasığır Tosunu	2	0
	<b>Toplam</b>	<b>331</b>	<b>2000</b>
<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	28	140
	Yoz Ağnam	20	50
	Sağman Keçi	102	408
	Yoz Keçi	104	206
	<b>Toplam</b>	<b>254</b>	<b>804</b>
<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Bargir	4	240
	Merkep	1	15
	<b>Toplam</b>	<b>5</b>	<b>255</b>
<b>Diğer</b>	Arıkovanı	19	152

Ereli karyesinde 331 büyükbaş hayvanın 79 tanesinden 2000 kuruş, 254 küçükbaş hayvandan 804 kuruş, 5 yük ve binek hayvanından ise 255 kuruş gelir elde edilmiştir. 19 arı kovanından elde edilen hasılat ise 152 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Tablo 31. Çebni Karyesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

Hayvan Türü		Sayı	Hasılat
<b>Büyükbaş Hayvan</b>	Kara Sığır Öküzü	55	0
	Yoz Kara Sığır İneği	25	0
	Sağman Kara Sığır İneği	54	1035
	Yoz Camus İneği	22	0
	Sağman Camus İneği	18	720
	Camus Öküzü	16	0
	Yoz Kara Camus İneği	1	0
	Camus Düvesi	3	0
	Yoz Kara Sığır Düvesi	1	0
	Kara Sığır Düvesi	1	0
	Kara Sığır Tosunu	3	0
	Yoz Sığır	2	0
	Sağman Sığır	1	20
	Kısrak	1	20
	<b>Toplam</b>	<b>203</b>	<b>1795</b>
	<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	213
Yoz Ağnam		211	572
Sağman Keçi		5	20
Yoz Keçi		4	8
Kuzu		12	104
<b>Toplam</b>		<b>445</b>	<b>2019</b>
<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Bargir	4	240
	Merkep	76	1140
	<b>Toplam</b>	<b>80</b>	<b>1380</b>
<b>Diğer</b>	Arıkovanı	144	969

Çebni karyesinde 203 adet büyükbaş hayvanın 74 tanesinden 1795 kuruş gelir, 445 küçükbaş hayvandan 2019 kuruş gelir ve 80 yük ve binek hayvanından ise 1380 kuruş gelir elde edilmiş olup, 144 arı kovanının hasılatı ise 969 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Tablo 32. Saray-ı Müslimîn Mahallesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

Hayvan Türü		Sayı	Hasılat
<b>Büyükbaş Hayvan</b>	Koşu Camusu	2	0
	Kara Sığır Öküzü	16	0
	Yoz Kara Sığır İneği	12	0
	Sağman Kara Sığır İneği	34	720
	Yoz Camus İneği	11	0
	Sağman Camus İneği	4	160
	Kara Camus İneği	2	0
	Camus Düvesi	1	0
	Camus Combası	1	0
	Kara Sığır Tosunu	1	0
	Kara Sığır Düvesi	1	0
	Kısrak	1	60
	Tosun	2	0
	Camus Öküzü	2	0
	<b>Toplam</b>	<b>90</b>	<b>940</b>
<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	11	55
	Yoz Ağnam	23	57
	Sağman Keçi	36	144
	Yoz Keçi	46	92
	Katır Sıpası	2	300
	<b>Toplam</b>	<b>118</b>	<b>648</b>
<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Bargir	8	480
	Merkep	39	585
	<b>Toplam</b>	<b>47</b>	<b>1.065</b>
<b>Diğer</b>	Arıkovanı	22	141

Saray-ı Müslimîn mahallesinde ise 90 adet büyükbaş hayvanın 39 tanesinden 940 kuruş, 118 küçükbaş hayvandan 648 kuruş, 47 yük ve binek hayvanından ise

1065 kuruş gelir elde edilmiştir. 22 arı kovanından elde edilen hasılat ise 141 kuruştur.

Tablo 33. Artukabad Mahallesiindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

Hayvan Türü		Sayı	Hasılat
<b>Büyükbaş Hayvan</b>	Kara Sığır Öküzü	37	0
	Yoz Camus İneği	4	0
	Sağman Camus İneği	9	320
	Yoz İnek	1	0
	Sağman İnek	3	60
	Sağman Kara Sığır İneği	71	1380
	Yoz Kara Sığır İneği	18	0
	Kara Sığır İneği	3	0
	Kara Sığır Düvesi	11	0
	Kara Sığır Tosunu	1	0
	Camus Öküzü	17	0
	Tosun	11	0
	Kısrak	5	100
	Kısrak mağ katır	2	150
	Yoz Sığır	1	0
	Erkek balak	4	0
	Dişi balak	2	0
	Balak	1	0
	<b>Toplam</b>	<b>201</b>	<b>2010</b>
	<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	216
Yoz Ağnam		77	191
Sağman Keçi		130	512
Yoz Keçi		91	207
Sağman Kuzu		3	15
Yoz Kuzu		4	10
Kuzu		109	0
Dişi buzağı		4	0
Erkek buzağı		3	0
Buzağı		67	34
Karakeçi		2	8
Katır sıpası		1	150
Oğlak		93	0
<b>Toplam</b>		<b>800</b>	<b>2.207</b>
Merkep		115	1.770

<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Bargir	13	780
	Tay	1	0
	<b>Toplam</b>	<b>129</b>	<b>2.550</b>
<b>Diğer</b>	Arıkovanı	30	226

Artukabad mahallesinde, 201 büyükbaş hayvanın 90 tanesinden elde edilen hasılat 2010 kuruş, 800 küçükbaş hayvandan elde edilen hasılat 2207 kuruş, 129 yük ve binek hayvanının 128 tanesinden elde edilen hasılat 2550 kuruş ve 30 arı kovanından elde edilen hasılat ise 226 kuruştur.

Tablo 34. Hacı İsa Mahallesindeki Hayvan Türleri ve Gelirleri (Kuruş)

<b>Hayvan Türü</b>		<b>Sayı</b>	<b>Hasılat</b>
<b>Büyükbaş Hayvan</b>	Koşu Camusu	23	0
	Kara Sığır Öküzü	55	0
	Yoz Camus İneği	22	0
	Sağman Camus İneği	14	560
	Yoz İnek	9	0
	Sağman Kara Sığır İneği	70	1400
	Yoz Kara Sığır İneği	62	0
	Kara Sığır İneği	4	0
	Camus Düvesi	4	0
	Camus Öküzü	2	0
	Düve	5	0
	Kara Sığır Düvesi	11	0
	Tosun	11	0
	Kısrak Dölleri	1	20
	Dişi Balak	2	0
	<b>Toplam</b>	<b>295</b>	<b>1.980</b>
<b>Küçükbaş Hayvan</b>	Sağman Ağnam	79	395
	Yoz Ağnam	94	223
	Sağman Keçi	145	632
	Yoz Keçi	117	234
	Kuzu	45	0
	Oğlak	5	0
	Dişi buzağı	3	0
	Katır sıpası	1	150

	<b>Toplam</b>	<b>489</b>	<b>1.634</b>
<b>Yük ve Binek Hayvanları</b>	Merkep	80	1.200
	Bargir	7	420
	<b>Toplam</b>	<b>87</b>	<b>1.620</b>
<b>Diğer</b>	Arıkovanı	60	422

Hacı İsa mahallesinde 295 büyükbaş hayvanın 85 tanesinden elde edilen hasılat 1980 kuruş, 489 küçükbaş hayvandan elde edilen hasılat 1634 kuruş, 87 yük ve binek hayvanından elde edilen hasılat 1620 kuruştur. 60 arı kovanından ise 422 kuruş gelir elde edilmiştir.

Tablo 35. Gelir Getiren Hayvan Sayısı ve Gelir Miktarı (Kuruş)<sup>9</sup>

Karye Adı	Hane	Büyükbaş Hayvancılık		Küçükbaş Hayvancılık		Yük ve Binek Hayvanları		Toplam Gelir
		Sayı	Hasılat	Sayı	Hasılat	Sayı	Hasılat	
Balıklı	11	26	620	741	3046	15	315	3981
Bademli	25	8	180	142	540	22	465	1185
Kutluca	20	29	680	153	566	19	420	1666
Ereli	55	79	2000	254	804	5	255	3059
Çebni	86	74	1795	445	2019	80	1380	5194
<b>Mahalle Adı</b>								
Saray-1 Müslimîn	98	39	940	118	648	47	1065	2653
Artukabad	215	90	2.010	800	2.207	128	2.550	6767
Hacı İsa	217	85	1.980	489	1.634	87	1.620	5234
<b>Toplam</b>	<b>727</b>	<b>430</b>	<b>10.205</b>	<b>3142</b>	<b>11.464</b>	<b>403</b>	<b>8.070</b>	<b>29.739</b>

#### 2.7.4. Gümüşhacıköy'de Arıcılık ve Arıcılık Gelirleri

Gümüşhacıköy kazasının mahalle ve köylerinin 1844-1845 yıllarına ait temettuat kayıtlarında yer alan bir başka ekonomik faaliyette arıcılıktır.<sup>10</sup> Kaza genelinde arıcılığın başlıca geçim kaynağı olarak yapılmadığı ve daha ziyade ek gelir

<sup>9</sup> Hayvan sayıları daha fazla olmakla beraber sadece hasılatı olan hayvanlar tabloya alınmıştır.

<sup>10</sup> Çok sık olmamakla beraber, temettuat defterlerinde az sayıda olan arı kovanlarının da kaydedildiği ve bunlardan kovan başına öşür alındığı görülmektedir. Bk., Ayşe Özdemir Kızılkın, "Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Nisan 2008, s. 62.



sağlama amacıyla yapıldığı görülmektedir. Aşağıdaki tablodan arıcılığın karyeler içinde en yaygın olduğu yerin Çebni karyesi, mahalle bazında ise Hacı İsa mahallesi olduğu görülmektedir. 1 arı kovanından ortalama 8 kuruş hasılat elde edildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 36. Gümüşhacıköy’de Arıcılık ve Arıcılık Gelirleri (Kuruş)<sup>11</sup>

<b>Karye Adı</b>	<b>Arıkovanı</b>	<b>Hasılatı</b>	<b>Öşür</b>
Balıklı	23	178	36
Bademli	1	8	0
Kutluca	37	296	59
Ereli	19	152	36
Çebni	144	969	260
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimin	22	141	45
Artukabad	30	226	12
Hacı İsa	60	422	61
<b>Toplam</b>	<b>336</b>	<b>2392</b>	<b>509</b>

## 2.8. DİĞER GELİRLER

Diğer gelirler başlığı altında Gümüşhacıköy karye ve mahallelerinde bulunan dükkân, kahvehane ve asiyab<sup>12</sup> gibi gelir getiren mülkler kastedilmektedir. Bu kapsamda sadece Balıklı karyesinde herhangi bir mülk kaydına rastlanmamıştır.

Bademli karyesinde 4 asiyabtan 150 kuruşluk bir hasılat alınırken, Kutluca karyesinde 2 adet asiyabtan 300 kuruş gelir elde edilmiştir. Ereli ve Çebni karyelerinde bu şekilde gelir getiren bir mülk kaydı bulunmamaktadır.

Saray-1 Müslimîn mahallesinde 9 adet dükkân yazılırken 17 numaralı hanede “zevcesinin dükkânı” şeklinde bir ibare kullanılmıştır. Bu dükkânların hepsinden

<sup>11</sup> Bu konuyla ilgili olarak yaşanan bir sıkıntı, bazı hane reislerine ait arı kovanlarının hasılatının yazılmasına rağmen kovan sayısının belirtilmemesidir. Bu noktada diğer hane reislerinin arı kovanı sayısı ile vergi geliri hesaplarından yola çıkılarak bir rakama ulaşılmaya çalışılmıştır.

<sup>12</sup> Asiyab: Su değirmeni. Bk, Devellioğlu, *a.g.s.*, s. 55.

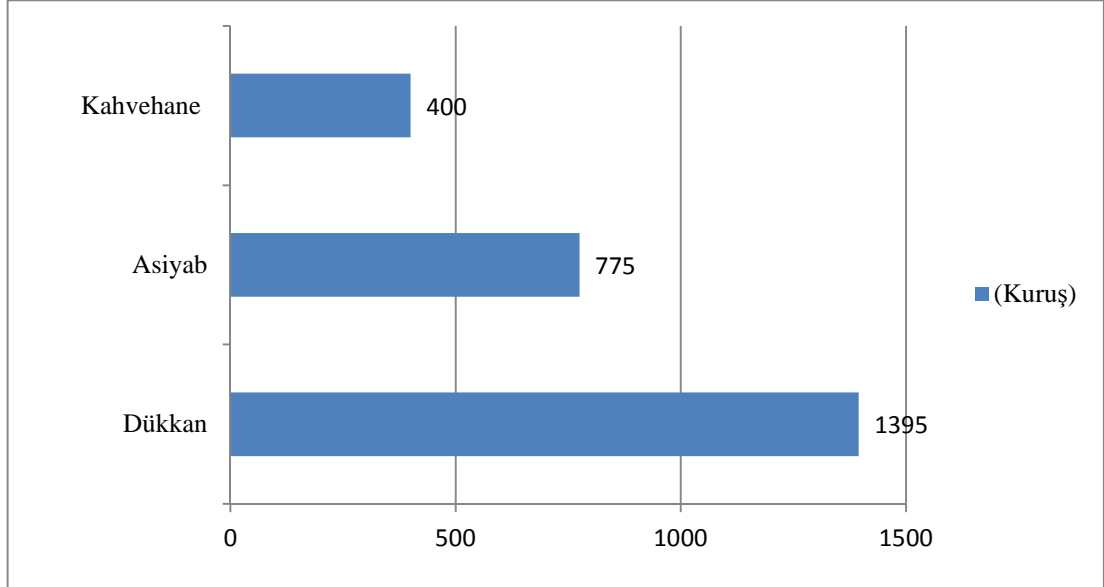
elde edilen hasılat ise 375 kuruştur. Aynı mahallede 1 adet asiyabtan 100 kuruşluk bir hasılat elde edilmiştir. Ayrıca burada 2 adet kahvehane bulunmaktadır. Bunlardan elde edilen hasılat 300 kuruştur. Artukabad mahallesinde 7 adet dükkân olup toplam hasılatları 470 kuruştur.

Hacı İsa mahallesinde 3 adet asiyab olup bunlardan elde edilen hasılat miktarı ise 225 kuruştur. 14 adet dükkândan ise 550 kuruş gelir elde edilmiştir. Hane 12 ve Hane 13'te ise iki adet kahvehaneden elde edilen toplam hasılat 100 kuruştur.

Tablo 37. Gümüşhacıköy'de Bulunan Diğer Gelirler ve Elde Edilen Hasılat (Kuruş)

Karye Adı	Dükkân	Hasılat	Asiyab	Hasılat	Kahvehane	Hasılat
Balıklı	---	---	---	---	---	---
Bademli	---	---	4	150	---	---
Kutluca	----	---	2	300	---	---
Ereli	---	---	---	---	---	---
Çebni	---	---	---	---	---	---
<b>Mahalle Adı</b>						
Saray-1 Müslimîn	9	375	1	100	2	300
Artukabad	7	470	---	---	---	---
Hacı İsa	14	550	3	225	2	100
<b>Toplam</b>	<b>30</b>	<b>1395</b>	<b>10</b>	<b>775</b>	<b>4</b>	<b>400</b>

Şekil 8. Diğer Gelir Grubu Hasılatları (Kuruş)



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### XIX. YÜZYIL ORTALARINDA GÜMÜŞHACIKÖY'DE

#### GELİR VE VERGİ DAĞILIMI

##### 3.1. GELİR ÇEŞİTLERİ

Gümüşhacıköy karye ve mahallelerinde 1844-45 yıllarına ait temettuat kayıtlarına göre gelir durumu ve vergi dağılımı çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik içerisinde tarım ve hayvancılık, ticaret, meslek, kamu, işçilik gibi gelirler yer almaktadır. Temettuat kayıtlarında bu gelirler hane numaralarına göre kaydedilmiş olup bu kayıtlar baz alınarak köy ve mahallelerin ticari faaliyetleri ve toplam ekonomik gelirleri hesaplanmıştır. Kayıtlar transkribe edilirken bazı hesap hataları tespit edilmiş ve bu tür durumlar ilgili bölümlerde dipnotlarda belirtilmiştir.

##### 3.1.1. Temettuat Gelirleri

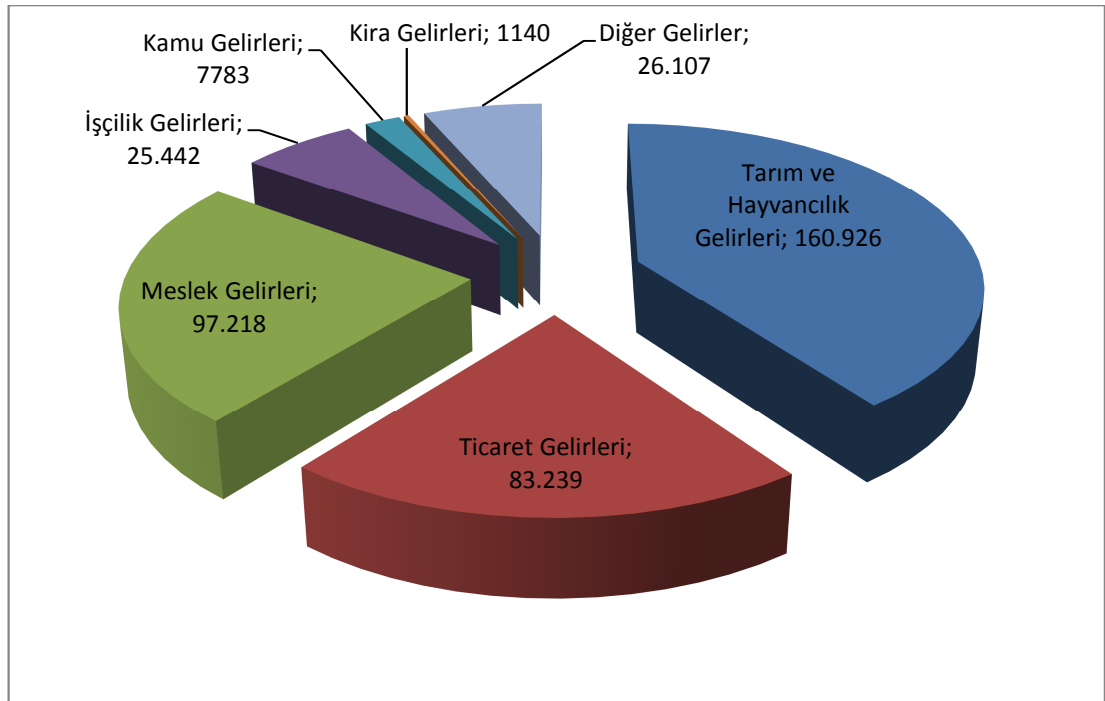
Gümüşhacıköy karye ve mahallelerinin temettuat gelirleri incelendiğinde, köy ve mahalleler arasındaki gelir dağılımı farklılık göstermektedir. Bunun sebeplerinden birisi köylerin hane sayılarındaki değişkenliktir. Bir başka sebep olarak köy ve mahallelerin mesleki çeşitliliği sayılabilir. Örneğin Balıklı karyesinde rençberlik dışında herhangi bir mesleki faaliyete rastlanmamıştır. Köy ve mahallelere ait temettuat gelir istatistikleri aşağıdaki tabloda ayrıntılı şekilde verilmiştir.

Tablo 38. Gümüşhacıköy'de Gelirin Kaynaklara Göre Dağılımı (Kuruş)

Karye Adı	Hane Sayısı	Tarım ve Hayvancılık Gelirleri	Ticaret Gelirleri	Meslek Gelirleri	İşçilik Gelirleri	Kamu Gelirleri	Kira Gelirleri	Diğer Gelirleri
Balıklı	11	5419	7217	---	---	---	---	---
Bademli	25	4738	9667	3071	---	---	---	---
Kutluca	20	3864	11.107	522	---	100	---	---
Ereli	55	21.718	12.835	3365	408	490	240	---

Çebni	86	36.220	4151	8113	3344	75	---	205
<b>Mahalle Adı</b>								
Saray-1 Müslimîn	98	15.879	7755	13.570	5429	1683	600	2838
Artukabad	215	45.608	14.513	24.112	10.995	2310	---	16.861
Hacı İsa	217	27.480	15.994	44.465	5266	3125	300	6203
<b>Toplam</b>	<b>727</b>	<b>160.926</b>	<b>83.239</b>	<b>97.218</b>	<b>25.442</b>	<b>7783</b>	<b>1140</b>	<b>26.107</b>

Şekil 9. Gelirin Kaynaklara Göre Dağılımı (Kuruş)



### 3.1.1.1. Tarım, Hayvancılık ve Emlak Gelirleri

Osmanlı Devleti'nin büyük bir bölümünde olduğu gibi köy ve mahallelerin en önemli gelir faaliyeti tarımdır. Tarım faaliyetlerinden ayrı düşünilemeyecek hayvancılık faaliyetleri de önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca emlak, dükkân, kahvehane gibi gelir kaynakları da kayıtlarda yer almaktadır. Ancak bu tür gelirleri olan hane reislerinin asıl gelir kaynaklarının tarım ve hayvancılık olması nedeniyle genellikle bu tür gelirler yan gelir olarak kaydedilmiştir. Balıklı karyesinde 11 hane

reisine ait toplam 5419 kuruş tarım ve hayvancılık geliri elde edilmiştir. Bademli karyesinde 25 hane bulunmakla beraber 4738 kuruşluk bir gelir kaydedilmiştir. Burada Artukabad mahallesine kayıtlı “Kara Ömeroğlu İlik Mehmed’in” Bademli karyesinde arazisi bulunduğundan hane numarası olmayıp 108 kuruşluk gelir Bademli karyesine kaydedildiğinden toplam rakam içerisine alınmıştır. 20 haneden oluşan Kutluca karyesinde toplam tarım ve hayvancılık geliri ise 3864 kuruş olarak kaydedilmiştir. Yine 55 haneli Ereli karyesinin toplam geliri 21.718’dir. Saray-ı Müslimîn mahallesinde 98 haneden toplam 15.879 kuruş alınmıştır. Çebni karyesinde 86 hane toplam 36.220 kuruş vergi ödemiştir. Artukabad mahallesinde 215 hane 45.608 kuruş tarım ve hayvancılık vergisi vermiştir. 217 haneli Hacı İsa mahallesinde 27.480 kuruş vergi alınmış olup, Doğan mezarası, Karaca Virane karyesi, Kabaklı mezarası gibi yerlerde ikamet eden ancak hane numarası bulunmayan kişilerin de gelirleri ek olarak kayıtlarda yer almıştır. Tabloda yer alan verilere göre bu gelir grubu adı altında toplam rakam 160.926 kuruştur.

### 3.1.1.2. Ticaret Gelirleri

Köy ve mahallelerde diğer bir gelir çeşidi ise “ticaret-i sairesi” adı altında yer alan ve nereden geldiği belirtilmeyen gelir çeşididir. Bu gelir çeşidi incelendiğinde köylerde mahallelere göre çok az bir fark bulunmakla beraber anlamlı oranda büyük farklar bulunmamaktadır. Yalnızca kalabalık köyler ve mahalleler birkaç birim daha yüksek oranda gelir elde etmiştir. Balıklı karyesinde “ticaret-i sairesi” adı altında elde edilen gelir 7217 kuruştur. Bademli karyesinde 9667 kuruş, Kutluca karyesinde 11.107 kuruş, Ereli karyesinde 12.835 kuruş, Saray-ı Müslimîn mahallesinde 7755 kuruş, Çebni karyesinde 4151 kuruş, Artukabad mahallesinde 14.513 kuruş ticaret-i sairesinden gelir kaydedilmiştir. Hacı İsa mahallesinin ticaret-i sairesi ise 217 haneden 15.994 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir. Tabloya göre ticaret gelirlerinden elde edilen toplam rakam 83.239 kuruştur.

### 3.1.1.3. Meslek Gelirleri

Bu grup içerisinde urgancılık, çulculuk, terzilik, muytablık, yemenicilik, nalbandlık, semercilik, değirmencilik gibi meslek kollarından elde edilen gelirlere yer verilmiştir.

Balıklı karyesinde herhangi bir meslek kaydı bulunmamaktadır. Bademli karyesinde bu gruptan 3071 kuruş gelir elde edilmiştir. Kutluca karyesinden 522 kuruş gelir kayıtlara geçmiştir. Ereli karyesinde 3365 kuruş, Saray-ı Müslimîn mahallesinden 13.570 kuruş, Çebni karyesinden 8113 kuruş gelir elde edilmiştir. 215 haneli Artukabad mahallesiyle 217 haneli Hacı İsa mahallesinde ise meslek gruplarının daha çeşitli olduğunu ve bu sebeple meslek gelirlerinin diğer karye ve mahallelere nazaran daha yüksek olduğu görülmektedir. Artukabad mahallesinde 24.112, Hacı İsa mahallesinde ise 44.465 kuruş meslek geliri kaydedilmiştir. Bu grupta köy ve mahallelerin toplam meslek geliri 97.218 kuruştur.

### 3.1.1.4. İşçilik Gelirleri

Bu bölümde ırgat, amele gibi meslek sayılmayan, herhangi bir ehliyet gerektirmeyen mevsimlik veya devamlı olarak herkesin yapabileceği iş grupları ele alınmıştır.

Burada Balıklı, Bademli ve Kutluca karyelerinde işçilik adı altında herhangi bir gelire rastlanmamıştır. Ereli karyesinde 408 kuruş temettuat geliri, Saray-ı Müslimîn mahallesinde 5429 kuruş, Çebni karyesinde 3344 kuruş, Artukabad karyesinde 10.995 kuruş, Hacı İsa mahallesinde 5266 kuruş işçilik temettuatı bulunmaktadır. Gümüşhacıköy'ün toplam işçilik gelirleri ise 25.442 kuruştur.

### 3.1.1.5. Kamu Gelirleri

Bu bölümde imam, hatib, hafız, kâtib, muallim, asker gibi maaşlı olan kişilere yer verilmiştir. Balıklı ve Bademli karyelerinde kamu geliri bulunmamaktadır. Kutluca karyesinde 100 kuruş, Ereli karyesinde 490 kuruş, Saray-ı Müslimîn mahallesinde 1683 kuruş, Çebni karyesinde 75 kuruş, Artukabad mahallesinde 2310

kuruş, Hacı İsa mahallesinde 3125 kuruş kamu geliri kaydedilmiş olup toplam gelir ise 7783 kuruştur.

### **3.1.1.6. Kira Gelirleri**

Balıkli, Bademli, Kutluca, Çebni karyeleri ve Artukabad mahallesinde herhangi bir kira geliri kaydı bulunmamaktadır. Ereli karyesinde 240 kuruş, Saray-1 Müslimîn mahallesinde 600 kuruş, Hacı İsa mahallesinde ise 300 kuruş kira geliri olmakla beraber toplam gelir 1140 kuruştur.

### **3.1.1.7. Diğer Gelirler**

Bu bölümde “oğlunun”, “kardeşinin” ya da “babasının temettuatı” şeklinde kaydedilmiş gelirlere ve amelmandelerin gelirlerine yer verilmiştir. Balıklı, Bademli, Kutluca ve Ereli karyelerinde bu şekilde bir kayda rastlanmamıştır. Saray-1 Müslimîn mahallesinde 2838 kuruş, Çebni karyesinde 205 kuruş, Artukabad mahallesinde 16.861 kuruş, Hacı İsa mahallesinde ise 6203 kuruş gelir kaydedilmiştir. Artukabad mahallesinde toprağı olup Bursa’da ikâmet eden 184 numaralı hane reisine ait 400 kuruşluk gelir bu mahallenin gelirine eklenmiştir. Toplam gelir ise 26.107 kuruştur.

## **3.2. GELİR DAĞILIMI**

Gümüşhacıköy kazası karye ve mahallelerinde gelir dağılımı incelendiğinde kazanın ekonomik durumu hakkında daha ayrıntılı fikir sahibi olmak mümkündür. Hesaplamadan kaynaklanan bazı hatalar nedeniyle Balıklı ve Bademli karyeleri ile Çebni ve Artukabad mahallelerinde temettuat geliri olması gerekenden daha az, Kutluca ve Ereli karyeleri ile Hacı İsa mahallesinde olması gereken rakamdan daha fazladır. Saray-1 Müslimîn mahallesinde ise kayıtlardaki veriler ile toplamda aynı rakama ulaşılmıştır. Şöyle ki Balıklı karyesi temettuat defterinde 12.233 rakamı



verilmişken gelir kayıtları toplandığında 12.636 rakamı elde edilmiştir. Bademli karyesinde 14.000 olarak yazılan gelir aslında 17.370'tir. Kutluca karyesinde 16.249 olan gelir kayıtlar toplandığında 15.594, Ereli karyesinde 39.449 olarak kaydedilen gelir 38.338'dir. Çebni karyesinde 51.697 kuruş olarak yazılan hesap 68.083 kuruş olarak daha fazla toplanmıştır. Artukabad ve Hacı İsa mahallelerinin her ikisinde de gelir 98.086 kuruş olarak kaydedilmiş olup, aslında Artukabad mahallesinde 114.459 kuruş, Hacı İsa mahallesinde 97.868 kuruş olması gerekmektedir. Aradaki bu farkların sebebinin kayıtları tutan kişinin yanlış hesaplamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Hane başına ortalama gelirin hesaplanmasında toplam temettuat geliri hane sayısına bölünmüş ve bu şekilde karye ve mahallelerin refah seviyesi hakkında bilgi sahibi olmaya çalışılmıştır. Bu hesaplama sonucunda en yüksek ortalama gelire sahip olan karyenin 1121,18 kuruş ile Balıklı karyesi olduğu görülmektedir. Nitekim bu hususta karyedeki hane sayısının diğer yerleşim yerlerine oranla çok az olması önemli bir etken olmuştur. Ardından 812,45 kuruş ile Kutluca karyesi gelmektedir. Ereli karyesine baktığımızda ise artan hane sayısına rağmen ortalama gelirin 717,25 kuruş olduğu görülmektedir. Bunları 601,12 kuruşla Çebni ve 560 kuruşla da Bademli karyeleri izlemektedir. Saray-ı Müslimîn mahallesinde ortalama gelir 491,34 kuruştur. Ardından 456,21 kuruş ile Artukabad, 452,009 kuruş ile de Hacı İsa mahalleleri gelmektedir. Burada birer mahalle statüsünde olan Saray-ı Müslimîn, Artukabad ve Hacı İsa'da hane başına düşen ortalama gelirin karyelere oranla daha az olması dikkat çekicidir. Ayrıca Çebni karyesi ve Hacı İsa mahallesi temettuat defterlerinde hane numaralarının yazıldığı bölümden ayrı olarak defterlerin sonuna eklenerek burada hane kaydı bulunmayan, karye ve mahalle dışındaki mezralarda oturan kişilere ait temettuat gelirleri gösterilmiştir. Bu mezralara ait toplam temettuat 3892 kuruş olarak kayıtlara geçmiştir.

Tablo 39. Hanelere Göre Gelir Dağılımı (Kuruş)

<b>Karye Adı</b>	<b>Hane Sayısı</b>	<b>Toplam Temettuat</b>	<b>Hane Başına Düşen Temettuat</b>
Balıklı	11	12.233	1121,18
Bademli	25	14.000	560
Kutluca	20	16.249	812,45
Ereli	55	39.449	717,25
Çebni	86	51.697	601,12
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-ı Müslimîn	98	48.152	491,34
Artukabad	215	98.086	456,21
Hacı İsa	217	98.086	452,009
<b>Toplam</b>	<b>727</b>	<b>377.952</b>	<b>5211,559</b>

### 3.3. VERGİ ÇEŞİTLERİ

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat fermanından sonra birçok alanda olduğu gibi vergilendirme usulünde de değişiklikler yapılmıştır. Herkesten gelirine göre vergi alma usulü ile vergi dağılımındaki adaletsizlik giderilmeye çalışılmıştır. Bu uygulama devletin son dönemlerinde yapılmasına rağmen kısmen başarıya ulaşmıştır. Temettuat defterleri incelendiğinde hane bazında yapılan bütün ekonomik faaliyetler ayrı ayrı kaydedilmiş, elde edilen gelir ve vergi miktarları da ayrı ayrı yazıldıktan sonra toplam rakam “bir senede vergisi” şeklinde kaydedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin önceki dönemlerine göre çok ayrıntılı olan bu kayıtlar bize birçok bilgiye ulaşma imkânı tanımaktadır. Bu kayıtlardan bölgeye ait tarım, ticaret ve diğer ekonomik faaliyetler ile bölgenin sosyo-ekonomik durumunu ve refah seviyesini öğrenmek mümkündür.

#### 3.3.1. Vergiyi Mahsusa

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin ardından halkın sosyal, hukuki ve iktisadi bakımdan eşitliği kabul edildiğinden daha önce “Tekâlif-i Örfiye” adıyla

toplanan vergiler tek kalemde birleştirilerek tahsil edilmeye başlanmıştır. “An-cemaatin vergi” “Vergü-yi mahsusa”, “Komşuca alınan vergü”, ve “Vergü” gibi isimlerle toplanan bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenerek toplam miktar kazalar arasında paylaştırılmıştır.

Kazanın müdür ve meclis azaları ile imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere isabet eden hisseler belirlenmekte sonra da köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırılmaktaydı. 1840 yılından itibaren yürürlüğe konan bu vergi, halkın daha önce ödediği vergiler göz önünde tutularak, Müslümanlardan muhtar ve imamlar, gayri müslimlerden ise papazlar eliyle toplanmıştır. Vergi dağılımı halkın mali gücüne göre ayarlanmaktaydı. Başlangıçta Rûz-ı Hızır ve Rûz-ı Kasım şeklinde iki taksitte alınması kararlaştırılmış iken daha sonra mükellefin mali gücünün elverdiği zamanlarda ve son olarak da 10 taksitte ödeme prensibi getirilmiştir.<sup>1</sup>

Vergiyi mahsusa olarak alınan vergi Gümüşhacıköy temettuat kayıtlarında “bir senede vergisi” şeklinde toplam olarak kaydedilmiştir. Buna göre Gümüşhacıköy kazasının mahalle ve köylerinden elde edilen vergiyi mahsusa miktarı 46.775 kuruştur.

### 3.3.2. Öşür Vergisi

Şer’i bir vergi olan öşür vergisi, Tanzimat’tan önce değişik oranlarda alınmış ancak Tanzimat ile birlikte bu oran sabitleştirilerek ve 1/10 oranında alınması kararlaştırılmıştır.<sup>2</sup>

Gümüşhacıköy kazasının karye ve mahallelerine ait öşür miktarları ve oranları üçüncü bölümde gelirler kısmında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Elde edilen toplam öşür miktarı 4852 kuruş olarak hesaplanmıştır.

<sup>1</sup> Ali Kınay, “Karasu Temettuat Defterleri (1844) ve Sosyo-Ekonomik Açından Tahlilleri”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü”, Sakarya 2004, s. 39.

<sup>2</sup> Çakır, *a.g.e.*, s. 51-52.

Tablo 40. Gümüşhacıköy’de Öşür, Temettu, Vergi ve Vergiden Muaf Olanlara Ait Dağılım (Kuruş)

Karye Adı	Hane Sayısı	Öşür Rüşümü	Toplam Temettu	Toplam Vergi	Vergiden Muaf Tutulanlar
Balıklı	11	94	12.233	1210	--
Bademli	25	4	14.000	2060	--
Kutluca	20	67	16.249	2060	--
Ereli	55	51	39.449	4120	4
Çebni	86	2818	51.697	4156	--
<b>Mahalle Adı</b>					
Saray-1 Müslimîn	98	352	48.152	6195	3
Artukabad	215	690	98.086	12.785	9
Hacı İsa	217	776	98.086	14.189	6
<b>Toplam</b>	<b>727</b>	<b>4852</b>	<b>377.952</b>	<b>46.775</b>	<b>22</b>

### 3.3.3. Ağnam Vergisi

Daha önceleri iltizam usulüyle ve aynı olarak toplanan bu vergi yine Tanzimat ile birlikte değişikliğe uğramış ve mübaşir denilen memurlar tarafından toplanmaya başlanmıştır. Vergi miktarının her keçi ve koyun başına 5 kuruş olarak alınması kararlaştırılmıştır. 1274 (1858-59) yılında değişikliğe gidilmiş ve ağnam resmi servet üzerinden değil, gelir üzerinden alınmaya başlamıştır.<sup>3</sup>

Gümüşhacıköy kazasında adet-i ağnam miktarı toplam öşür vergisi içerisinde hesaplanmış olup 1766 adet küçükbaş hayvandan 161 kuruş öşür alınmıştır.

<sup>3</sup> Çakır, *a.g.e.*, s. 52.

### 3.4. VERGİ DAĞILIMI

Gümüşhacıköy kazasında ödenmesi gereken toplam vergi miktarı 46.775 kuruş olmakla beraber diğer hesaplamalarda karşılaşılan sorun ile burada da karşılaşılmıştır. Şöyle ki yalnızca Balıklı ve Ereli karyelerinde yapılan hesaplar sonucu aynı vergi rakamına ulaşılmıştır. Bademli karyesinde 2155 kuruş ve Kutluca karyesinde 2040 kuruş olması gereken vergi miktarı her iki karyede de 2060 kuruş olarak kaydedilmiştir. Çebni karyesinde ise 4176 kuruş olması gereken vergi miktarı daha az hesaplanarak 4156 kuruş olarak kaydedilmiştir. Saray-ı Müslimîn mahallesinde 6145 kuruş olması gereken vergi miktarı 6195 kuruş olarak kayıtlarda daha fazla belirtilmiştir. Artukabad mahallesinde 12.401 kuruş olması gereken miktar 12.785 kuruş, yine aynı şekilde 14.218 kuruş olması gereken Hacı İsa mahallesinde ise 14.189 kuruş kayıtlarda yerini almıştır.

Yapılan hesaplamalara göre Gümüşhacıköy kazasında alınmış olması gereken vergi miktarı 46.465 kuruştur. Ortaya çıkan 310 kuruşluk fark çok büyük bir fark olmamakla birlikte hesap hatasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Tablo 41. Vergi Dağılımı (Kuruş)

Karye Adı	Toplam Hane Sayısı	Vergi Veren Hane Sayısı	Toplam Vergi
Balıklı	11	11	1210
Bademli	25	25	2060
Kutluca	20	20	2060
Ereli	55	51	4120
Çebni	86	86	4156
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-ı Müslimîn	98	95	6195
Artukabad	215	206	12.785
Hacı İsa	217	211	14.189
<b>Toplam</b>	<b>727</b>	<b>705</b>	<b>46.775</b>

Hane başına düşen ortalama vergiye bakıldığında Balıklı karyesinin ortalama 110 kuruşla en fazla verginin alındığı yer olduğu görülmektedir. Ardından 103 kuruşla Kutluca karyesi gelmektedir. Burada hane başına düşen gelirin oranına göre

Ereli karyesinin üçüncü sırada gelmesi gerekirken 82,4 kuruş vergi miktarıyla Bademli karyesinin üçüncü sırada yer almış olması dikkat çekici bir husustur. Ancak Ereli karyesinde vergi oranının 74,90 kuruşa gerilemesi nedeniyle bu karye dördüncü sırada yer almıştır. Ardından Hacı İsa mahallesinin ortalama vergisi 65,38 kuruş olarak hesaplanmıştır. Saray-1 Müslimîn mahallesinde alınan vergi miktarı hane başına 63,21 kuruş, Artukabad mahallesinde 59,46 kuruş, Çebni karyesinde ise 48,32 kuruştur. Yine ortalama gelire göre vergi alındığı düşünüldüğünde Hacı İsa, Saray-1 Müslimîn, Artukabad ve Çebni'de de vergi oranlarının daha farklı olması gerekmektedir. Ayrıca Hacı İsa mahallesinde çeşitli mezralarda yaşayanlara ait 130 kuruşluk bir vergilendirme de mevcuttur. Bu vergilendirme tablodaki verilere yansıtılmamıştır.

Tablo 42. Hanelere Göre Vergi Dağılımı (Kuruş)

<b>Karye Adı</b>	<b>Toplam Hane Sayısı</b>	<b>Toplam Vergi</b>	<b>Hane Başına Düşen Vergi<sup>4</sup></b>
Balıklı	11	1210	110
Bademli	25	2060	82,4
Kutluca	20	2060	103
Ereli	55	4120	74,90
Çebni	86	4156	48,32
<b>Mahalle Adı</b>			
Saray-1 Müslimîn	98	6195	63,21
Artukabad	215	12.785	59,46
Hacı İsa	217	14.189	65,38
<b>Toplam</b>	<b>727</b>	<b>46.775</b>	<b>606,67</b>

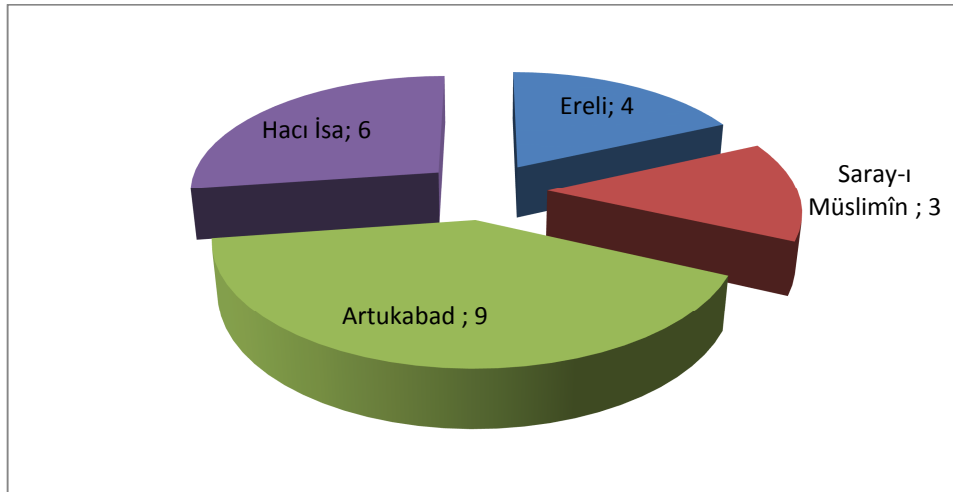
### 3.5. VERGİDEN MUAF TUTULANLAR

Gümüşhacıköy karye ve mahallelerinde bazı hane reislerinin geliri olduğu halde vergi vermediği görülmektedir. Bunlar, imam, asker, talebe-i ulema, hafız, kayyum, müderris gibi vergiden muaf tutulanlar ile yetim, dul, ağma, amelmande

<sup>4</sup> Hane başına düşen vergi hesaplamasında toplam hane sayısı baz alınmıştır.

gibi vergi vermeye gücü yetmeyenlerdir. Örneğin Saray-1 Müslimîn mahallesinde 86 numaralı hanede yaşayan “Oruçoğlu Abdülrahim’in emlak ve sairesi olmayub şunun bunun ianesiyle geçinmekte olduğu” şeklinde açıklama yapılan hane reislerinden de vergi alınmamıştır. Balıklı, Bademli, Kutluca ve Çebni karyelerinde ise bütün hanelerin vergilendirilmiş olduğu görölmektedir. Tablo 40’da gösterildiği üzere Ereli’de 4 hane, Saray-1 Müslimîn’de 3 hane, Artukabad mahallesinde 9 hane ve Hacı İsa mahallesinde 6 hane olmak üzere vergi vermeyen toplam 22 hane mevcuttur.

Şekil 10. Vergiden Muaf Tutulan Hane Sayıları



## SONUÇ

1844-1845 yılına ait Temettuat kayıtlarında “Sivas eyaletine bağlı Amasya kaymakamlığı Gümüşhacıköy kazası” şeklinde yer alan kazaya ait toplam 8 adet defter mevcuttur. Kazanın Balıklı, Bademli, Kutluca, Ereli ve Çebni karyeleri ile Saray-ı Müslimîn, Artukabad ve Hacı İsa mahallelerine ait olan temettuat defterlerinin incelenmesi sonucu bölgeye ait önemli veriler elde edilmiştir.

5 karye ve 3 mahalleden oluşan kazada 727 hane tespit edilmiş ve tahmini nüfus 3635 olarak hesaplanmıştır. Kazada gayrimüslimlere ait isimlere rastlanılmadığından kazanın tamamının Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Mahallelerde nüfus karyelere oranla daha yüksektir. Şöyle ki Saray-ı Müslimîn, Artukabad ve Hacı İsa mahallelerinde toplam hane sayısı 530 olup nüfusu 2650 olarak hesaplanmıştır. Gümüşhacıköy’de erkek hane reislerinin varlığı yanında az da olsa kadın hane reislerine yer verildiği görülmektedir. Erkek hane reisleri özellik bildiren “Kara Ömeroğlu, Hatib Molla Ahmed, Çolak Musaoğlu” gibi unvan ve lakaplarla anılmış, kadın hane reisleri ise genellikle eşleri ya da babalarının vefatı üzerine hane reisi olarak vefat eden kişinin ismi verilerek “zevcesi veya kerimesi” şeklinde yazılmıştır.

Gümüşhacıköy kazasının karye ve mahallelerinde gelir getiren en önemli geçim kaynağı, Osmanlı Devleti’nin genel durumuna uygun olarak tarım ve ziraat faaliyetleridir. Gümüşhacıköy kazasının mahalle ve köylerinde 8808 dönüm olan toplam arazinin 4204 dönümü ekili 4604 dönümü ise ekili değildir. Üzüm bağcılığı bölgede yapılan ikinci önemli tarımsal faaliyettir. Üzüm bağcılığı Balıklı, Saray-ı Müslimîn, Çebni, Artukabad ve Hacı İsa’da mevcuttur. Bademli, Kutluca ve Ereli de ise üzüm bağı yetiştiriciliğine rastlanılmamıştır. Elde edilen verilere göre üzüm bağı yetiştiriciliğinin yüksek gelir getiren bir tarımsal faaliyet olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bölgede ayrıca kenevir, bahçe, bostan gibi tarımsal faaliyetlerle de ilgilenilmiştir. Az ekilmesine rağmen çok gelir getiren kenevir üretimi Saray-ı Müslimîn mahallesi ve Çebni karyesinde yapılmıştır. Yüksek gelir getirdiği bilinen üzüm bağcılığından 525 dönümde 14.712 kuruş gelir elde edilirken 78 dönüm



kenevir tarlasından 18.791 kuruş hasılat elde edilmiştir. Genel anlamda pek öşür vergisi alınmadığı görülmektedir. Bu durumun kişisel kullanıma ayrılan küçük ölçekli üretimden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bostan üretiminin Gümüşhacıköy'e ait karyelerde hiç yapılmadığı, sadece Saray-ı Müslimîn, Artukabad ve Hacı İsa mahallelerinde yapıldığı görülmektedir. Tarımsal alanda icar uygulamasına Gümüşhacıköy'de de rastlanmakla birlikte bu uygulama yalnızca tarla ve bostan tarlası arazilerinde görülmüştür.

Tahıl üretimi olarak Gümüşhacıköy'de daha çok hinta, şair, karıklı, mısır, nohut ve ceviz üretimi yapılmıştır. En çok hinta ve şair üretimi yapıldığını ve en yüksek hasılat miktarının bu ürünlerden alındığı görülmektedir.

Karyelerin bazılarında hane sayısının az olması sebebiyle hane başına düşen toprak miktarının çok olduğu, kalabalık karye ve mahallelerde ise hane başına düşen toprak miktarının az olduğu görülmektedir. Bu durum ekonomik faaliyetlere, hane başına düşen toprak miktarı çok olan yerlerde tarımsal faaliyet dışında meslek çeşitliliğinin bulunmaması, hane başına düşen toprak miktarının az olduğu yerlerde ise meslek çeşitliliğinin zengin olması şeklinde yansımıştır. Burada ekili alanların ekili olmayan alanlara göre daha az olduğu saptanmıştır.

İkinci sırada gelir getiren geçim kaynağı ise hayvancılıktır. Burada tarım ile uğraşan hane reislerinin yan ekonomik gelir kaynağı olarak hayvancılıkla uğraştığı görülmektedir. Gümüşhacıköy kazasında büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, yük ve binek hayvancılığı yapılmıştır. Burada küçükbaş hayvancılığın büyükbaş hayvancılığa göre daha yüksek oranda yapıldığı söylenebilir. Gümüşhacıköy karye ve mahallelerinde toplam 3144 küçükbaş hayvan varken 1346 büyükbaş hayvan bulunduğu görülmektedir. Bunların büyük bir kısmının koşum hayvanı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca toplam 406 yük ve binek hayvanı kaydına rastlanılmıştır. Hayvancılık faaliyetleri mahallelere göre köylerde daha yoğun bir biçimde yapılmıştır. Temettuat kayıtları tutulurken büyük ve küçükbaş hayvanların nitelikleri ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Mesela koşu camusu, sağman karasığır ineği, yoz kara camus ineği, kısır inek, sağman ağnam, yoz keçi, dişi buzağı, oğlak gibi hayvanın özelliğini belirten ifadeler kullanılmıştır.

Gümüşhacıköy’de bir diğer ekonomik faaliyet arıcılıktır. Bu faaliyetin ticari amaçlı yapılmadığı kovan sayıları ve elde edilen hasılat miktarlarının oranının düşük olmasından anlaşılmaktadır. Bölgede dükkân, asiyab, kahvehane ve icara verilen mülklerden de elde edilen bazı gelirler vardır.

Meslek grupları incelendiğinde karyelerde rençberlik, ırgatlık gibi tarıma dayalı meslekler yaygın iken mahallelerde terzi, berber, urgancı, muhtab gibi zanaat erbabının yaptığı mesleklere de rastlanmaktadır. Böylelikle meslek çeşitliliğinin köylere göre mahallelerde daha fazla olduğu görülmüştür.

Bölgede en yüksek gelir tarım ve hayvancılıktan elde edilmiş iken en düşük gelir ise kira gelirinden elde edilmiştir. Vergiler hane reislerinin kazancına göre tahsil edilmiş olup vergiyi mahsusa, öşür vergisi ve ağnam vergisi adları altında toplanmıştır. Vergi dağılımının büyük ölçüde adaletli olduğu ancak geliri düşük olan bazı hanelerin geliri yüksek olanlara göre daha fazla vergi vermesi gibi bazı istisnaların bulunduğu da görülmüştür.

Çalışmanın sonucunda elde edilen bilgiler ışığında Amasya Gümüşhacıköy kazasının XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı taşrasında tarım ve hayvancılığa dayalı küçük ölçekli bir kaza olduğu nüfus, meslek ve ekonomik faaliyetlerinin de kendi içerisinde bir tutarlılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

## KAYNAKÇA

### 1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi, ML.VRD.TMT.d*, 12916.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi, ML.VRD.TMT.d*, 13566.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi, ML.VRD.TMT.d*, 13567.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi, ML.VRD.TMT.d*, 13568.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi, ML.VRD.TMT.d*, 13569.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi, ML.VRD.TMT.d*, 13570.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi, ML.VRD.TMT.d*, 13572.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Tasnifi, ML.VRD.TMT.d*, 13573.

### 2. Basılı Eserler

ADIYEKE, Nuri, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *OTAM Dergisi*, Ankara 2000, S. 11, ss. 769-823.

BARCAN, Ömer Lütfi, Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, İstanbul 1953.

BAYTOP, Turhan, “Esrar”, *DİA*, C. XI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 431-432.

CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi, XVIII. Yüzyıl'dan Tanzimat'a Mali Tarih*, Alan Yayıncılık: 62, Mayıs 1986.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yayınları, Ankara 1991.

ÇAKIR, Coşkun, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Küre Yayınları, İstanbul 2001.

ÇİMEN, Adnan, “Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Mart 2012, ss. 183-216.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1970.

ELİBOL, Numan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *SDÜ, İİBF*, Isparta 2007, C. XII, S. 2, ss. 135-160.

GÜRAN, Tevfik, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

İNALCIK, Halil - QUATAERT Donald, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 3. bs., C. I (1300-1600), çev., Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, 2000.

KALLEK, Cengiz, “Kile”, *DİA*, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 568-571.

KAYAN, Ahmet, “Verginin Tarihsel Gelişimi ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar,” *Maliye Dergisi*, 2000, S. 135, ss. 80-87.

KIZILKAN, Ayşe Özdemir, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 20, Nisan 2008, ss. 57-66.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, *Bellekten*, 1995, C. LIX, S. 225, ss. 395-418.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı’da Değişim ve Anayasal Rejim Sorunu*, Seçme Eserler II, Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2008.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 1993.

SAYAR, Ahmed Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönemden II. Abdülhamid’e)*, Ötüken Neşriyat AŞ., Yayın No. 460, İstanbul 2000.

SAYIN, Abdurrahman Vefik, *Tekâlîf Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, T.C. Maliye Bakanlığı A.P.K.K.B. Yayını, No. 352, Ankara 1999.

SERİN, Mustafa “Osmanlı Arşivinde Bulunan Temettuat Defterleri”, *I. Milli Arşiv Şurası, Tebliğler-Tartışmalar (20-21 Nisan 1998)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No. 12, ss. 717-728.

SOLAK, İbrahim, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Meyve ve Sebze Üretimi, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ss. 217-251.

SOMUNCU, Mehmet, “Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 22, Ocak-Haziran 2004, ss. 99-125.

ŞAHİN, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi- Tarihsel Gelişimi, Bugünkü Durumu-*, 3. bs., Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 1995.

ŞAHİN, İlhan, “Mezraa”, *DİA*, C. XXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 546-548.

ŞENER, Abdüllatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.

YEĞİN, Abdullah vd., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, Derya Dağıtım AŞ, TÜRDİAV, İstanbul 1981.

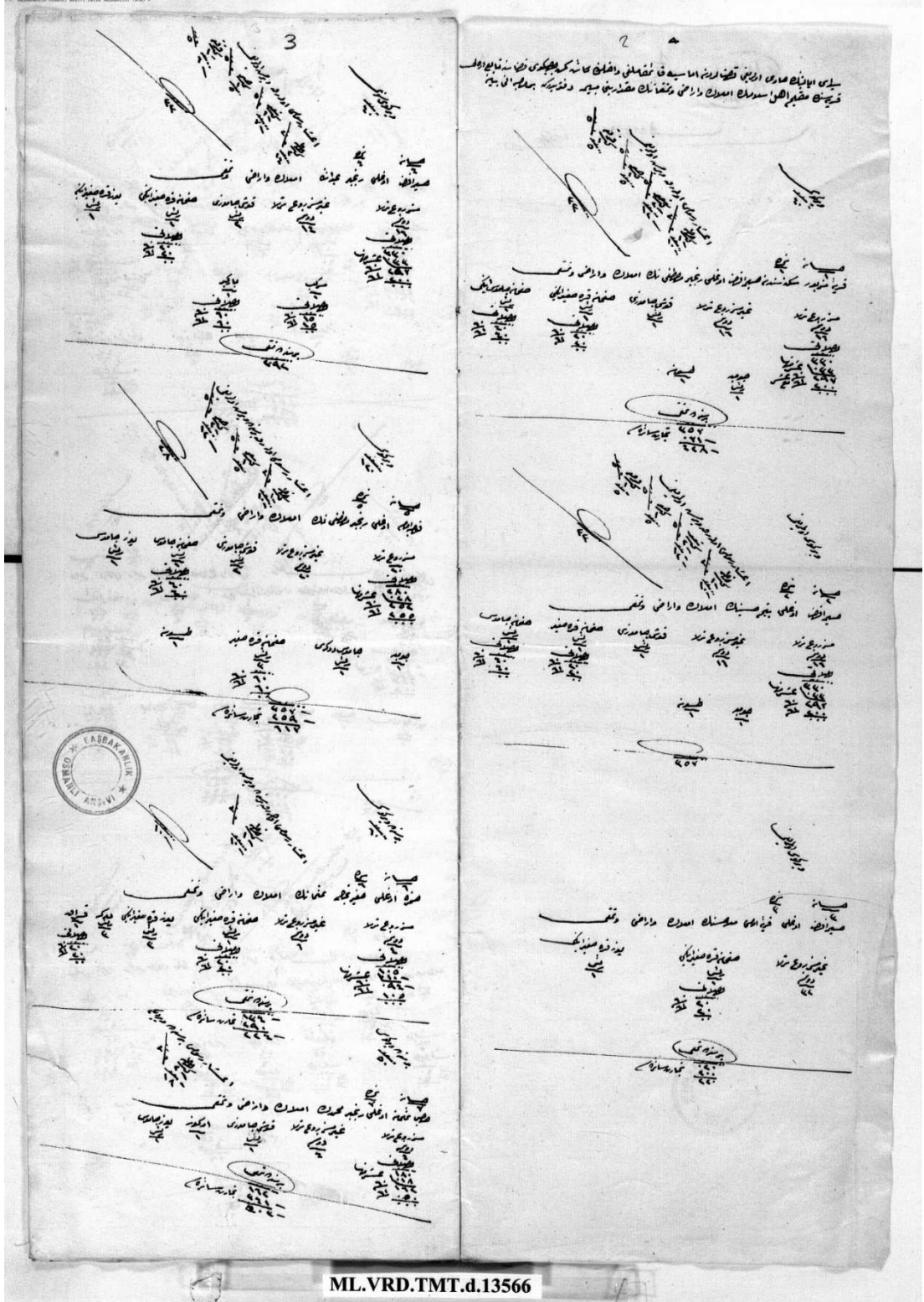
YURTSEVEN, Ahmet, “XIX. Yüzyılın Ortalarında Kurşunlu Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi* C. IV, No. 2, Çankırı 2012.

### **3. Tezler:**

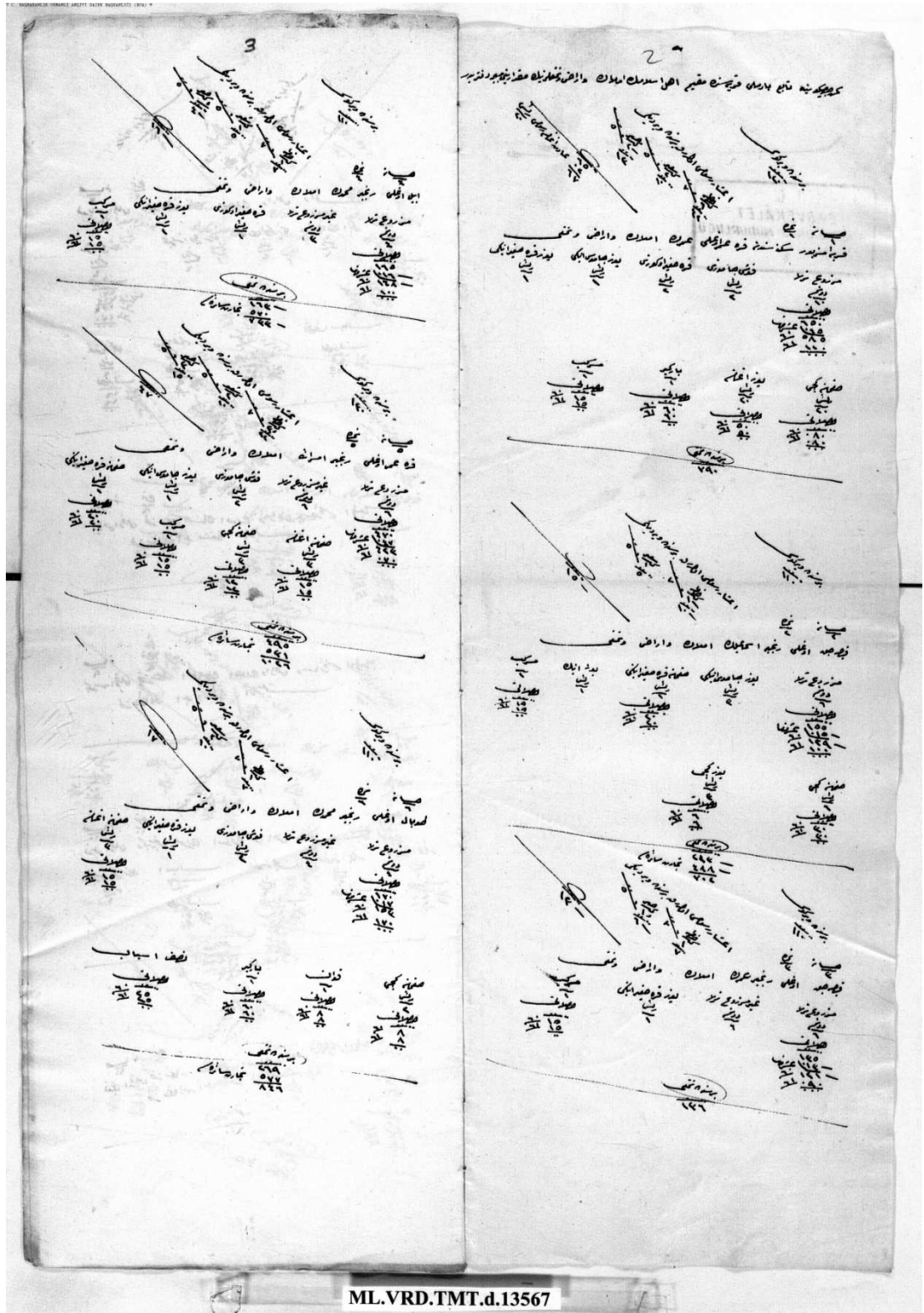
KINAY, Ali, “Karasu Temettuat Defterleri (1844) ve Sosyo-Ekonomik Açından Tahlilleri”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2004.

**EKLER**

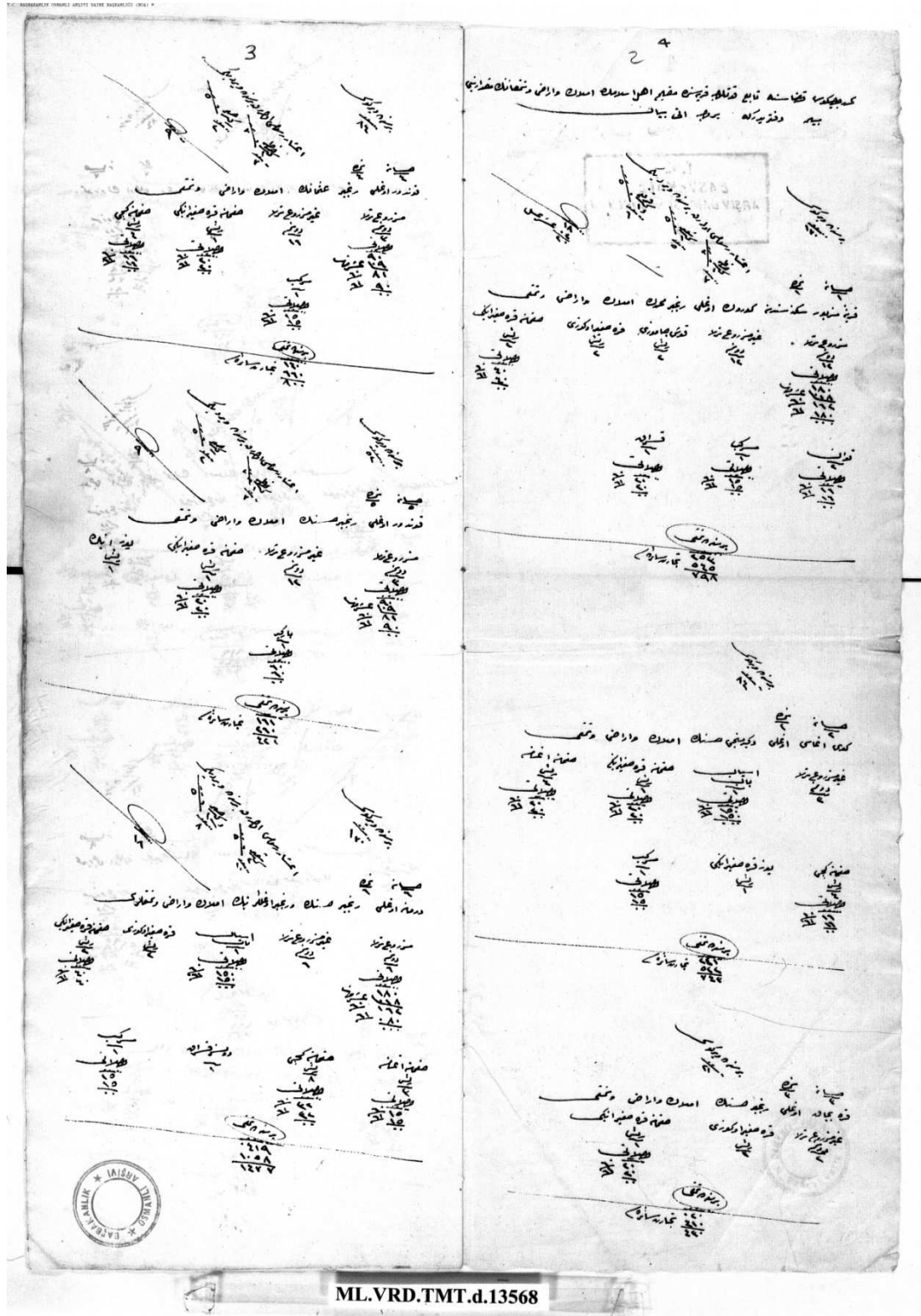
EK-1: 13566 Numaralı Ereli Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları



EK-2: 13567 Numaralı Bademli Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları

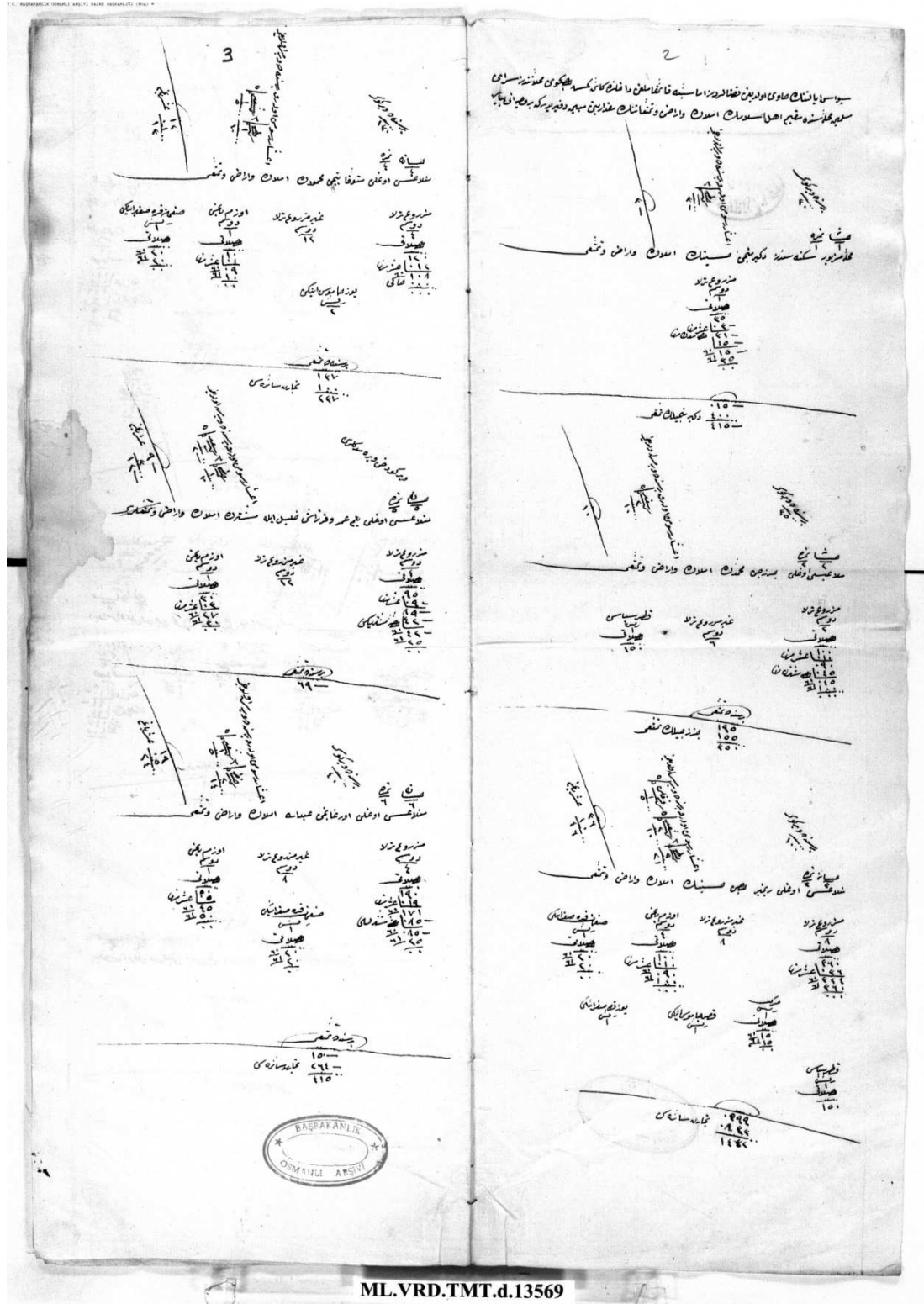


EK-3: 13568 Numaralı Kutluca Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları

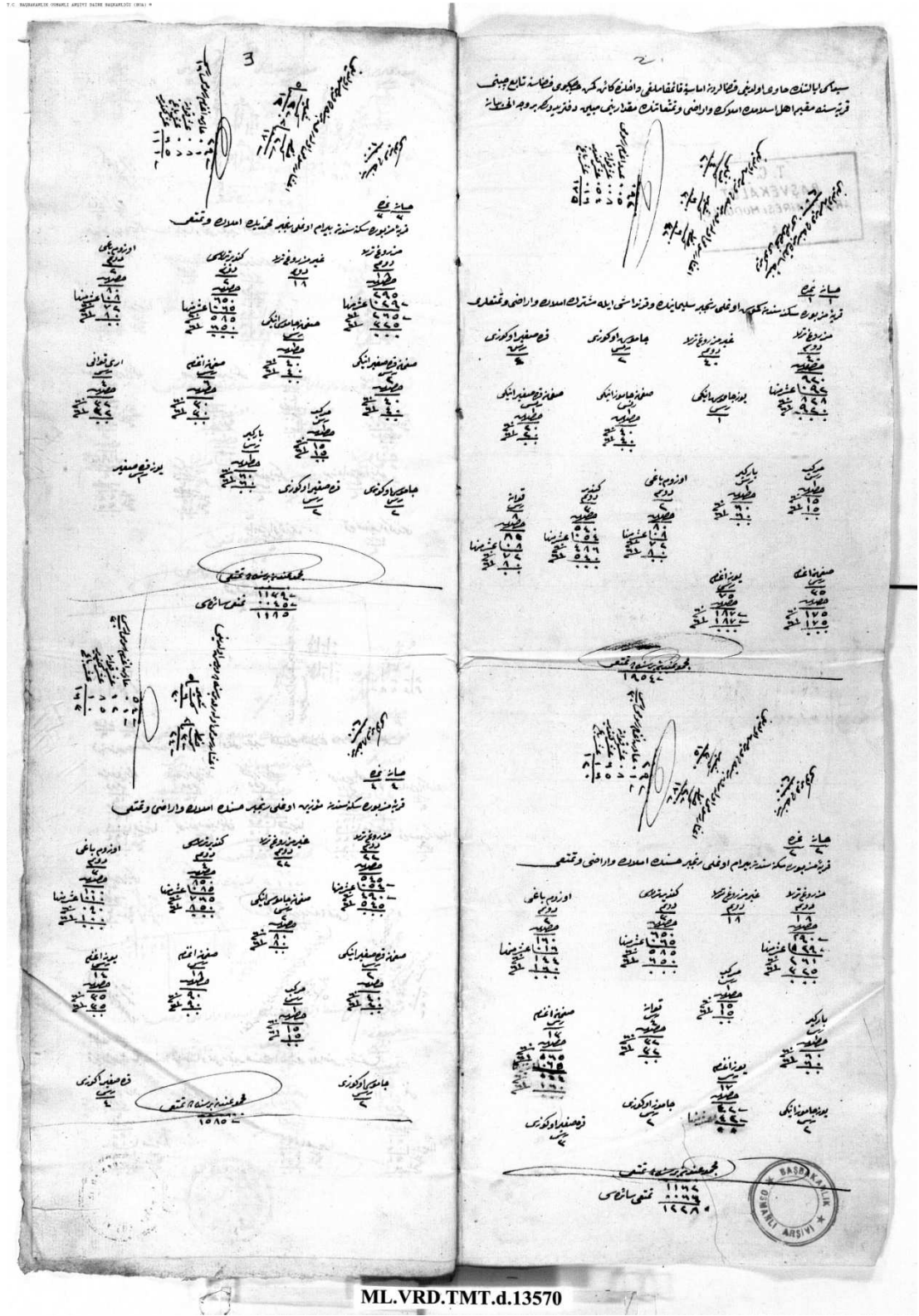




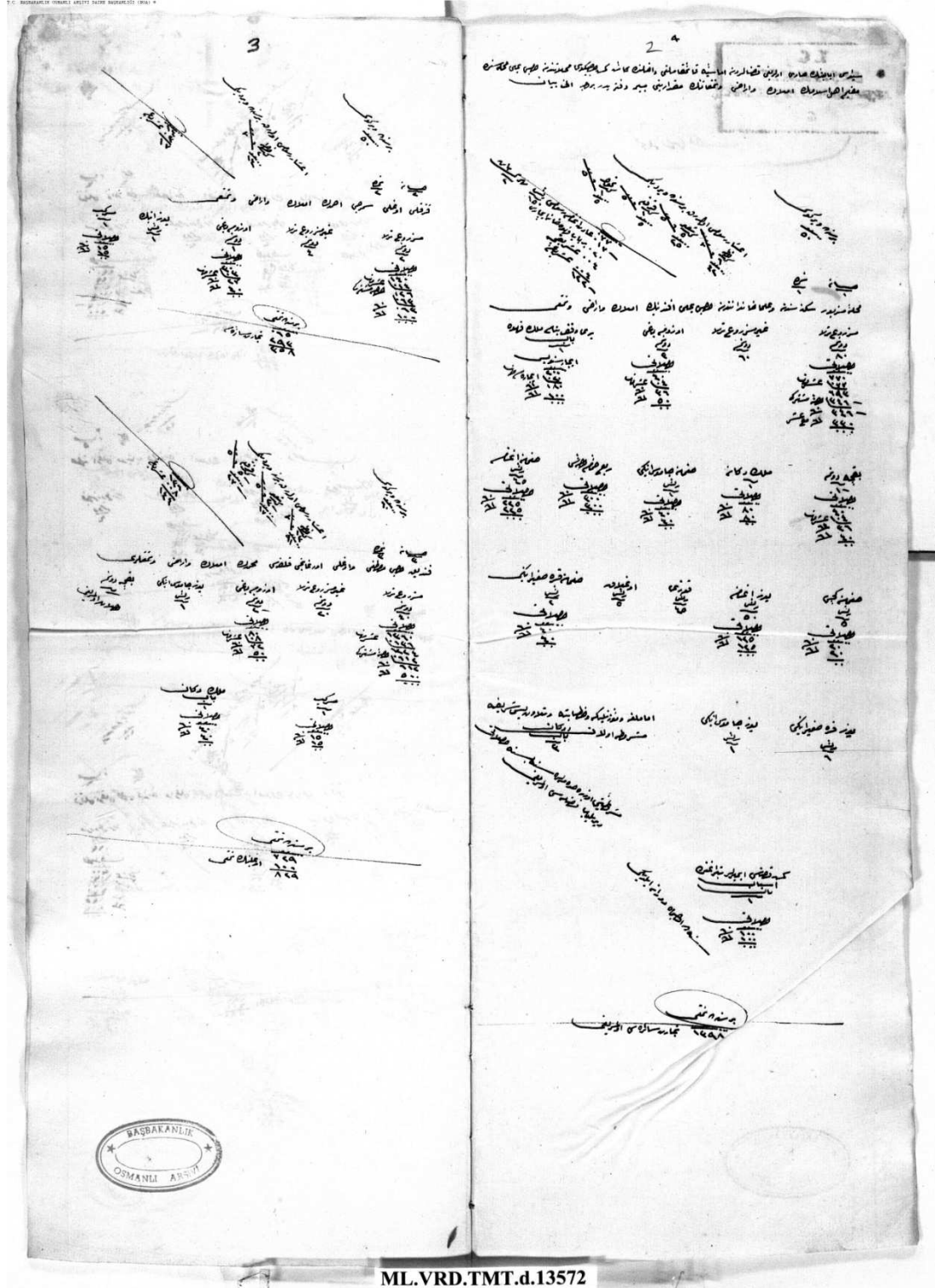
EK-4: 13569 Numaralı Saray-1 Müslimîn Mahallesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları



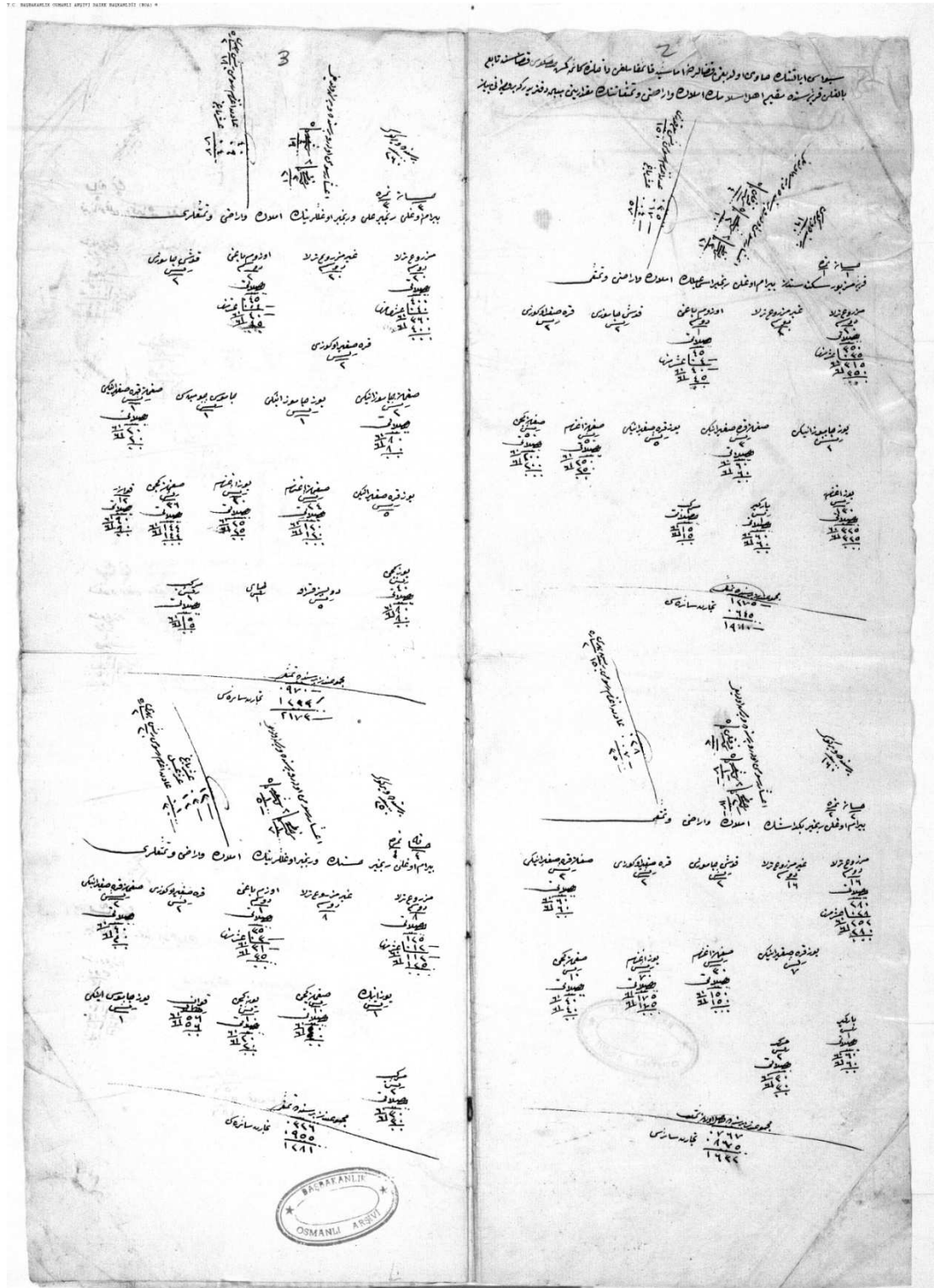
EK-5: 13570 Numaralı Çebni Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları



EK-6: 13572 Numaralı Hacı İsa Mahallesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları



EK-7: 13573 Numaralı Balıklı Karyesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları



EK-8 12916 Numaralı Artukabad Mahallesi Temettuat Defterinin İlk Sayfaları

